

Jaume Salvà i Munar i el mallorquinisme científic

Joan March Noguera

Jaume Salvà

Algaida, 2001

Joan March Noguera

**JAUME SALVÀ I MUNAR
I EL MALLORQUINISME CIENTÍFIC**

Ajuntament d'Algaida

Govern de les Illes Balears

Algaida, 2001

© del text: Joan March Noguera

© del pròleg: Francesc Bujosa Homar

© de l'edició: Ajuntament d'Algaida, 2001. Amb la col·laboració del Govern de les Illes Balears

Correcció lingüística: Isabel Serra Martínez

Coberta i infografia: Bartomeu Salas Mascaró

Il·lustració de la coberta: Reproducció de la signatura de Jaume Salvà i Munar

Coordinació de l'edició: Biblioteca Municipal d'Algaida

El treball d'investigació que presenta aquest volum fou guardonat amb un accésit a l'apartat d'Investigació del Certamen Literari de Castellitx de 1998.

AJUNTAMENT D'ALGAIDA

C/ del Rei, 6. 07210 Algaida (Illes Balears)

Tel.: 971 12 50 76. Fax: 971 12 50 44

adreça electrònica: algaida@ctv.es

Impressió: Impremta Moderna

C/ de sa Fira, 10. 07620 Lluçmajor (Illes Balears)

I.S.B.N.: 84-921508-5-8

Dipòsit legal: PM 1952-2001

SALUTACIÓ

La primera vegada que vaig sentir parlar de Jaume Salvà va ser gràcies a l'autor d'aquest llibre. Fa un parell d'anys, Joan March va disertar sobre aquest algaidí dins el cicle de conferències *Divendres Algaidins* i em va sorprendre gratament que un veí del nostre poble haguès aconseguit ser una personalitat dins el món científic espanyol del segle XIX.

La vida i obra de Jaume Salvà i Munar és pràcticament desconeguda per als algaidins. Ho és perquè, per mor dels seus estudis, hagué d'abandonar molt prest el poble; ho és, possiblement, perquè fou eclipsada per la figura del seu germà, el bisbe Miquel Salvà; ho és, també, perquè la investigació científica —Salvà era metge i professor d'universitat— per desgràcia d'aquest país, durant molts d'anys, ha passat desapercbuda.

Gràcies a la investigació i recerca de Joan March —aquest treball fou accésit a l'apartat d'Investigació del Certament de Castellitx de 1998— avui tenim l'oportunitat de conèixer l'obra científica d'aquest algaidí que fou catedràtic de medicina a Pamplona i Madrid i que va morir de còlera a aquesta ciutat durant la pandèmia de 1855.

Jaume Jaume i Oliver,
Batle d'Algaida

ÍNDIX

Pròleg	7
Agraïments	11
1. Anys d'infantesa i aprenentatge (1793-1823). Els problemes de salut a Mallorca	13
2. L'inici de l'emigració professional (1824-1825). L'ensenyament de les ciències de la salut a l'Espanya de l'època	51
3. El reconeixement professional (1825-1843). El Real Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra	57
4. La segona emigració (1844-1847). La desaparició dels reials col·legis i l'aparició de les facultats de medicina	89
5. Catedràtic a la facultat de medicina de Madrid (1847-1855). Mort de Jaume Salvà	97
6. El pensament polític i científic de Jaume Salvà. Els seus amics	106
7. La producció científica de Jaume Salvà i el seus amics	112
Fonts documentals utilitzades	124
Bibliografia	128
Índex onomàstic	135

PRÒLEG

D'entre els escriptors que aborden el passat científic, amb el convenciment que aquesta història ens ajudarà a interpretar el present, n'hi ha de dues castes. La primera la formen els que es concentren en les idees, és a dir, a esbrinar com els avanços en les concepcions epistemològiques i ontològiques han fet evolucionar les idees sobre la naturalesa i han proporcionat una major racionalitat tant a l'hora d'entendre el món, com a la de triar els procediments més eficaços per manipular i transformar aquesta realitat, quan no resulta confortable per a l'home. L'atenció d'aquests historiadors se centra preferentment en els texts que han escrit els autors que analitzen, i tenen una especial finesa per detectar el sentit de cadascuna de les paraules que el personatge en qüestió va emprar per poder esbrinar quina era la seva manera de pensar, sobre alguns dels problemes que tenia plantejada la ciència del seu temps. Són, aquests investigadors, persones que no acostumen a freqüentar arxius i, en canvi, sí, biblioteques, exposicions museus, cinemes i teatres. Vull dir que, si a l'hora d'escriure havia de posar un exemple d'un gran historiador, que pertany a aquesta casta no dubtaria molt en la meua tria: Pedro Laín Entralgo seria l'elegit.

L'altra casta d'historiadors de la ciència són aquells que creuen que les idees científiques no són més que un epifenomen, un producte de la vida humana, que saben que és del tot atzarosa i envitricollada. Aquests historiadors, a diferència dels altres, són feliços quan, mitjançant la tasca d'arxiu, aconseguen descobrir alguna data biogràfica no coneguda, alguna relació personal ignorada, alguna confessió íntima del personatge que estudien, o fins i tot, quan poden rectificar algun detall de les dades bibliogràfiques fins llavors conegudes.

Són, així mateix, historiadors especialment preocupats per poder reconstruir el context, però no es tracta ara tant del context cultural sinó del context econòmic, social i, encara més, polític, si em permeteu fer aquesta distinció artificial, però que pot servir per entendre'ns. Si, com he fet en l'altre grup, necessités posar un exemple d'un gran historiador d'aquesta vessant, probablement la persona elegida seria la del meu mestre José Maria López Piñero.

Joan March Noguera pertany a aquesta segona casta d'historiadors. La d'aquells que es troben del tot feliços escorcollant papers vells i polsosos. És una felicitat de la qual gaudeix dues vegades, en primer lloc, quan fa la trobada i en segon lloc, quan la comunica. Però, que la feina d'arxiu procuri tant de goig a l'investigador, no ens ha de fer oblidar que és una tasca difícil i més en aquest país, on encara queda tant per fer en qüestió d'arxius i biblioteques.

Uns arxius i biblioteques que, tantes vegades veuen, com els polítics prefereixen fer la competència a les galeries d'art privat o a les ja ben nombroses sales d'exposicions, que no adesar, ordenar i fer accessibles els magatzems de la memòria col·lectiva.

Gràcies a la seva habilitat per deslloriguerar calaixos carpetes i lligalls i per saber el dimoni on es colga —i on es colgava—, Joan March ha pogut reconstruir la biografia d'un metge mallorquí —algaidí per a més senyes— que va desenvolupar gairebé tota la seva tasca fora de Mallorca. Joan March no s'ha conformat a oferir una biografia, ha volgut inserir el context econòmic, social, polític, cultural i científic dels anys —1793-1855— en què va viure Jaume Salvà. També ha reconstruït les relacions personals que hi hagué entre personatges tan significatius per a la història de la medicina balear com Orfila, Antoni Almodóvar, Gabriel Floriana, Ramon Frau, Francesc Oleo i Joan Trias, com també de les institucions, amb què tingueren relació i les publicacions, mitjançant les quals donaren a conèixer les seves idees científiques.

No ha de ser funció d'un pròleg avançar cap de les conclusions de l'estudi, car aquesta és una tasca i un dret de l'autor. El que sí que

pot formular, el qui escriu el pròleg són algunes de les preguntes generals que es dedueixen del text. La més important de totes, en aquest cas és, perquè fou necessari que molts d'aquests balears que, en temps passats, destacaren en el conreu de la seva ciència haguessin d'emigrar a París, a Madrid, a Barcelona o, com en el cas de Salvà, a Pamplona. Quines, dit altrament, eren les deficiències que hi havia al nostre país que impedièn que una persona amb legítimes ambicions científiques hagués d'emigrar? Si algun dia podem contestar amb rigor aquestes preguntes, serem capaços de saber, per afegitó, si les coses han canviat molt o no. Coneixerem el que hem estat, el que som i el que podem arribar a ser dins el món del coneixement.

Fa un grapat d'anys que conec Joan March i he pogut seguir les seves passes com investigador. Posseeix moltes de les virtuts que ha de tenir un bon investigador. Té una curiositat sense límits, és feiner, capaç de demanar ajuda a qui creu que en sap més que ell, i té aquest punt de desconfiança necessària per no donar res per ben esbrinat, ben establert. Sempre té algun detall que aclarir, alguna apreciació que matisar, algun personatge que identificar. Però, cap d'aquestes és la major de les virtuts de Joan. La més important de les seves qualitats és la generositat. En Joan no ho ha acabat de pair, això de la propietat privada i, on menys clar veu això que, alguna cosa pertany en exclusiva a una persona, és en el coneixement. Per això, quan ha pogut esbrinar alguna cosa que li sembla que pot ser útil a un altre, frisa per trobar-lo i donar-li nova. Se'n riu una mica del concepte de propietat intel·lectual, en benefici, és clar, dels seus amics.

Que si tenc alguna discrepància amb en Joan March? Naturalment que sí. La més important és que el dos hem fet una lectura una mica distinta dels texts marxistes. A mi em sembla que ell dóna molta importància a la ideologia i als principis. Vull dir que creu que la gent treballa en comú, per defensar les seves idees i per això explica molts d'esdeveniments històrics com una lluita dialèctica entre progressistes i reaccionaris. Jo vaig fer una altra lectura de Marx: em va semblar entendre que el que uneix els homes, per una acció conjunta, són els interessos comuns que tenen. Estic convençut, però,

que gràcies a les converses que sovint mantenim, sabrem apropar ambdues lectures. El que no ens separa és la idea que calia fer una recerca sobre Jaume Salvà. El lector encuriós i els algaidins llests li agrairan el treball realitzat. Jo, molt modestament, m'ha tocat de fer-ho públicament. Amb molt de gust.

Francesc Bujosa

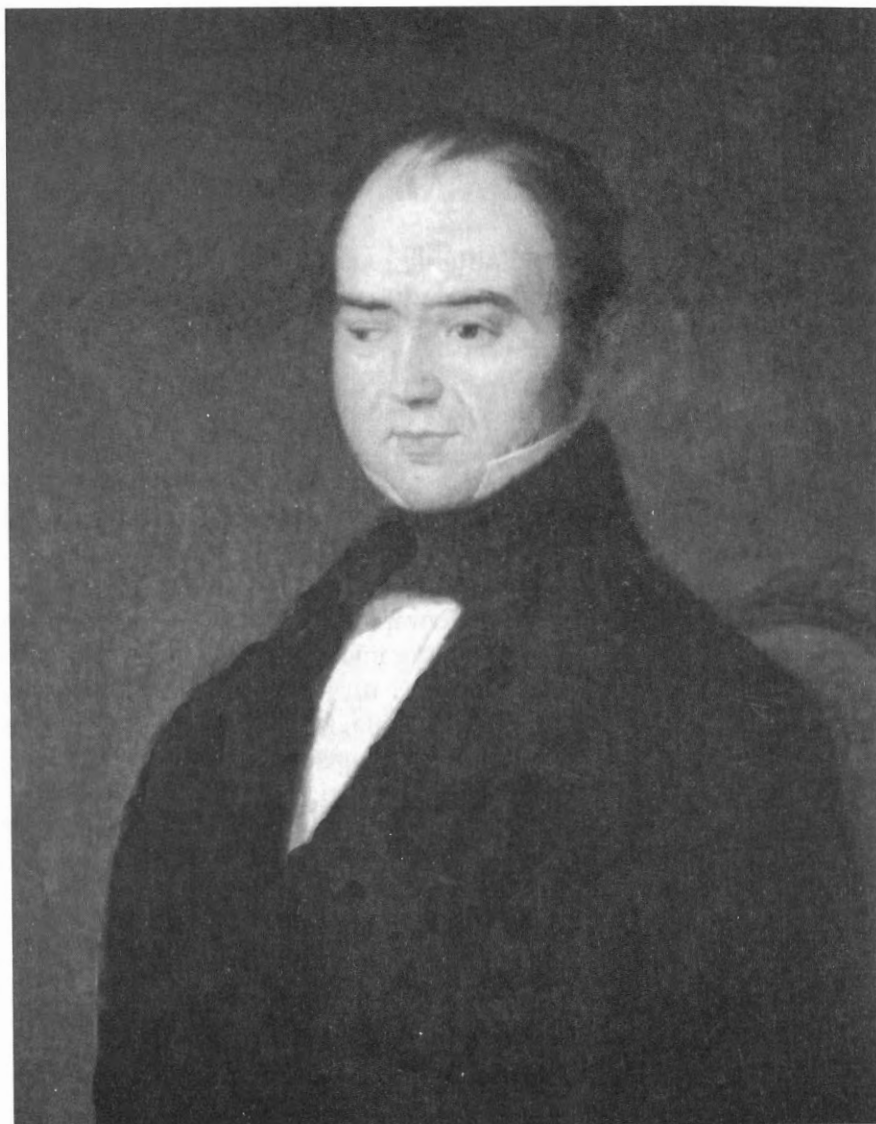
AGRAÏMENTS

El plaer d'investigar, d'obtenir resultats de la investigació i d'escriure posteriorment sobre aquests és per a mi superior a qualsevol altre.

Però, per fer això es necessita molt de temps, i malgrat els nombrosos intents que ha fet el gènere humà per aconseguir el do de la ubiqüitat, encara no l'ha aconseguit i consegüentment, la meua dedicació a aquestes tasques ha restat temps a la meua atenció dels problemes quotidians i necessitats de les persones, amb les quals voluntàriament m'havia compromès a dedicar-los temps. Aquest és el cas de na Miquela, en Sebastià, en Joan i na Carme, als quals dec el major dels agraïments per la seva comprensió. He tingut la immensa sort de tenir, en matèria d'investigació dos professors: un vell professor, Juan Antonio Paniagua, i un jove professor, Francesc Bujosa; en política, no n'he tinguda tanta, tan sols n'he tingut un, el vell professor Enrique Tierno Galván: sense el mestratge d'aquest luxe de professors, aquest llibre no hauria sortit a llum i, per descomptat, no m'hauria dedicat a la investigació històrica. Sigui per a ells el meu profund agraïment. Aquest llibre és especialment tributari de les informacions directes d'Antoni Contreras i Pere Fullana. Sigui per a ells també el meu agraïment.

El meu agraïment s'ha de fer necessàriament extensiu a tots els que treballen a la Fundació Bartomeu March per la diligència, amb què han atès totes les meves curolles durant aquests anys.

Per últim, vull agrair a la junta d'avaluació de la idoneïtat investigadora, de la facultat de farmàcia de la Universitat de Navarra i al jurat dels premis de Castellitx, el fet d'haver-me concedit, respectivament, un excel·lent i un accèssit en els premis de 1998.

Reproducció del retrat de Jaume Salvà quan era catedràtic de la
Universitat Central

1. ANYS D'INFANTESA I APRENENTATGE (1793-1823). ELS PROBLEMES DE SALUT A MALLORCA

Es pot saber el dia exacte del naixement de Jaume Salvà, gràcies a la conservació a l'arxiu¹ de la Universitat de Barcelona, d'una fe de baptisme vertaderament extensa, datada el tres de desembre de 1814, en la qual es dóna compte que a «les quatre del matí de dia 13 de desembre de 1793 va nèixer un nin, fill legítim de Melcior Salvà i Maria Munar que va ésser batiat amb els noms de Jaume, Marià i Bonaventura». Aquest document, compulsat davant notari dia 24 de maig de 1822 va servir, perquè Jaume Salvà acreditàs aquestes circumstàncies, quan va voler examinar-se en el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona per obtenir els títols de batxiller i llicenciat de cirurgia mèdica el juliol de 1824.

Això, d'altra banda, és fàcil de comprovar en el llibre de registre dels bateigs de la parròquia d'Algaida dels anys 1792-1806, en el qual figura, en l'anotació número 100, a la pàgina 7 d'aquest llibre, Jaume Salvà i Munar.

Jaume Salvà va ser el segon d'una família de vuit germans, dels quals destaca el germà major, Miquel, que va ser bisbe de Mallorca del 1851 al 1873, d'ideologia moderadament liberal i amb el qual va estar en contacte al llarg de tota la seva vida i va coincidir amb relació al seu tarannà liberal; i el germà que feia sis, Josep, que es va llicenciar en dret i va resultar elegit en diverses ocasions diputat estatal i acabà, igual que ell, vivint a Madrid.

¹ Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona. Expedient personal de Jaume Salvà.

Quan Jaume Salvà neix a Algaida, és batle del poble, que té quasi 2.900 habitants,² Francesc Sastre, i ja fa més de quatre-cents cinquanta anys que a l'alqueria d'Algaida li concediren els privilegis de parròquia i començà a anomenar-se el terme com a tal, amb la caiguda en decadència de la parròquia de Castelltix, primer antecedent de l'actual municipi d'Algaida. La parròquia d'Algaida era en aquell moment un municipi eminentment agrícola i ramader. La família Salvà-Munar era una família pagesa amb "possibles", amb tota seguretat per part dels Munar, ja que Melcior Salvà era nat a Puigpunyent i si el nucli familiar s'instal·là a Algaida (a casa dels sogres de Melcior) el natural és que fos perquè hi havia feina-substent a casa dels Munar; si a això afegim que dos dels seus fills varen poder fer estudis universitaris, tenim un quadre sociològic de família pagesa sense excessives dificultats econòmiques.

Mallorcà tenia a finals del segle XVIII, aproximadament 140.000 habitants, que es dedicaven, fonamentalment, a l'agricultura de secà i a la ramaderia d'ovelles i porcs.

A Espanya, Carles III (1759-1788) i els seus governants havien impulsat la posada en marxa des de 1777 a tot l'Estat de les societats d'amics del País com a instrument per estendre per totes les regions de l'Estat l'esperit del que es denominarà la II-lustració.

Aquestes societats, formades a cada antic regne d'acord amb les seves peculiaritats socioeconòmiques i polítiques, varen dur en conjunt, resultats diversos, però en principi, positius i varen estar formalment vigents més d'un segle, si bé el seu protagonisme i possibilitats d'incidència varen disminuir. Concretament, a finals del segle XVIII i a la primera meitat del segle XIX, el seu paper fou molt important amb relació a les tasques de foment de l'economia i la instrucció pública.

Així, el 1778 es constitueix la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca —SEAPM— i es posa en marxa una institució que

² Vegeu bib. Pere Mulet.

serà fructífera per al progrés de Mallorca. Aquesta institució va tenir des d'un principi la participació activa dels il·lustrats mallorquins en sentit ampli, ja que en els estatuts de constitució d'aquestes societats es fomentava l'entrada als òrgans de govern dels caps de les institucions d'ensenyament a cada lloc i dels representants de les institucions polítiques i estamentals.³

En general, els ciutadans que participen en els seus òrgans de govern són gent identificada amb l'esperit de la Il·lustració que irradia, des de Madrid, la cort de Carles III i els seus principals ministres, com Floridablanca.⁴ La SEAPM inicia una sèrie de línies d'actuació, com combatre l'analfabetisme imperant, amb la creació de centres de primera ensenyança (escoles de primeres lletres) i el foment de la millora de les tècniques de conreu agrícola de la pagesia mallorquina, com també les de la ramaderia i el comerç. És dins aquest ambient que la SEAPM promourà la creació de la Reial Acadèmia Mèdico Pràctica de Mallorca —AMPM—, sancionada per Carles IV (1788-1808) l'11 de desembre de 1788, que suposarà un important revulsiu per millorar la qualitat professional dels distints professionals de ciències de la salut de Mallorca.

L'AMPM (1788-1800), en la seva curta i agitada vida, va ser un lloc de discussió dels grans problemes del moment que, sens dubte, va enriquir els membres de la Reial Acadèmia i els va ajudar a realitzar millor la seva tasca diària, gràcies a la possibilitat de poder contrastar opinions sobre temes professionals.

A la Reial Acadèmia, es va veure que existien, des d'un principi, dos grups de professionals amb actituds ideològiques diferents, conservadors i il·lustrats (com passava a qualsevol activitat de la vida diària), que es manifestaren explícitament tant en temes referents a l'elecció dels càrrecs de govern de la Reial Acadèmia com de càrrega ideològica o, fins i tot les discussions sobre l'obligació de l'aplicació,

³ *Estatutos internos de la Sociedad de Amigos del País. 1778. Mallorca. En Casa de D. Ignacio Sarrá. Impresor del Rey N.S.*

⁴ José Moñino (1728-1808).

com a professionals, de la salut de la butlla del papa *Pius V Supra Gregem*.⁵

Membres destacats del grup il·lustrat de l'AMPM i que influïran directament o indirectament sobre Jaume Salvà varen ser: Rafel Evinent (1726-1814),⁶ mestre de Bernat Fiol (1778-1818)⁷ i president

5 *Medeci quae servare debeant in curatione infirmorum. Supra gregem 3 neque tertio die ulterius eos visitent, nisi longius tempus infirmo confessor, ob aliquam rationabilem causam, super quo eius conscientiam oneramus, concesserit, et eis per fidem confessoris in scriptis factam constiterit quod infirmi, ut praemittitur, peccata sua confessi fuerint. 5 Quod si qui medicorum praemissa non observaverint, ultra poenas in dicta constitutione contentas, quas incurere declaramus, perpetuo sint infames, et gradu medicinae, quo insigniti erant, omnino priventur, et a collegio seu universitate medicorum eiiciantur, ac poena, etiam pecuniaria, aebitrio ordinarum, ubi deliquerint, mulctentur. Dat. die 8 1566, pontif. anno I. Compendium Bullarii, (t. I, II, III), Lugdum. 1624 LAERTIO CHERUBINI (compilador), t. II, pàg. 430-431. Editors Laurentius Durand.*

6 **Rafael Evinent i Muntaner** (1726-1814). Va néixer a Bunyola el 1776, i va estudiar medicina a la Universitat Literària de Palma de Mallorca, de la qual en va ser posteriorment catedràtic de Vísperes (1774-1809). Va ser un dels il·lustrats més importants de Mallorca i, per aquest motiu, va ser membre fundador de la Societat d'Amics del País de Mallorca i conseqüentment també de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Mallorca, de la qual en va resultar elegit successivament censor i president. Va ser amic de Francesc Puig, primer director de l'Escola d'Anatomia i Cirurgia de Palma, i del segon director, Sebastià Muntaner, també bunyolí. Una bona prova de la identificació de pensament entre aquests personatges és el pròleg que va redactar Rafel Evinent per a l'obra de Puig i Muntaner *Manual teórico-práctico de las operaciones de cirugía para instrucción de los alumnos de la escuela de Palma de Mallorca*. Un altre aspecte que el fa interessant és haver estat mestre de Bernat Fiol, personatge molt representatiu del moviment il·lustrat i liberal d'aquests anys i al qual va donar suport, quan va haver de declarar davant la Inquisició. Entre les seves obres escrites s'ha de destacar: *Breve instrucción de el modo y medios de socorrer a los muertos aparentes que se llaman asphíticos. Que la Muy Ilustre Sociedad de Amigos del País de Mallorca publica en Idioma Español y Mallorquin para su más cabal inteligencia. Arreglada por los Doctores en Medicina, y Socios de la misma, don Joseph Labrés, don Joaquin Jaquotot, y don Rafael Evinent*. Año 1779. Mallorca. En la oficina de don Ignacio Sarrá y Frau, Impresor del Rey nuestro Señor, y de la ilustre Sociedad. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, BUJOSA, CALBET, LLABRÉS, LLADÓ, POMAR, RODRÍGUEZ, TRIAS, ARXIVO HISTÓRICO NACIONAL, lligalls 1.723, 3.727.

7 **Bernat Fiol i Jaume** (1778-1818). Va néixer a Porreres el 1778, en una família humil, cosa que el va marcar per a tota la vida. Estudià de cirurgia de 1794 a 1799 (cirurgia llatí) a l'Escola de Cirurgia de Palma; posteriorment va estudiar medicina a la Universitat Literària entre 1799 i 1802; per últim, es llicencià en cirurgia a Barcelona l'any 1806, examinat per Cibot. Era a Barcelona, quan va arribar, per continuar els seus estudis Mateu Orfila i el va ajudar a introduir-se dins l'ambient científic de la ciutat, segons ha deixat escrit el mateix Orfila a diverses cartes familiars. Un altre fet que el marcà tota la vida és el judici que la Inquisició va organitzar en contra d'ell entre 1799 i 1807, per haver estat denunciat pel fet d'introduir llibres de "revolucionaris" francesos pel port de Sóller com també per

de l'associació en diverses ocasions; Miquel Noguera, catedràtic a la Universitat Literària, i Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo (1763-1823),⁸ metge militar que va estar en primera línia de les epidèmies de 1820 i 1821 i es va guanyar l'admiració de Salvà i els seus amics, com Francesc Oléo (1779-1838).⁹ Altres acadèmics il·lustrats varen ser:

posar en discussió, des del punt de vista de la salut, l'aplicació de la *Supra Gregem*, tema molt debatut a l'AMPM per aquells anys. Va ser un home que va pertànyer al grup dels il·lustrats i liberals, amb els quals va participar en les empreses que aquests varen dur a terme aquells anys per Mallorca. Va tenir molta fama a la societat d'aquell temps com a professional de les ciències de la salut i com a "persona" per l'ajut que sempre va estar disposat a donar als necessitats, recordant el seu origen humil. Entre les seves obres professionals és necessari esmentar: *Tractat de anatomia. ms.* i *Memoria sobre la calentura amarilla que sufrio la ciudad de Barcelona en 1804. ms.*(Bover). Mort Fiol als 40 anys, els seus amics varen fer publicar a la revista *El Europeo* l'any 1824, «Tratado de Fisiologia Pictorica», al llarg de tres números (7, 8, 9). Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, LLABRÉS, LLADÓ, POMAR, RODRÍGUEZ, TRIAS, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE CERVERA, ARXIVO HISTÓRICO NACIONAL; lligalls 1.723, 3.727, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

8 **Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo** (1763-1823). Va néixer el 1763 a Almodóvar del Campo i va estudiar ciències de la salut entre Madrid i Alcalá de Henares, on es doctorà el 1790. Metge militar des de 1794, fou traslladat a Palma l'any 1795 amb destinació a l'Hospital Militar. Més tard va ser nomenat metge de cambra (1800) i metge-consultor dels exèrcits reials, el 1817. Persona liberal, es va relacionar amb tots els professionals d'aquesta ideologia. A les epidèmies de 1820 i 1821 es va distingir pel seu rigor científic a l'hora d'encarar-les i per la seva dedicació com a professional, oblidant els perills que comportava atendre els afectats per les malalties. El seu tarannà de persona activa en tots els aspectes el va impulsar a fer-se membre de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica des del moment en què va arribar a l'Illa. Entre les obres que va redactar destaquen: *Un discurso sobre el tiphus bubonario*, Palma. 1820, *Manifiesto sobre la peste en las villas de Son Servera y Artà*. Palma. 1820; *Descripción de la fibre reinante en esta capital*. Palma. 1820. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, CONTRERAS, ESCALAS, LLABRÉS, MOLL, RODRÍGUEZ, SUREDA TRUJILLO, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.

9 **Francesc Oléo i Carrió** (1779-1838). Va néixer el 1779 a Ciutadella (Menorca). Els estudis de medicina i filosofia els va dur a terme molt jove a la Universitat de Pàdua i els revalidà després a la Universitat Literària de Palma. La seva formació devia ser molt àmplia, ja que el 1920, va ser nomenat catedràtic de matemàtiques de la mateixa universitat. Encara que no va arribar a ser soci, fou alumne de l'AMPM. Persona liberal, com ho demostra el fet de ser subscriptor de *La Aurora Patriótica Mallorquina*, de la mà d'aquest sector, ocupà càrrecs de responsabilitat a la Diputació de Balears i a la Junta Superior de Sanitat de Mallorca, o de la mà d'organitzacions professionals, com La Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma, de la qual en va ser fundador i primer vicepresident-president (1831-1834). D'entre les seves obres destaquen: *Discurso inaugural pronunciado en la aper-*

Joaquim Jaquotot, Miquel Pascual (catedràtic a la Literària), Antoni Terrers i Valentí Terrers.

Igualment, des de l'AMPM, es promou el coneixement de la problemàtica sanitària dels distints pobles de Mallorca i així, a iniciativa seva, es varen dur a terme descripcions medicotopogràfiques, molt de moda per aquells temps, i que ho continuaren sent fins a finals del segle XIX.

Així, durant 1789 i 1790, es presentaren a la Reial Acadèmia les distintes topografies físicomèdiques elaborades pels metges de cada un dels pobles, als quals aquesta institució havia demanat, prèviament, que elaborassin aquests estudis, donant-los una sèrie d'indicacions amb relació a les dades que consideraven que havien de formar part, necessàriament, de l'estudi.

Els metges que varen tenir capacitat de resposta només varen ser els de 12 municipis de Mallorca, concretament els d'Andratx, Artà, Binissalem, Calvià, Campos, Felanitx, la Pobla, Marratxí, Muro, Porreres, Santanyí i Son Servera. Aquestes descripcions, juntament amb tot el material referent a l'ACMP, es troba a la seu de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia i han estat profundament estudiats per Francesc Bujosa¹⁰ i Antoni Contreras.¹¹

A tall d'exemple de quines eren les preocupacions que sobre la salut tenien els professionals a Mallorca en els anys de la infantesa de Jaume Salvà, val la pena transcriure un fragment de la carta que Francesc Alemany, secretari de l'AMPM en aquell moment, escriu el 25 de setembre de 1789 a Sebastià Gelabert, metge de Porreres, que

tura de los estudios de matemáticas de la universidad literaria de esta isla en el año 1820 por el catedrático de la misma ciencia D. Francisco Oléo y Carrió. Ms. Plan preservativo y curativo de las enfermedades contagiosas de Son Servera y Artá con un apéndice sobre, Lazaretos mandado imprimir por la junta superior de sanidad de la isla de Mallorca. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, ESCALAS, LLABRÉS, POMAR, RODRÍGUEZ, SUREDA TRUJILLO. ARXIU CONSELL INSULAR DE MALLORCA, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA, ARXIU UIB.

10 *La academia médico-práctica de Mallorca (1788-1800)*. València 1975. Francisco Bujosa Homar.

11 «Aspectos médicos de Mallorca a fines del siglo XVIII». Comunicación al II Congreso Nacional de Reales Academias de Medicina y Cirugía. Palma. 1981. Antonio Contreras Mas.

juntament amb el metge Mateu Verdera va redactar el 5 de gener de 1790 la descripció topogràfica de Porreres, de la qual en feim també una transcripció:

(Transcripció mecanogràfica de l'original facilitada per Antoni Contreras).¹²

«[...] Modo de formar la descripción topografica

»Expresara la cituacion, de la Villa, si esta en paraje eminente o llano, expuesta o no a los vientos, y quales, si esta cerca de pantanos, torrentes, acequias o balsas, que puedan causarle alguna mala disposicion. El genio de sus habitantes, alimento, bebida, costumbres, y modo de vivir, y todo lo demas que considere necesario para formar una idea capaz de ilustrar la Academia, y cuyo conocimiento le sirva de base en las consultas que puedan ofrecerse en alguna epidemia.

Relacion mensual

»Darà cada mes una relacion a la Academia del tiempo que habra ocurrido, los vientos que han reinado, aguas, nieblas, y cuanto pueda ser causa procathartica de las enfermedades, de las que habrá observado endemica, epidemicas, y esporadicas, sus sintomas, el metodo, que se ha practicado, y su terminacion.

Descripcion Topografica de Porreras

»[...] Solamente a la parte del Norte hay una asequia que pasa a distancia de tiro de piedra y cuando, el año es abundante de agua en la primavera y principios de estio, suele quedarse a trechos porción de aguas encharcadas por faltarle suficiente declivio, ésta con la continua accion del sol exhala vapores putridos en la Admosfera, y da quilates a esta putrida la cituacion de dos receptaculos del agua (vulgo sefreys) descubiertos y expuestos a la actividad de los rayos del Sol de donde en el estio suben exhalaciones putridas e

¹² Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma.

intermittentes como se ha observado muchos años ser ellos los primeros y los que mas las padecen en este lugar. Mas tiene a la circuferencia algunas balsas de stiercol cituadas a lo largo de los caminos a nuestro parecer sobradamente inmediatas. Mas tienen algunos la (folio 2) costumbre de formar al lado de sus casas estercoleras detenidas mucho tiempo. Tambien en las fabricas de aguardiente hay la costumbre de desaguar por la calle el caput mortuud (vulgo Vinasa) la que a mas de poner las calles susias, en el estio mezclada con el polvo y excrementos de irracionales hacen un lodo corrupto que exhala vapores putridos como lo experimentan los sentidos. En que se manifiestan estas malas disposiciones facilmente se harian coadjuvantes, y el partido de la causa principal es una invacion epidemica [...]»¹³

Aquesta descripció posa de manifest la preocupació per la creació de possibles focus epidèmics o de febres que assolaven l'Europa de finals del segle XVIII, i fa una bona descripció física del poble que serà, 18 anys més tard, la primera destinació professional de Jaume Salvà.

Com a màxima autoritat sanitària de Mallorca existia la Junta Superior de Sanitat de Mallorca, que tenia a les seves ordres un equip de vigilants armats i professionals sanitaris per establir un cordó sanitari permanent que s'ampliava quan es produïa qualsevol alarma de perill epidèmic intern o extern.

En el mateix temps, l'ensenyament de la medicina es feia d'una forma molt precària des de la Reial i Pontifícia Universitat Literària de Mallorca, ja que els professionals que impartien les classes o no cobraven o quan ho feien, els sous eren ben magres. En aquests anys, la SEAPM va tractar de millorar aquest estat de coses i així renovà les càtedres de patologia, fisiologia, cirurgia i anatomia.

Paral·lelament, en aquests mateixos anys, es posa en marxa l'Escola d'Anatomia i Cirurgia de Palma el mes d'abril de 1790.

¹³ Tant per als texts originals en castellà com els que estan en català s'ha conservat l'ortografia i la sintaxi originals.

El gran impulsor de la posada en marxa d'aquesta acadèmia d'ensenyança de cirurgia, que era en aquells temps una carrera paral·lela, però no coincident amb la de medicina, va ser el mestre cirurgià Francesc Puig (1719?-1797),¹⁴ —de qualque manera exiliat a Mallorca—, que havia elevat el 1789, juntament amb l'Ajuntament de Palma, una proposta per crear un col·legi de cirurgia.

Francesc Puig, destinat (empès, més bé) per la Reial ordre de 27 d'octubre de 1788 al Reial Hospital Militar de Palma, havia ensenyat anatomia i cirurgia al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, exercí la medicina a l'Hospital de Barcelona i com a cirurgià de l'exèrcit a moltes destinacions diferents. Aquest vell professor va elaborar un pla, considerat, posteriorment modèlic, si bé en un principi va tenir detractors:

«Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía que da a luz Francisco Puig, Cirujano Mayor de los Ejércitos de su S.M., vicepresidente y primer maestro jubilado del Real Colegio de Cirugía de Barcelona, Director del de Palma de Mallorca, Socio de la Academia Medica Matritense y del Colegio de Cirujanos de Valladolid»

¹⁴ **Francesc Puig** (1719?-1797). Va néixer a Barcelona, devers l'any 1719, i estudià a la Universitat de Cervera gramàtica, filosofia i tres anys de cirurgia i anatomia. Des de 1740 va exercir la professió alternant destinacions civils i militars i, així, el 1740 és nomenat mestre cirurgià del Col·legi de Barcelona. El 1752 és nomenat ajudant de cirurgià major de les Reials Guàrdies d'Infanteria; més tard és nomenat, el 1756, cirurgià major de l'Hospital General de Barcelona. Un altre moment important en la seva carrera professional és la posada en marxa del Reial Col·legi de Barcelona l'any 1760, del qual és nomenat professor i així serà fins el 1774. Les destinacions militars l'allunyen de Barcelona fins a l'any 1780. El 1784 el jubilen de la seva carrera civil, però continua exercint la professió a les seves destinacions militars. Per aquesta raó, el 1788 a causa de diversos problemes, és allunyat de Barcelona i és enviat a Palma de Mallorca com a cirurgià major del Reial Hospital de Palma de Mallorca. Acostumat a estar molt enfeinat, al poc temps de residir a Palma, en col·laboració amb l'Ajuntament, eleva al Rei un pla d'estudi per crear una escola mallorquina d'anatomia i cirurgia. L'escola es va crear pel Reial decret de 4 de desembre de 1789 i va romandre en funcionament fins l'any 1827. Com obra escrita s'ha de destacar a més de *Plan para perfeccionar*, l'obra signada amb Sebastià Muntaner (1740-1811): *Manual teórico práctico de las operaciones de cirugía para instruccion de los alumnos de la Escuela de Palma de Mallorca*. 1793. Barcelona. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, CHINCHILLA, LLADÓ, POMAR, RODRÍGUEZ, TRIAS, USANDIZAGA.

Aquest pla és el que es va enviar a Madrid amb el projecte de posar l'escola en marxa i distribuïa les ensenyances teòriques i pràctiques al llarg de sis anys.

Deixebles de Puig i Muntaner varen ser Gabriel Floriana (1774-1856),¹⁵ posteriorment, professor de Jaume Salvà i Bernat Fiol, de gran renom i mestre dels amics de Salvà, Ramon Frau (1787-1861),¹⁶

15 **Biel Floriana i Ferrer** (1774-1856). Nat a Palma el 1774, va estudiar medicina i cirurgia, estudis dels quals es va llicenciar el 1806. Inicialment, va ser nomenat cirurgià de l'Hospital de San Antonio de Viana. Més tard, guanyà una càtedra a l'Escola de Cirurgia i Anatomia de Palma que mantindrà fins el final de l'Escola. Amb posterioritat, guanyarà també una càtedra a la Universitat Literària (1806-1830). Va ser membre fundacional de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, de la qual en va ser president (1835-1837 i 1841-1842) i de l'Acadèmia Quirúrgica Mallorquina i soci corresponent de les acadèmies de la Corunya, Madrid, Sevilla, València i Saragossa. Va ser de tarannà liberal (va firmar el manifest de felicitació als constituents a Cadis, per haver abolit la Inquisició) i de saber universalista. Tant una cosa com l'altra el varen dur a la presidència de la Reial Acadèmia de Medicina i a ser soci de la Societat Mallorquina d'Amics del País. Amb relació a les obres escrites podem citar: *Historia, diagnóstico y progresos de la calentura amarilla*. ms. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, LLABRÉS, LLADÓ, RODRÍGUEZ, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA. ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

16 **Ramon Frau i Armendáriz** (1787-1861). Va estudiar cirurgia i medicina successivament a Mallorca i obtingué el 1818 els graus de batxiller i llicenciat. El 1820 abandonà la seva destinació de metge de l'Hospital Militar de Palma quan guanyà una càtedra a Barcelona al Reial Col·legi de Cirurgia, inicialment per explicar un tema poc conegut en aquell moment: història de la medicina i bibliografia mèdica. Amb posterioritat, s'encarregà de la càtedra d'"afectos externos y operaciones" i la va conservar fins a l'any 1841, en què es traslladà a Madrid, quan va guanyar una càtedra al Col·legi de San Carlos sobre la mateixa matèria que a Barcelona. Quan es creà la Facultat de Medicina el 1843 ocupà la càtedra de patologia quirúrgica, plaça que va mantenir en propietat, al més alt de l'escalafó, fins a la seva mort. Com la resta dels amics de Salvà, era d'ideologia liberal, i si bé no es va dedicar a ocupar llocs estrictament polítics, sí es va preocupar per ocupar llocs de responsabilitat en matèria sanitària tant a Madrid —director del Cuerpo de Sanidad Militar (1846) i, com a tal, membre de la Junta Suprema de Sanidad del Reino i del Real Consejo de Instrucción Pública (Secció de Ciències Mèdiques)— com havia fet a Mallorca a la seva joventut (diputat provincial i de la Junta Superior de Sanitat). Per aquestes mateixes raons des de 1840 va ser elegit soci d'honor de la Societat Mallorquina d'Amics del País i al final de la seva vida se'l veu al capdavant de pròsperes societats anònimes. Gràcies a les relacions del grup, va ser membre corresponent de les acadèmies de Bèlgica, Granada, Madrid, Marsella, etc. Seguidor dels metges francesos fisiologistes, traduí diverses obres de F. Magendie, L. J. Begin, tot sol o amb Joan Trias. D'entre les obres d'elaboració pròpia podem citar: *Acerca del carácter contagioso del cólera morbo asiático*. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, CHINCHILLA, LLADÓ, LLABRÉS, PALOMEQUE, POMAR, RODRÍGUEZ, USANDIZAGA, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, ARCHIVO DE LA UNIVERSIDAD CENTRAL, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

Joan Trias (1796-1840)¹⁷ i Pere Arabí (179?-1860).¹⁸

Governa el rei Carles IV, Godoy és la seva mà dreta i Espanya està en guerra amb la França revolucionària i republicana, i els primers liberals espanyols (il·lustrats) intenten crear les bases del que serà el liberalisme espanyol, amb el qual s'identificà Jaume Salvà al llarg de la seva vida.

Per a l'Església mallorquina són uns bons anys, ja que el 1792 ha estat declarada beata sor Catalina Tomàs i és bisbe Bernat Nadal (1795-1818),¹⁹ el liberal i constitucionalista, més tard a Cadis el 1812. Aquest

17 **Joan Trias Sampol** (1796-1840). Metge i cirurgià. Va exercir la medicina com a metge de l'Hospital General de Palma. Impulsat per la seva ideologia liberal, des de molt jove va ocupar llocs de responsabilitat política en l'àmbit de l'illa, com els de membre de la Diputació i de la Junta Superior de Sanitat de Mallorca. Des del punt de vista de la preocupació pels problemes professionals, s'ha de dir que va ser membre fundacional de la Reial Acadèmia de Medicina des de 1831. Va escriure al *Periodico Mensual de Medicina y Cirugía de Pamplona* i va traduir amb Ramon Frau, *Compendio Elemental de Fisiologia*, a François Magendie, i tot sol *Investigaciones fisiologicas y medicas sobre las causas, los sintomas y el tratamiento de la litiasis ó mal de piedra*. 1830. Palma. Imprenta de Felip Guasp. Fonts: Vegeu bib. BOVER, CALBET, LARREGLA, LLABRÉS, RODRÍGUEZ, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

18 **Pere Josep Arabí** (179?-1860). Estudià medicina a València fins el 1816. Posteriorment, va exercir la professió a Inca i a Palma i actuà amb especial zel professional en l'epidèmia de 1821. Del grup de professionals liberals, amic de Bernat Fiol i de Jaume Salvà, participà activament en política i així va ser, des de molt jove, diputat provincial i membre de la Junta Superior de Sanitat. Va ser membre fundacional i president (1838-1840) de la Reial Acadèmia de Medicina. Va deixar la següent obra impresa: *Plan curativo de la enfermedad reinante manifestada en la ciudad de Palma, aprobado por la Junta de Sanidad de la misma en sesion de 1º de octubre de 1821*. 1821, Palma. Imprenta de Felipe Guasp. Fonts: Vegeu bib. BOVER, CALBET, ESCALAS, LLABRÉS, RODRÍGUEZ, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

19 **Bernat Nadal Crespi** (1745-1818). Va néixer a Sóller el 1745. Col·legial de La Sapiència, fou ordenat prevere l'any 1769 i es doctorà en arts, dret canònic i teologia. Posteriorment, va estudiar idiomes i el 1777 es traslladà a Madrid i va entrar, poc temps després, a l'Oficina d'Interpretació d'Idiomes de la Secretaria d'Estat de Relacions Exteriors. El 1794 fou nomenat bisbe de Mallorca. Il·lustrat i liberal, quan comença la Guerra del Francès, forma part de la Junta Superior de Govern de les Balears. El 1810 fou elegit diputat i com a tal acudí el 1811 a Cadis, on havien estat convocades les Corts. Presidí els debats en nombroses ocasions i és autor de *Discurso preliminar leído en las Cortes al presentar la comisión de constitución el proyecto de ella*. En un altre ordre de coses, el 1801, va impulsar la redacció d'un *Catecismo de la Doctrina Cristiana* en català, que es va mantenir com a text oficial a la diòcesi de Mallorca fins el 1900, amb diverses reedicions i traduït al castellà el 1864. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, ARTOLA, BOVER, FULLANA, LAFUENTE, LLABRÉS, MAS, MUNAR, OLIVER MIQUEL, PÉREZ, POMAR, RODRÍGUEZ, TRIAS, TUÑÓN.

és l'ambient en el qual va néixer i va transcórrer la seva infantesa a Algaida, Jaume Salvà. Els seus primers estudis, després d'haver après a llegir i escriure a l'escola pública d'Algaida,²⁰ els va haver de fer a l'escola de gramàtica del monestir de Randa, ja que era la que tenia més a prop i, a més, depenia de la parròquia d'Algaida.

El fet que es dedicàs a estudiar de metge va poder ser, molt bé, per la influència del metge i capellà Jaume Mulet (membre de l'AMPM), que per aquells anys, va exercir de metge a Algaida.

Jaume Mulet era de tarannà liberal i, possiblement, la seva influència, juntament amb la de qui va ser rector de la parròquia des del 1803 al 1808, Rafel Barceló,²¹ també liberal, va influir, perquè, el dos germans majors de la família Salvà-Munar fossin liberals i estudiassin, de capellà, el major, i de metge, el segon.

Quan Salvà havia de començar els estudis de ciències de la salut el 1808, s'inicia la guerra de la Independència i Mallorca rep una gran quantitat de refugiats polítics de tot tipus que fugen dels francesos. Entre ells s'ha de destacar la presència del metge Pere Castelló, que serà, el dia de demà, fonamental per al progrés de les ciències de la salut i que va consolidar durant el seu exili a Mallorca (1806-1814), una sèrie d'amistats entre els professionals de la salut, que va afectar tant la biografia dels amics de Salvà com la seva pròpia, en els anys posteriors. Així ho trobam esmentat al discurs necrològic que va fer Mateu Castellà el 15 de maig de 1831 a la seu de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia.²²

Per saber com va dur a terme els seus estudis de medicina i cirurgia Jaume, Salvà han estat fonamentals els documents que, amb relació a aquests temes, es poden trobar als expedients personals de Salvà que formen part del material dels arxius de la Universitat de

20 Vegeu bib. Pere Mulet.

21 Vegeu: *El obispo Salvà. Palma de Mallorca*. 1968. Antonio Pérez Ramos, pàg. 37.

22 *Elogio fúnebre al Doctor en Medicina Don Francisco Oléo y Carrió leído el 15 de Mayo de 1839 en la Academia Nacional de Medicina y Cirugía de Palma*. 1840. Palma. Imprenta de Juan Guasp. Biblioteca Bartomeu March ref. 4º-10(25).

Barcelona i de la Universitat Central de Madrid, així com les dades que figuren en els llibres de matrícula de la Reial i Pontifícia Universitat de Mallorca i que formen part, avui en dia, de l'arxiu històric de la Universitat de les Illes Balears —UIB—,²³ i el document imprès que forma part del llegat de Jaume Salvà al seu fill Melcior, que avui és en mans del seu descendent directe Agustí Ripoll Salvà.²⁴

A l'arxiu històric de la Universitat de Barcelona, a un document datat en la seva primera anotació el 20 de maig de 1822, i que Salvà ja havia utilitzat anteriorment, podem llegir el següent:

«Don Gabriel Floriana Doctor en Cirugia Medica y Catedratico del Colegio de Cirugia de Mallorca, secretario interino del mismo:

»Certifico que en el libro de matricula de este Colegio Nacional que esta en mi poder consta; Que Don Jaime Salvà Doctor en medicina tiene seis cursos aprobados con las notas de bueno y sobresaliente [...].»

Paral·lelament, a l'arxiu històric de la Universitat Central de Madrid —AUCM—,²⁵ trobam una sèrie de documents datats el 8 de maig de 1828 molt complets, —utilitzats per presentar-se Salvà a un concurs de càtedres que tingué lloc al Real Colegio de San Carlos, quan Salvà ja era catedràtic a Pamplona, però encara no director del Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra—, en els quals es posa de manifest tot el seu currículum fins a aquell moment.

Amb aquests documents a la vista, és fàcil reproduir les passes que va fer Salvà, primer per fer els estudis, i després per començar a exercir.

23 Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona; secció d'Expedients Personals. Arxiu de la Reial i Pontifícia Universitat Literària de Palma dipositat a l'arxiu de la Universitat de les Illes Balears, Llibre de Matrícula número 26 (1721-1820), Lligall número 44. Expedients col·lectius d'aprovació de curs (1801-1822).

24 El document titulat *Relaciones de meritos* i datat a Pamplona l'1 de desembre de 1831 dóna compte, de forma exhaustiva, de tot el currículum de Salvà fins a la data assenyalada.

25 Archivo de la Universidad Central. Sección de expedientes personales. Expediente de Jaime Salvà. D. 371.

Salvà va començar els estudis superiors, als 15 anys, a l'Escola d'Anatomia i Cirurgia de Palma, el 1808, on va romandre durant els sis anys, que indica Floriana en el document transcrit, i que es corresponen als sis anys del pla d'estudis abans ressenyat.

Quan Jaume Salvà inicia els seus estudis de cirurgia, encara era director de l'escola Sebastià Muntaner, successor de Francesc Puig i autors ambdós, d'un excel·lent text per a ús dels alumnes: *Manual teorico-practico de las operaciones de cirugia para instruccion de los alumnos de la escuela, de Palma de Mallorca*.

Aquest llibre, publicat el 1793, va ser prologat per Rafel Evinent, president de l'AMPM, com a bona prova de la relació de dues institucions i de dos grups de professionals il·lustrats, antecessors dels liberals, i que crearen, a partir de les seves activitats, un grup de professionals de ciències de la salut que a l'excel·lent capacitat professional, uniren, el seu liberalisme ideològic i que varen estendre els seus coneixements professionals i la seva ideologia per llocs tan allunyats i influents de la península com Barcelona, Madrid, Pamplona i València al llarg de la primera meitat del segle XIX.

Mentre Salvà desenvolupava els estudis de cirurgia s'inicià la guerra de la Independència i a Cadis, les Corts, presidides pel bisbe de Mallorca, Bernat Nadal, aprovaren la famosa Constitució de 1812 i es posà en marxa el liberalisme-constitucionalisme.²⁶

En aquell moment, un grup de diversos professionals mallorquins d'idees liberals, encapçalats per Guillem Ignasi de Montis (1774-1829), Isidoro de Antillón (1778-1814) i Miguel de Victorica (?-1840), va voler manifestar quins eren els seus pensaments i enviaren una carta pública a les Corts de Cadis, amb la qual donaven suport a l'abolició de la Inquisició. Entre els signants, hi havia una sèrie de professionals de ciències de la salut com Francesc Oléo i Miquel Pascual

²⁶ *Mallorca durante la primera Revolución (1808-1814)*. 1901. Miquel dels Sants Oliver. Vol. III. pàg. 615-616.

(subscriptors de La Aurora Patriótica Mallorquina),²⁷ Gabriel Floriana, Bernat Fiol, Antoni Arbona, Bartolomé Bover (director de l'Escola d'Anatomia i Cirurgia), Marián de la Fuente, Antoni Terrers, Josep Terrers i Valentí Terrers.

A Mallorca, malgrat el conservadorisme del conjunt de la societat, els il·lustrats tenen la seva oportunitat i així, Josep Togores i Sanglada (1767-1831), comte d'Aiamans, regidor de l'Ajuntament de Palma en aquells moments, és elegit per representar i formar part de la Junta Provincial de Balears davant la Junta Central.

Posteriorment, gràcies a les relacions que estableix a la Junta Central (Gaspar de Jovellanos,²⁸ entre d'altres), és nomenat president de la Junta de Balears i, refermat pels il·lustrats, dominarà la política illenca durant aquests anys.

Josep de Togores, exemple de noble il·lustrat, amb la seva tertúlia mantingué l'esperit de la Constitució contra vent i marea tota la seva vida, com havia defensat igualment al seu amic i protegit, el metge i cirurgià Bernat Fiol, els anys que havia estat perseguit per la Inquisició.

Bernat Fiol i el grup de Jaume Salvà pertanyen a generacions distintes però tenen molts de punts ideològics i professionals en

27 *Josep de Togores i Sanglada, comte d'Aiamans (1767-1831)*. Barcelona (1994). Mas Vives, Joan. Pàg. 66 a 121. La revista *La Aurora Patriótica Mallorquina* és considerada la revista liberal per excel·lència del moment i els seus subscriptors, tinguts per liberals. La llista de subscriptors va aparèixer en el darrer número de la revista (30-12-1813) pàg. 459-460.

28 **Gaspar de Jovellanos Ramírez (1744-1811)**. L'any 1801, per acusacions falses, el condemnaren al desterrament a Mallorca, on restà fins que fou indultat per Ferran VII, l'any 1808. Durant l'estada a Mallorca, connecta activament amb els il·lustrats mallorquins i col·labora amb els membres de la Societat d'Amics del País de Mallorca en la posada en marxa d'un pla d'estudis. Indultat el 1808, va tornar a la península i entrà a formar part de la Junta Central que es va crear per oposar-se als francesos. Va escriure obres molt diverses, però destaquen les de caràcter educatiu i economicosocial: *Informe de la Sociedad Economica de Madrid al Real Supremo Consejo de Castilla en el expediente de Ley Agraria*. Barcelona. 1795, *Reglamento del Colegio Imperial de Calatrava*. 1789. Madrid, *Bases para la formación de un plan general de Instrucción pública*. Fonts: *Vegeu bib. ARTOLA, COLOM, FULLANA, LAFUENTE, LLABRÉS, MAS, PÉREZ, POMAR, RODRÍGUEZ, TRIAS, TUÑÓN*.

comú. Així, tots ells feren primer la carrera de cirurgia, que a Mallorca tenia més prestigi que la de medicina, i després es llicenciaren en medicina a la Reial i Pontifícia Universitat Literària de Palma.

En els llibres de matrícula i a les actes dels cursos de 1814 a 1818 de la Universitat Literària trobam que estudien medicina, Joan Trias, Ramon Frau, Miquel Oléo i Jaume Salvà, i els fa classes un dels col·laboradors més prestigiosos del grup d'amics de Salvà, Gabriel Floriana. Un altre dels seus professors, no menys prestigiós, és Miquel Noguera,²⁹ futur fundador, el 1831 de la Reial Acadèmia de Medicina juntament amb els amics de Salvà, Francesc Oléo i Joan Trias que, amb Josep Arabí, varen ser també amics de Bernat Fiol.

Sembla evident que és aquí, mentre estudien medicina, on es crea la gran aliança professional i política d'aquest grup de professionals de les ciències de la salut, uns a Mallorca i uns altres a la península, que tindran una gran influència en el desenvolupament de la sanitat a Mallorca i a Espanya.

Si examinem el llibre de matrícules de medicina de la Universitat Literària, trobam un fet molt curiós que demostra el caràcter emprendedor i universalista dels germans majors de la família Salvà-Munar, ja que el futur bisbe de Mallorca, Miquel Salvà, a punt d'acabar la carrera eclesiàstica, es va matricular de primer de medicina durant el curs 1813-14 (fet no recollit mai pels seus biògrafs), si bé sembla que no va continuar estudiant, possiblement perquè, en acabar aquell curs, la Universitat Literària, va tancar durant dos cur-

29 **Miquel Noguera de Superna Bauzà** (1773-1833). Llicenciat en medicina, va obtenir per oposició l'any 1795 una càtedra a la Reial i Pontifícia Universitat Literària de Palma de Mallorca i va exercir la docència fins a l'any 1824, en què s'extingí per Reial decret. Paral·lelament, va exercir la professió a l'Hospital Militar de Palma i, durant un any, va ser comissionat a Maó per establir-hi un hospital militar. Posteriorment, va estar en primera línia a les epidèmies de 1820 i 1821. Va ser membre de la Real Acadèmia Mèdico Pràctica i, per últim, el 1831 fou nomenat per Pere Castelló president-fundador de la Reial Academia de Medicina de Mallorca, amb els seus amics liberals. Va escriure *Sobre varios adelantamientos que los nuevos establecimientos académicos de Medicina y Cirugía acarrearán al Arte de Curar*, 1831 ms., en que se prueba que la calentura amarilla es de carácter contagioso. 1833. Msc. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, LLABRÉS, LLADÓ, POMAR, RODRÍGUEZ, ARXIU DE LA UIB.

sos (excepte medicina), com a conseqüència de la manca de mitjans econòmics; després, ja es va introduir a la roda de destinacions i concursos propis de la carrera eclesiàstica en aquells moments. Si hagués volgut continuar, no li hauria costat gaire, ja que en aquells anys, els estudis eclesiàstics i civils es feien a la mateixa institució, ja esmentada, de la Reial i Pontifícia Universitat.

Després d'haver cursat els quatre anys de la carrera de medicina, Jaume Salvà pagà els drets que el reconeixien com a batxiller en Medicina el 12 de juny de 1818 i els de graus majors el 18 de juny de 1818.

D'acord amb el currículum trobat en el seu expedient personal a l'arxiu de la Universitat Central de Madrid, va començar a treballar a l'Hospital Militar de Palma (març de 1820). Aquest centre, que està poc identificat, segurament estava molt relacionat amb l'actual Hospital General. Si examinam les actes de la comissió de govern de l'hospital d'aquells temps³⁰ (depenia de l'Ajuntament de Palma) o les de la Beneficència de la Diputació, veim que hi ha peticions dels militars que demanen que l'Hospital General els doni més serveis, i els regidors i diputats cerquen fórmules de col·laboració retribuïda, a la vista que no sobrava cap recurs econòmic, ans més bé el contrari.

A continuació, el destaquen a un hospital militar a Porreres, que devia ser en aquest moment un hospital provisional preparat per a qualsevol emergència, ja que no se'n troben dades a cap tipus de document escrit que no siguin les de l'expedient de Salvà i la referència que fa Almodóvar al seu *Manifiesto* de 1820.

Entre 1814 i 1820 són anys de repressió dels constitucionalistes pertot arreu, si bé són anys que, com a reacció a la repressió, el 1820, es prepara el cop d'estat constitucionalista del general Riego.

Mentrestant, per tot Europa en matèria de salut existeix una gran preocupació, perquè no es produeixin epidèmies, si bé les precaucions

³⁰ Arxiu del Consell Insular de Mallorca. Secció VI-982-2. Actes de la Comissió de Govern de l'Hospital de Palma de l'any 1822; Secció VI-982-1. Actes de la Junta Municipal de Beneficència de l'any 1822.

que es prenen no seran, a cap banda, suficients, perquè no es coneix d'una forma completa l'etiologia de la majoria de les malalties epidèmiques. Així, no es podran evitar tampoc a Mallorca les greus epidèmies de pesta bubònica,³¹ el 1820, i de febre groga, el 1821, malgrat les mesures preses, de les quals és un bon exemple la següent proclama, datada el 25 de setembre de 1817, i extreta de: *Noticias y Relaciones Históricas de Mallorca en el siglo XIX*, pàg. 539, tom I:

25. «*La Gaceta (de Madrid)* da cuenta de que “La Junta Superior de Sanidad de Baleares ha circulado ordenes y publicado un bando comprensivo de las leyes penales hasta la de la vida, contra los introductores contumaces de generos; ha guarnecido sus costas maritimas con tropas y fuerzas del resguardo para impedir la comunicación de los buques que lleguen a ella con los de tierra, y ha reencargado bajo severas penas la vigilancia de los torreros y guardias secretas; ha destinado para hacer las descubiertas los dos faluchos de rentas, y excitado, bajo la mas extensa responsabilidad, el celo de las diputaciones de las costas y el de los facultativos de los pueblos para que semanalmente den parte de los enfermos que visiten, clarificando sus dolencias, y por ultimo ha recurrido a la parte moral por medio de un de un (sic) energico discurso, escrito por el médico de càmara honorario de S.M.D. Antonio de Almodovar y divulgado por las justicias y curas pàrrocos en el pùlpito y confesionario, haciendo conocer por el a los pueblos los horrorosos extragos que ha causado en ellos la peste en diferentes épocas, excitando el odio general contra el contrabando, por cuyo medio es tan fácil de introducirse, y animándoles para que delaten y persigan este detestable comercio que sacrifica a su vil interes las vidas de sus conciudadanos. Lo que de Real Orden se publica para satisfacción de aque-

31 **Pesta bubònica.** Descoberta simultàniament per Shibasaburo Kitasato (1852-1931) i Alexandre Yersin (1863-1943) l'any 1894. Produïda per un bacil aerobi transmès directament de persona a persona mitjançant animals com rates o insectes com puces, xinxes, etc. Fonts: Vegeu bib. CASASSAS, WEATHERALL.

lla celosa Junta de Sanidad y estímulo a iguales pausibles esfuerzos de parte de los demás del reino".»

És a dir, que des de 1817 Mallorca estava previnguda amb relació al que podia ser una epidèmia de pesta bubònica, gràcies a la difusió de l'obra d'Antonio de Almodóvar, *Discurso sobre las últimas observaciones por Don Antonio de Almodovar Ruiz-Bravo*.

A més, a Mallorca hi havia des del segle XV (Institució de la Morberia), experiència a l'hora de combatre epidèmies de tot tipus, mitjançant els sistemes d'aïllament dels focus epidèmics (cordons sanitaris) o l'organització dels ciutadans d'un municipi afectat per una epidèmia en llatzerets bruts (ciutadans sota sospita de contagi) i llatzerets nets, per instal·lar la gent d'un municipi desallotjat per una declaració d'epidèmia que s'ha dictaminat que no està contaminada.

Per aquelles dates, més concretament dia 10 de març de 1820, es va fer públic el *Manifiesto del Rey a la Nación Española*, en el qual apareixia la famosa frase de «Marchemos francamente y yo el primero por la senda constitucional». A Mallorca, dia 23 de maig, la Junta Electoral provincial elegeix els diputats a Corts i els vocals de la Diputació Provincial i, entre aquests, hi ha Miquel Salvà, que té aleshores 28 anys i és vicari de la parròquia de Sant Jaume.

L'epidèmia de pesta bubònica de l'any 1820 a Mallorca ha estat estudiada, detingudament, per molts historiadors de la medicina, però, del que es tracta en aquest cas és de posar de relleu l'actuació i el paper de Jaume Salvà i dels seus amics en tot el procés epidèmic.³²

Així, Antonio Almodóvar, que era el màxim càrrec personal de l'administració sanitària a Mallorca (tinent protomèdic) en aquells moments, és a dir, subdelegat provincial de sanitat, s'ofereix voluntari

³² Per seguir tot el procés epidèmic, la millor font són les exposicions que la Junta Superior de Sanitat de Mallorca fa a la Junta Suprema de Sanidad del Reino des del 30 de maig de 1820 fins al 23 de novembre de 1820, recollides per Llabrés, J. a *Noticias y Relaciones Historicas de Mallorca*, tom I, pàg. 613 a 667. Igualment, la mateixa obra és l'adequada per conèixer totes les circumstàncies sociològiques del problema.

a la Junta Superior de Sanitat de la província i és nomenat inspector d'epidèmies.

Aquesta Junta, de la qual formava part Almodóvar pel seu càrrec permanent, estava constituïda per, Francesc Oléo, Miquel Noguera i Ramon Frau, entre d'altres membres, i va dirigir com a òrgan superior sanitari, de forma eficaç, la lluita contra la pesta, al mateix temps que mantenia informada la Junta Suprema de Sanidad del Reino.

Aleshores, el cordó sanitari, que tan eficaçment va actuar des d'un principi i que estava format, fonamentalment, per militars, com era normal en aquell temps, per les característiques de les seves funcions, va estar a les ordres d'un inspector general, el brigadier liberal Tomàs de Verí, i va comptar amb la presència dels metges, Joan Trias, Jaume Salvà i Rafel Rosselló,³³ entre d'altres, tots amics i liberals.

Com Salvà conta, en els documents trobats al seu expedient personal a l'arxiu de la Universitat Central, i en el document *Relación de méritos*, ell era, a tots els efectes, com si fos militar, ja que des del principi de la seva carrera professional havia treballat a hospitals militars i, per això, és nomenat metge del cordó sanitari, des del seu establiment, dia 29 de maig. Per aquesta mateixa raó, és nomenat, més tard, metge de l'hospital militar provisional que es va instal·lar inicialment a la finca denominada l'Hospital, a Manacor i als pocs dies, es va traslladar definitivament, a Son Peretó. Posteriorment, és nomenat metge consultor del cordó i s'ofereix a penetrar dins la zona de contagi i dirigir l'expurgació d'Artà, focus principal de la malaltia

33 **Rafael Rosselló Garau** (1761-1821). Va néixer a Palma i estudià medicina a la facultat de medicina de la Universitat Literària de Palma, on es graduà el 1781. Membre de l'AMPM fou elegit successivament: zelador (1793), censor (1795) i examinador (1798-1799). Va exercir la seva professió de metge en primera línia, a les epidèmies de pesta bubònica de 1820 i de febre groga de 1821, de forma que en va morir contagiad. Amb Antonio Almodóvar fou el metge de capçalera de Josep Togores, novè comte d'Aiamans. Pertany al grup de metges de caràcter liberal amb els quals es relaciona Jaume Salvà. Va escriure: *Observaciones de una terciaria maligna* (1794), *Observaciones de una terciaria sospechosa* (1798). Fonts: Arxiu Aiamans a la Fundació Bartomeu March Servera. Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Mallorca. Arxiu Històric de la UIB. Vegeu bib: BOVER, CALBET, MAS, RODRÍGUEZ TEJERINA.

i municipi, en el qual va morir més gent, per no voler fer cas de les ordres que, des del comandament del cordó, se'ls feien arribar.

Antonio Almodóvar, a la seva obra *Manifiesto que sobre la comisión de la inspección de epidemias, dispuesta por esta Junta Superior de Sanidad en 4 de junio ultimo con motivo de haverse declarado la peste de levante en las villas de Son Cervera y Artá*, fa referència a Jaume Salvà i els seus amics a les pàgines 74 i 75 amb els termes següents:

«¿Como puede el Hospital militar de esta Plaza reclamar mi asistencia, cuando el Rey me tiene puesto un segundo Medico, que lo es el Sr. Noguera Vocal de la Junta, sin sueldo ni emolumento alguno de la Hacienda Publica, y solo con la mira de ascender á mi plaza? Y si en mi ausencia enfermase este Facultativo, ò estuviere ausente, ¿no desempeñaria sus funciones sin sueldo del Erario Nacional mi Ayudante D. Pedro José Arabí Profesor de alto concepto en esta Capital? Y en su defecto, ¿no llenaria estos deberes D. Damian Verger Profesor de instruccion y merito? Luego aun cuando yo estuviese ausente quedaban tres Facultativos para la asistencia medica del Hospital militar de esta Plaza. Si el Sr. Intendendente intenta hacer la obgecion de que estos dos Ayudantes no deben visitar el Hospital expresado en los casos que yo supongo, es preciso que me diga S. Sa. ¿por que nombró de Medico del Hospital Provisional de Porreras, trasladado a Manacor, a mi Ayudante D. Jayme Salvà? [...]»

Un altre document excepcional per conèixer l'activitat de Salvà i els seus amics a l'epidèmia és el que es troba a la Biblioteca Bartomeu March a la documentació denominada Arxiu Aiamans, a la carpeta número 27 i signat per Rafel Rosselló (1761-1821), íntim amic del comte d'Aiamans, Josep Togores, i el seu metge de capçalera, juntament amb Francesc Oléo, nexa d'unió entre el comte i Jaume Salvà, com està també documentat.

El document és, concretament, una carta de Rafel Rosselló a "Querido Jaume", sens dubte Jaume Salvà, segons es dedueix del

contingut de la lletra, datada el 9 de juny de 1820 a una possessió de Son Servera (Son Saiaxt) i en la qual explica com inspecciona el cordó sanitari.³⁴

«[...] Esta mañana a las 8 he recibido la tuya de ayer, celebro que os mantengais sin novedad. La marcha que anuncié en mi 3ª carta, la verifique ayer, y consistió en salir a las 6 1/2 sobre un bagaje y desde el centro de la línea a la izquierda hasta el punto de mar en donde ha de empezar la nueva línea que quedará establecida hoy, y fue junto a la casita que tiene Don Juan Dameto a la orilla del mar por debajo de se Davesa de Morei por el Rafal Pai y Ses Pastoras [...]»

La pesta va produir entre Artà, Capdepera, Son Servera i Sant Llorenç, 2.434 morts dels 7.564 habitants que hi havia abans de l'epidèmia.³⁵

En aquells moments, no se sabia que aquesta malaltia es transmetia pels moscards i quan una persona n'era afectada, no se sabia bé com guarir-la; però el metge Joan Lliteres (metge de Son Servera), amb l'ajuda del *Nysten* (diccionari enciclopèdic de termes mèdics molt utilitzat al llarg de tot el segle XIX), decideix emprar el sistema de fer beure oli d'oliva, als ciutadans, sistema que, resultà de rebot, eficaç, ja que l'oli actua com una barrera contra la picadura d'insectes.³⁶

Per aquelles dates, mentre es nomenava governador militar de Menorca, el comte d'Aiamans, el 29 de juliol de 1820, la Junta Supe-

34 La carta manuscrita es troba a la carpeta número 27 de l'Arxiu Aiamans a la Fundació Bartomeu March Servera, i dins aquesta, en una carpeteta amb el rètol *Sanitat 1820*, i consta de dos folis manuscrits.

35 Fonts diverses. Especialment Isabel Moll, *La fiebre amarilla de 1821 en Palma*, (1993), Jaime Escalas Adrover, *Consideraciones Históricas sobre las epidemias de peste bubónica ocurridas en la isla de Mallorca des de lejanos tiempos, y con especialidad sobre la de 1820* i també *La fiebre amarilla en Palma en el presente siglo* (1899).

36 A l'Arxiu Aiamans a la Fundació Bartomeu March Servera a la carpeta número 27 i dins una carpeteta retolada *Sanitat 1820*, trobam un full manuscrit sense signatura que molt bé podria ser de Lliteres, ja que descriu, exactament, aquest mètode terapèutic.

rior de Sanidad de Mallorca deia, a *Noticias y Relaciones Históricas de Mallorca*, tom I, pàg. 643:

«[...] Sólo en la villa de Pollensa se nota algún exceso en el numero de muertos y enfermos pero sin la más leve nota ni remota sospecha de contagio. Las enfermedades que allí reinan son debidas en su mayor parte a la insalubridad de varios terrenos que poseen o cultivan sus vecinos a las inmediaciones de la Albufera de Alcudia, cuyo nombre solo basta para asociar a él la idea de fiebres intermitentes malignas, que rara vez dejan de existir allí en esta estacion como es notorio por la experiencia de muchos años y la bien triste que faltó poco recibiese la nacion con duelo general de los buenos y oprobio de la humanidad en las personas de las ilustres victimas destinadas en tan funesto asilo y conducidas al borde de su sepulcro (Argüelles y a Alvarez Guerra). Sin embargo de todo y de poder parecer una nimia escrupulosidad de esta junta, comisionó a su vocal facultativo Don Bartolome Bover para que pasase a examinar con el mayor detenimiento la naturaleza de aquellas enfermedades, e informase si la clasificación de ellas que hacen los facultativos de la villa es exacta y fundada [...]»

És a dir, que hi havia una gran preocupació per detectar preventivament els possibles focus de contagi i evitar així mals majors. Un altre exemple, aparentment anecdòtic però molt il·lustratiu és, que la premsa de l'època esmenta que el bisbe de Mallorca, González Vallejo, es trasllada de Mallorca a Maó per passar quarantena en el llatzeret, camí de les sessions de les Corts a Madrid.

Per aquestes mateixes dates, Miquel Salvà és nomenat secretari de la Diputació. Segons conta Jaume Salvà, en els documents repetidament citats, (*Relación de méritos*, l'expedient personal de Salvà, a l'arxiu històric de la Universitat Central), i segons reitera en l'informe que fa per a la Reial Acadèmia de Mallorca l'any 1832, una

vegada acabat tot vestigi de l'epidèmia de pesta, la Junta Superior de Sanitat, l'envià, a Manacor (10.000 habitants), amb plens poders per inquirir de quin tipus eren unes febres «calenturentes, malignes i contagioses» i per organitzar, com consideràs oportú, l'atenció sanitària del municipi. Les febres, d'acord amb el que explica Salvà, segurament eren de "tiphus contagiós", molt estès a Mallorca en aquella època i, especialment, al voltant de les zones amb contaminació com ho era, sense cap dubte, el Riuet amb relació a Manacor.

El focus contagiós ho era tant, que tots els facultatius de Manacor es varen contagiar de les febres i Jaume Salvà també, de forma que, com ell mateix explica, reiteradament, va estar a les portes de la mort i va sofrir una llarga convalescència.

L'Ajuntament d'Alcúdia, en el mes de maig de 1821, fa una petició amb relació a l'estat d'insalubritat de la ciutat, quasi despoblada per les contínues febres (tercianes), i el capità general envia a Alcúdia nou presidiaris per encarregar-se de la neteja i dessecació dels fossars pantanosos de les murades, així com dels carrers i de la demolició i aplanament de moltes cases abandonades i en runes. Aquestes eren les preocupacions de les autoritats sanitàries de les Illes quan varen començar a arribar notícies que a indrets distints de Catalunya, s'estenia una epidèmia de febre groga i aquelles varen pensar que s'havia d'extremar la prevenció.

Les coses es varen precipitar, ja que Francesc Oléo, a primers de setembre, comunica a la Junta Superior que ha visitat un mariner que presenta tots els símptomes d'un cas de febre groga.³⁷

Des d'aquest moment, es va produir un episodi més del debat entre "contagionistes" i "anticontagionistes" que, tot i ser legítim des del punt de vista científic, no ho era tant, si se sap que en

³⁷ **Febre groga.** Malaltia produïda per un virus transmès per moscards d'una persona a una altra o, en determinats casos, procedent d'animals salvatges. Vegeu bib. CASASSAS, WEATHERALL.

nombroses ocasions els professionals de la salut es deixaven influir per les pressions que exercia la burgesia, especialment la comerciant, ja que les teories "contagionistes" feien necessari dur a terme tota una sèrie de mesures de control sanitari de les mercaderies en general, com també de les persones que les traslladaven, fet que allargava els processos de transport, i encaria l'operació i la disminució dels marges de rendibilitat per als interessats per l'operació comercial.

L'epidèmia de febre groga va recórrer quasi tot Espanya i va provocar una gran controvèrsia arreu de tot l'Estat, tant en l'àmbit professional com en el polític.

Desgraciadament, per la repercussió que va tenir per a Palma aquesta epidèmia, per no conèixer-ne la vertadera etiologia i pel temps perdut per les lluites inicials entre els dos bàndols, per als ciutadans, el problema no estava resolt en el moment en què va arribar la malaltia, i el resultat va ser que moriren entre 2.000 (Moll) i 5.000 (Escalas) ciutadans, segons les diferents fonts consultades.

Per aquesta circumstància, val la pena analitzar el debat que es va produir des de finals del 1821 a la meitat del 1822, en l'àmbit de tot l'Estat.

Per fer-nos una idea del que va ser aquest debat, esmentarem el que va publicar Anastasio Chinchilla en el tom IV de la *Historia de la Medicina Española* pàg. 255-258. Les Corts aprovaren el 13 de desembre de 1821 el que avui, denominaríem una "proposició no de llei" que, entre altres coses, deia el següent:

«[...] sin perjuicio de continuar por el gobierno tomándose todas las precauciones que exige la prudencia, como se han tomado hasta aquí, para evitar la introducción y propagación de esta terrible enfermedad, sea o no contagiosa, y entre tanto que se examina, medita y presenta a la deliberación del congreso el reglamento general de sanidad sobre que se trabaja incesantemente, nos remita V.E. cuantos datados y observaciones hayan podido recogerse en la península acerca de la

fiebre amarilla, para tenerlos presentes en la formación de este reglamento general de sanidad; y que se escite al gobierno, como lo hacemos, para que sin perdida de tiempo encargue y recomiende especialmente a las autoridades superiores de Cádiz y Barcelona, y demás puntos infectados donde convenga, que poniendose de acuerdo con las academias y escuelas de medicina, comisionando á los profesores mas ilustrados y otras personas de distinguido talento, y cuidando que sean en igual número, procedan hacerse observaciones y experimentos directos y repetidos, con aquel tino y precaución e imparcialidad que es desear, para indagar el origen exótico ó local de la fiebre amarilla en los pueblos que por desgracia se ha manifestado hasta el dia ó desarrolle en lo sucesivo, y certificase de un modo positivo, e incontestable si se comunica siempre, o alguna vez por contacto y roce de personas ó efectos usuales y comerciales, ó sino se propaga en saliendo las personas atacadas del foco de infeccion, y acampándose en saliendo á una situacion superior al nivel de los sitios infectados, manifestando cuánta sea la distancia de las costas y altura sobre el nivel del mar, á que asi en América como en Europa nunca ha llegado esta plaga del género humano; con todo lo demás que juzguen digno de sus sabias esposiciones, y pueda redundar en beneficio de nuestra amada patria y de la humanidad.»

El govern rebé diversos informes amb un sentit o un altre. Sense detalls exhaustius, els informes de Cadis deien que era contagiosa, els de Màlaga també, com també el de Maó i el de Barcelona, i diversos informes de diferents institucions sanitàries, si bé la majoria d'institucions i facultatius es pronuncien pel contagi.

Tan sols, cal destacar dos noms entre la llista de facultatius que es posicionen: un a favor del contagi, el mallorquí Ramon Frau, amic de Salvà, a qui acabaven de nomenar catedràtic a Barcelona, i un

altre, en contra del contagi, el prestigiós Francesc Salvà i Campillo (1751-1828).³⁸

Malgrat que la majoria dels facultatius es pronunciaren a favor del contagi, un grup de metges, dels quals destaca l'esmentat Francesc Salvà, redacta un manifest, en el qual es defineixen a favor del no contagi amb relació a l'epidèmia de "febre groga" que va patir Barcelona el 1821.

Aquest manifest va donar lloc al fet que un grup de diputats, encapçalat pel metge i diputat Mateo Seoane (1791-1870),³⁹ aconseguís fer aprovar una nova proposició, per la qual es demanava autorització per continuar fent assaigs sobre el no contagi de la febre groga, malgrat que un altre grup de diputats, també amb metges entre ells, va tractar d'explicar com n'era d'absurda la proposició.

És a dir, que els interessos econòmics varen prevaler, en aquell moment, per damunt dels sanitaris, encara que aquest tipus de brenga no es va fer del tot explícit. A Palma, a la vista de l'informe de

³⁸ **Francesc Salvà i Campillo** (1751-1828). Nat a Barcelona l'any 1751, estudià medicina a València i revalidà, posteriorment, el títol a la Universitat d'Osca. Membre de l'Acadèmia de Medicina Pràctica de Barcelona (1773) i de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1784), no tan sols es va dedicar a exercir la medicina, sinó que també va dedicar-se a investigar i estar al dia en tot tipus de ciències. Personatge contradictori, va ser un dels pioners de l'aplicació de la vacuna antivariòlica. Entre les seves obres impreses destaquen: *Proceso de la inoculación presentado al tribunal de los sabios para que lo juzguen* (1777) i *Sobre las utilidades y daños de los purgantes, y de la ventilación en las viruelas* (1790). *Fons: Vegeu bib. ALBERTÍ, CALBET, CHINCHILLA, LAFUENTE, LÓPEZ.*

³⁹ **Mateo Seoane Sobral** (1791-1870). Metge i naturalista, va néixer a Valladolid el 1791 i estudià la carrera de medicina a Madrid, on exercia tasques d'ajudant de càtedra el 1813, any que va ser depurat per liberal durant la primera reacció absolutista de Ferran VII. Els anys que van fins a la revolució de Riego de 1820, els passa exercint de metge rural i, posteriorment, va ser elegit diputat a Corts. Durant les Corts del trienni liberal va contribuir a elaborar un *Proyecto de código sanitario*, que no va ser aplicat mai, perquè va venir la segona reacció absolutista de Ferran VII. El 1823 va haver d'emigrar a Londres, on coincidí amb Espoz y Mina, i no va poder tornar a Espanya fins a finals de 1833. Retornat a la península, es va dedicar a exercir la professió, com va fer durant l'epidèmia de còlera de 1834, en la qual va destacar pel seu zel professional. El 1845 fou nomenat pel ministre d'Instrucció Pública Pedro Pidal conseller d'Instrucció Pública, i el director general Antonio Gil de Zarate li encarregà un pla de reforma de l'ensenyança de les ciències de la salut. De les seves obres escrites en destaca *Documentos relativos á la enfermedad llamada cólera espasmódico de l'Índia*. *Fons: Vegeu bib. CHINCHILLA, LAFUENTE, PALOMEQUE.*

Francesc Oléo (3-9-1821), la Junta de Sanitat de Palma encarrega un estudi a dos facultatius a les seves ordres, Rafel Rosselló i Antoni Terrers.

Aquests facultatius realitzen un informe, amb autòpsia inclosa, del malalt visitat per Oléo (que mentrestant ha mort), que dictamina que no és febre groga del que ha mort i, que, per a més afegitó, no és contagiós.

Paral·lelament, Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo, a la vista de com van les coses, elabora pel seu compte un dictamen sobre la malaltia i la defineix com a contagiosa i que, molt possiblement, és febre groga.

La Junta de Sanitat de Palma va enviar l'informe (Rosselló-Terrés) a la Junta de Sanitat de Balears i la junta, que no en va quedar satisfeta, en demana un altre als seus vocals, Antonio Almodóvar y Ruiz del Campo (pare d'Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo) i Bartomeu Bover, que dictaminen el mateix.

Però, simultàniament, tot veient que el nombre de malalts augmenta, la Junta posà en marxa les mesures que es prenen davant una situació epidèmica, que en aquest cas consistien a instaurar un llatzeret brut al convent de Jesús, un altre de net (observació) al monestir de la Real, i, posteriorment, un hospital de campanya a Ca l'Ardiaca (barraques), i acordonaven les barriades, on es concentrava la majoria de les persones malaltes (12-9-1821).

Com el grau de dispersió i el nombre d'afectats i de morts augmenta, i possiblement a la vista del dictamen d'Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo, abans al·ludit, en el qual es defensa que la malaltia és contagiosa i que molt possiblement és febre groga, la Junta Superior de Sanitat de les Illes Balears decideix declarar, el dia 15 de setembre de 1821, l'existència d'una epidèmia de febre groga.

És a dir, des que Francesc Oléo detecta un cas de febre groga fins que les autoritats decideixen admetre l'existència de l'epidèmia, passen dotze dies, i encara que es varen prendre mesures per aïllar l'epidèmia als pocs dies, si no haguessin existit els entrebancs

anteriorment explicats, molt possiblement les actuacions antiepidèmiques s'haurien pogut dur a terme abans i, disminuir molt el nombre de morts.

Antonio Almodóvar Ruiz y Bravo (professor de clíniques de Salvà i els seus amics) publicà el seu dictamen dia 21 de setembre de 1821 al *Diario constitucional político y mercantil de Palma* i es traslladà al llatzeret brut del convent de Jesús i a l'hospital de Ca l'Ardiaca, i des d'on exercí la professió amb especial dedicació.

Paral·lelament, Jaume Salvà havia sortit de la convalescència de les febres pútrides agafades a Manacor i s'incorporà voluntari a treballar amb Almodóvar a l'hospital de Ca l'Ardiaca. Pel que fa a aquesta qüestió, existeix un document específic signat per Jaume Salvà, aparegut en forma de carta el dia 20 de novembre de 1821 al *Diario Constitucional* com a resposta al requeriment que li havia fet la Junta Superior de Sanitat de les Illes Balears el dia 6 de novembre de 1821, perquè ajudàs a combatre l'epidèmia. Jaume Salvà contestà al requeriment el mateix dia i després feu publicar requeriment i contestació al *Diario*, ja que els atacs d'un sector de metges contrari a Almodóvar i els seus deixebles, és constant al llarg del temps que dura l'estat epidèmic, segons llegim al mateix *Diario* i, consegüentment, Jaume Salvà considera que el millor és donar llum a l'assumpte i evitar comentaris tendenciosos dels enemics professionals d'Almodóvar i els seus deixebles.

Concretament, el fragment de la carta de Jaume Salvà que explica el seu comportament durant aquests moments diu el següent:

«[...] Fuí médico del hospital militar de Sanidad, consultor del cordon, me ofrecí voluntariamente á entrar en Artá, cuidé de las pútridas contagiosas del verano pasado en Manacor por lo que estuve á los umbrales de la muerte victima de mis trabajos, y ultimamente sin escitacion ninguna me ofrecí á cuidar del hospital de barracas de los apestados, mal convalecido aun de mi recia enfermedad.

»Esto prueba que no soy cobarde en los peligros, por hechos multiplicados en el corto período de mi carrera juvenil: pero al mismo tiempo hará conocer á esa junta que no me encuentro en el caso que previene el artículo 17 de la Instrucción de 25 de Agosto de 1817; debiendo añadir que el no tener protección para poder sostenerme en Palma ejerciendo mi profesión, eso mismo me ha tenido sin destino ni asiento fijo, y echome á ir á los varios puntos donde se me ha buscado, como ha sucedido en el pueblo de Establiments que me condució durante el presente contagio.

»Yo pido á la junta encarecidamente que se sirva decir si obro y pienso como debo, y si mi conducta se presenta á cubierto ante la opinión de los hombres sensatos única que ambiciono: asegurando al mismo tiempo que siempre estoy pronto á todo sacrificio, impulsando por los mismos estímulos nobles que hasta ahora me han conducido á arrostrar todo género de trabajos en obsequio de la humanidad afligida [...]»

Establiments 6 de Novembre de 1821.

Jayme Salvà»

Cal destacar la importància del dictamen d'Antonio Almodóvar, ja que, no tan sols, va influir en el reconeixement de la febre groga com a malaltia, sinó que, una vegada que la Junta s'adonà del que hi havia en joc, ordenà que s'editàs com a opuscle, perquè el major nombre de persones possible conegués la realitat de la malaltia, així com les formes per tractar de guarir-la; per aquesta raó se li va donar una gran difusió. El contingut d'aquest opuscle *Descripción de la fiebre reinante en esta capital (su método curativo, y precauciones que deben tomar estos habitantes)*, era una anàlisi molt encertada per a l'època en què es va redactar.

El personatge d'Almodóvar va impressionar molt Salvà i els seus amics en els anys de docència compartida uns, com a professors (Almodóvar, Florianà, Noguera, F. Oléo, R. Rosselló) i altres, com a alumnes (Arabí, Frau, M. Oléo, Salvà, Trias) o en la primera línia a

les dues epidèmies, ja que tots ells apareixen citats a una o altra crònica de l'època complint amb el seu deure com a professionals.⁴⁰

En aquest sentit, Salvà i Trias li fan, directament, una mena d'homenatge pòstum amb la publicació d'una ampliació de l'opuscle abans esmentat en el darrer número de la revista *Periódico mensual de medicina y cirugía*, editada per Salvà i els seus amics, que varen publicar a Pamplona el 1830 entre els mesos de gener a juliol d'aquell any.⁴¹ Per explicitar més aquest sentiment, val la pena transcriure unes breus línies del pròleg a l'obra d'Almodóvar:

Dictamen que sobre la fiebre amarilla que padeció Mallorca en 1821 dió á la Junta de Sanidad D. Antonio Almodóvar, médico honorario de S.M. en 1º de Junio de 1822.⁴²

«[...] Pensábamos al principio que podríamos acortar este dictamen presentando solo un extracto, pero despues hemos resuelto publicarle todo entero por las noticias que contiene, y por versar sobre una materia que no sólo es del dominio de los facultativos, sino transcendental al gobierno en la preservación de un azote que ya tantas veces ha afligido á nuestra España. Además era un deber para nosotros muy sagrado pagar un tributo de respeto a la memoria de un profesor benemérito que fue nuestro Maestro de clínica, y que reunia a una vasta lectura un tino especial en el tratamiento de las enfermedades por su larga experiencia en hospitales civiles y militares. Nos complacemos por tanto que nuestros colegas a quienes inflama un mismo ardor por el engrandecimiento de la medicina pátria, nos agradecerán la publicación de un es-

40 Una carta (escrita en castellà) exemplificadora de la interrelació d'uns amb els altres és la del novè comte d'Aiamans, Josep Togores, datada el 26 d'octubre de 1821, és a dir, en plena epidèmia, des de la seva finca de Lluçmajor, dirigida a Francesc Oléo i en la qual esmenta dos metges del grup liberal: Pascual i Salvà. La carta, la trobam a la carpeta número 27 de l'Arxiu Aiamans i dins una carpeteta retolada *Sanitat 1821*.

41 Francesc Bujosa ha descobert un exemplar d'aquest número de la revista a la Biblioteca Lluís Alemany.

42 Archivo del Reino de Navarra. Sección de Medicina y Cirugía Legajos 4, carpeta 36.

crito de que dió cuenta con grandes elogios el S. Pariset⁴³ á la academia de Paris, y que encierra hechos y observaciones interesantes bajo todos respetos. Jayme Salvà=Juan Trias»

Una altra prova de l'admiració que va causar en el grup d'amics professionals la va donar Ramon Frau, encara més de dos anys després (2-10-1832) amb motiu del discurs d'obertura del curs en el Reial Col·legi de Medicina i Cirurgia de Barcelona:⁴⁴

«[...] Almodovar en Palma de Mallorca, publican escritos que merecen justamente el aprecio de los profesores nacionales y extranjeros. El dictamen que dió este ultimo á la Junta superior de Sanidad de las Baleares sobre el carácter contagioso de la calentura amarilla, á consecuencia de la devastadora epidemia padecida el año 1821 en esta ciudad y en aquella Isla, puede citarse como modelo de una erudicion vasta, de una penetracion profunda, y de una observacion imparcial y verdaderamente analítica. Deudor á tan sabio profesor de una gran parte de mi educacion médica, no puedo menos de honrar sus manes trasladando aqui las propias palabras del médico francés el Dr. Pariset en la obra que sobre la citada epidemia de Cataluña publicó en 1823 junto con MM. Bally y François. El dictamen del Dr. D. Antonio de Almodovar habia llegado á sus manos por conducto de nuestro embajador en Paris.

43 **Esteban de Periset** (1770-1847). Estudià medicina a París i, posteriorment, va exercir a Bricètre i a la Salpêtrière. Es va especialitzar en malalties epidèmiques i, així, el govern francès li va encarregar dur a terme una sèrie de viatges per Espanya i Egipte per estudiar l'etiologia de la febre groga entre 1819 i 1831. Va ser membre de la Reial Acadèmia de Medicina de França, de la qual en va arribar ser elegit secretari perpetu. Fruit dels viatges i de la seva especialització són les següents obres: *Observations sur la fièvre jaune faits à Cadix en 1819. Paris 1821, Histoire médicale de la fièvre jaune observée en Espagne en 1821. Paris 1823, Lettre sur l'expédition médicale d'Égypte (1829), Discours sur mon voyage en Égypte (1831), Instructions relatives au choléra morbus Paris 1832*. Fonts: Vegeu bib. CONTRERAS, IRIBARREN, LARREGLA, ARCHIVO REINO DE NAVARRA.

44 *Discurso inaugural que en la abertura de clases del Real Colegio de Medicina y Cirugía de Barcelona leyó el doctor D. Ramon Frau secretario de afectos externos y operaciones de dicha escuela. (1833). Barcelona. Imprenta de la viuda e hijos de D. Antonio Brusi. Un exemplar es troba a la Real Academia de Medicina de Madrid.*

»Despues de haber hecho conocer, dice Pariset, la relacion incontrastable que ecsiste entre la fiebre amarilla de Cataluña, la que han sufrido otras Provincias de España y la que reina en América, no seria inútil para confirmar esto mismo apoyarnos en un escrito reciente del Dr. Almodovar cuyo extracto presentamos. Este distinguido profesor ha observado la fiebre amarilla que en 1821 desoló la ciudad de Palma de Mallorca y que fué importada de Barcelona, é igualmente ha consagrado sus meditaciones y ecsamen á la peste de bubon que invadió en 1820 algunos pueblos de aquella Isla. El Sr. Almodovar ha hecho un estudio especial sobre las epidemias que en diferentes tiempos han afligido la Península, y lo mas recomendable es que se presenta á la lid sin espiritu de partido, y sin prevenciones de ningun sistema. Por lo mismo su autoridad tiene otro peso y otra fuerza que la de una turba de teóricos que se contentan con apreciar los hechos de lejos, y de ciertos prácticos que juzgan de todo con una ligereza increíble, y aun estraviados á menudo por las mas falsas nociones. "El mismo Pariset dió cuenta á la Academia de Medicina de Paris del dictamen del Sr. Almodovar dispensándole los mayores elogios"(1)

»Este importantísimo dictamen se halla en el núm. 6 del Periódico de medicina y Cirugía que se publicó en Pamplona el año 1830».

Mentrestant, els grups conservadors mallorquins disconformes amb l'estat de les coses polítiques, creen una certa tensió addicional a la gran tensió econòmica i social existent, després de les males collites que hi va haver per aquells anys i la gran mortaldat de pagesos per l'epidèmia de pesta bubònica i de ciutadans com a conseqüència de la febre groga.

Així recull Llabrés⁴⁵ que es creà l'alarma que un grup d'absolutistes preparava un atemptat contra la làpida de la Constitució el 21

45 Llabrés J. *Noticias y Relaciones Históricas de Mallorca*, t. II. Pàg. 41-42.

de setembre de 1821, i un grup de regidors liberals de l'Ajuntament va reaccionar ràpidament mobilitzant la Milícia Nacional Activa, cos paramilitar creat el 1820 pels constitucionalistes, de forma que si s'hagués materialitzat qualque tipus d'intent de derruir la làpida de la Constitució les forces lleials estaven disposades a defensar el símbol de la Constitució i de les llibertats.

Un bon exemple del que patien els constitucionalistes en relació per por que els absolutistes aprofitassin el mal ambient imperant és el sermó que va fer el liberal germà de Jaume Salvà, Miquel Salvà, en aquell moment vicari de la parròquia de Sant Jaume i secretari de la Diputació, que en més d'una ocasió fa referència a possibles manobres anticonstitucionals per part dels absolutistes (29-5-1822):

«Oracion que dijo Don Miquel Salvà presbitero el 29 de mayo del presente año en las ecsequias que el batallon de la Milicia Nacional Activa de esta isla celebró en la Iglesia de Santa Magdalena por el eterno descanso de sus compañeros de armas victimas de su celo en la epidemia de la ciudad de Palma del año 1821.⁴⁶

»[...] ¡O y cuan impresos quedarán para sienpre en nuestra memoria Mallorquines los años veinte, y veinte y uno!

»Un contagio se ha sucedido al otro, y apenas los vecinos de los pueblos apestados del bubón, bolvian otra vez á pisar estas calles y á abrazarse con sus hermanos de la Capital, cuando esta vió llover sobre si el veneno letal de la fiebre amarilla, que rápida arrastrárá tantas gentes al sepulcro.

»El amor de la Patria es tambien otro de los estímulos que incitan al hombre á la grandeza de acciones memorables. En una nacion donde puede decirse que ecsiste verdadera patria, donde las ciencias han formado la opinion, y esta ha causado el triunfo de la ley, ahi es donde la santa pasion del amor patrio devora los corazones y se constituye la primera virtud del ciudadano [...]

46 1822. Imprenta de Felipe Guasp. 1822.

»Pero convencidos al mismo tiempo de que sin leyes justas no puede haber ese linage de beneficencia que habeis visto con asonbro; mostraos siempre ardidis é intrepidos defensores del codigo fundamental de nuestras libertades y derechos. Sea irrevocable el propósito que manteneis con todos los que componen el ejército nacional, y á sostener el juramento que habeis hecho, enpeñad lo mas sagrado del honor y de la Religion. Antes perecer que arrodillarse otra vez á la torpe planta de los que no quieren ni leyes ni gobierno, sino tirania y sangre: y ora desplegueis esas banderas en el seno de la patria ora fuera de ella, haced respetar el nombre español en adelante glorioso y temido entre todos los pueblos del universo.»

Pocs⁴⁷ dies abans d'aquest discurs clarament liberal de Miquel Salvà, havia participat en qualitat de vocal i secretari de la Diputació a una votació favorable per al seu germà Jaume el 9 de maig de 1822; així ho llegim a l'acta de la Diputació d'aquest dia: «Que es facultatiu Pedro Josef Arabí i Don Bartolomé Bover proposen a la Diputació, després dels exàmens corresponents, per la seva discussió un llistat de pretendents a ser subvencionats a anar en el estranger a ampliar coneixements de ciències mèdiques», (en aquest cas a França). Per unanimitat de vots, es proposa que els enviats han de ser, pel grup de professors, Jaume Salvà i pel d'alumnes, Rafel Cerdó (1801-1855), Joan Nicoláu (1804-1832) i Miquel Oléo (1804-1853) (fill de Francesc Oléo).

És molt interessant parar esment en els noms d'aquests quatre metges, ja que tots ells, designats per un govern de la Diputació, majoritàriament liberal, són també liberals, exerciran com a tals en els pròxims anys i contribuiran decisivament, el 1831, a la creació de la institució sanitària de caràcter professional més antiga de Mallorca i que més prestigi ha mantingut al llarg del temps, l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma.

47 Arxiu Històric del Consell Insular de Mallorca. Actes de la Diputació de Balears de 1822.

A⁴⁸ la Facultat de Medicina de Montpeller, trobam completament ressenyats els expedients acadèmics dels tres estudiants; no és el cas de Jaume Salvà que, com que ja és metge i segueix les classes que li interessien de forma lliure, no existeix cap expedient acadèmic.

A la vista dels tres expedients acadèmics, es pot dir que l'elecció feta per la Diputació va ser encertada, ja que, Cerdó i Nicolau varen aprofitar el temps d'estada a Montpeller (maig de 1822 a agost de 1824) i d'Oléo, fins el juny de 1825 per llicenciar-se i doctorar-se els tres en medicina i, a més, Rafel Cerdó en cirurgia.

Els tres estudiants varen establir una forta amistat entre ells, com ho demostren les dedicatòries que es fan els uns als altres a l'hora de redactar les memòries de les seves tesis doctorals.⁴⁹

Aquest llarg viatge pensionat va deixar constància de la seva realització, a diferents indrets. Així, a la Universitat Balear, trobam una nota del rector, en aquell moment, Rafel Barceló, datada el 26 de setembre de 1822, en la qual dóna compte que tres alumnes, Rafel Cerdó, Joan Nicolau i Miquel Oléo, han anat a estudiar a Montpeller, enviats per la Diputació, i que aquest fet ha de ser tingut en compte, el dia de demà,⁵⁰ a efectes d'exàmens.

48 Llibre d'Exàmens, vol 3. Rafel Cerdó figura a les pàgines 82 i 83 i té el número d'ordre 579. Joan Nicolau figura a les pàgines 84 i 85 amb el número d'ordre 582 i Miquel Oleo a les pàgines 88 i 89 amb el número d'ordre 612.

49 Trobam les tesis als distints toms de l'obra *Thèses de Montpellier. Table générale pour noms d'auteurs. Annes 1811-1840*. Així, al tom I de l'any 1824 amb el núm. d'ordre 88, la tesi per obtenir el doctorat de medicina de Rafel Cerdó, titulada *Essais sur les embarras des premières voies considérés comme irritations gastriques* (23 pàg.) defensada el 24 d'agost de 1824. Pocs dies després, el 30 d'agost, defensa la tesi per obtenir el doctorat en cirurgia, i així trobam, també, al tom V amb el número d'ordre 97, la tesi titulada *Essais sur les fractures de l'humérus* (19 pag.). Com a dedicatòria trobam: «A la memoria de Don Bartolome Bover catedrático, director del colegio de cirugía de Palma de Mallorca. [...] A mis amigos J. Nicolau y M. Oleo. Amistad sincera é inalterable.» En el mateix temps trobam amb relació a Joan B. Nicolau també al tom I de l'any 1824 amb el número 96, la tesi per obtenir el títol de doctor en medicina titulada *Essai sur la mélancolie ou lypémanie proprement dite*. (37 pàg.) defensada el 28 d'agost de 1824. Per últim, al tom I de l'any 1825 trobam a la segona part amb el núm. 6 la tesi per obtenir el doctorat en medicina titulada *Essai sur celules scrofulules* (56 pàg.) defensada el dia 1 de juny de 1825 per Miquel Oleo.

50 Arxiu de la Reial i Pontificia Universitat Literària i Estudi General Lul·lià de l'antic Regne de Mallorca. Lligall número 9, *Lista de catedráticos para los cursos 1818-1828*.

Per una altra part, en el certificat de baptisme trobat a l'arxiu personal de Jaume Salvà a l'Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona, hi ha la diligència feta davant el vicecònsol de França a Palma donant per bo el certificat de baptisme que se li ha presentat a efectes d'atorgar-li un document acreditatiu per poder viatjar per França el 27 de maig de 1822. Igualment, trobam la mateixa diligència i el mateix dia davant el vicecònsol francès en el document acreditatiu que ha cursat els estudis de metge i cirurgia i que signa el seu professor i amic Gabriel Floriana.

Jaume Salvà, d'acord amb el document *Relación de méritos* repetidament esmentat, va ampliar el seus coneixements en els hospitals de Marsella i Lió i a les càtedres de Montpeller i París,⁵¹ per espai de dos anys, en els quals va tenir com a professors de clínica quirúrgica, François Lallemand (1790-1858) i Guillaume Dupuytren (1777-1835), i de química mèdica, Mateu Orfila (1787-1853),⁵² entre d'altres, de forma que el coneixement i les ensenyances d'aquests professors tindran repercussions posteriors a la vida professional de Salvà.

Un fet emblemàtic del trienni constitucional a Mallorca va ser l'enderrocament de l'edifici, en el qual havia estat allotjada la Inquisició, cosa que es va dur a terme el 6 de juny de 1823. Amb

51 Al Centre d'Accueil et de Recherche des Archives Nationales —CARAN— es troba abundant informació del temps que Salvà va romandre a París (1823-1824) per escoltar les ensenyances dels qui eren els metges més importants del món, malgrat ser bastant incompleta, perquè l'any anterior, 1822 i part del de 1823 l'Académie de Paris (universitat) va romandre tancada.

52 **Mateu Orfila Rotger (1787-1853)** Va néixer el 1787 a Maó. Va estudiar medicina i ciències a València, Barcelona i, per últim, a París. A Barcelona (1805) fou introduït dins el món acadèmic i científic per Bernat Fiol, Joan Ameller i Pere Vieta, que, posteriorment, es relacionaran amb Jaume Salvà i els seus amics. Nomenat professor de medicina legal a París des de 1819 a 1823, i des de 1823 fins a la seva mort, catedràtic de química. En acabar de ser nomenat professor de química, coneix Jaume Salvà, que seguirà les seves ensenyances durant part de 1823 i principi de 1824. Des de 1830 fins 1848, va ser degà de la facultat de medicina. De les seves obres paga la pena destacar: *Traité des poisons tires des règnes mineral, végétal et animal*, ou *Toxicologie générale*, 1813-1814. *Leçons de médecine legal*. (1823-1825), *Traité des exhumatins juridiques* (1830). Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOSCH, CALBET, FAYOL, HERNÁNDEZ, SUREDA BLANES.

motiu de la confiscació dels béns de la Inquisició i de la posterior venda en pública subhasta, l'Ajuntament, amb data de 3 de gener de 1821, va adquirir l'edifici que havia estat seu de la Inquisició per a l'enderrocament i posterior construcció d'una peixateria, segons consta en els acords municipals. El fet de la demolició va tenir les característiques d'una festa popular, ja que va ser convocada, d'acord amb les possibilitats de l'època, amb un ban àmpliament difós pertot arreu.

Per adonar-nos de la transcendència de l'acte basta posar de relleu que el primer cop de pic el va fer el bisbe de Mallorca Pedro González Vallejo (liberal protector de Miquel Salvà) en presència del batle de Palma, el president de la Diputació i la resta d'autoritats, com també una nombrosa multitud de ciutadans i ciutadanes.

L'entrada a Espanya de les tropes franceses de la denominada Santa Aliança, en el mes d'abril de 1823, inicia la fi del trienni liberal que acaba, a tots els indrets, en el mes de novembre, amb l'execució del general Riego.

El mes de juny de 1824, Jaume Salvà torna del viatge d'estudis per continuar la pràctica de la seva professió a l'Hospital Militar de Palma i a l'Hospital General, els quals, en aquella època, funcionaven pràcticament com un únic hospital, i alhora, per exercir tasques auxiliars de docència amb Almodóvar, Floriania i Noguera, segons es desprèn de l'acord de la Diputació esmentat, en el qual se li atorga la categoria de professor.

Com l'ambient antiliberal continua, a la tardor de 1824, el bisbe González Vallejo tria el camí de l'exili al sud de França, on romandrà fins a l'amnistia de 1832, en què tornarà a Espanya i acabarà els seus dies com a arquebisbe electe de Toledo el 1842.

Alguns mesos després, a la primavera de 1825, Miquel Salvà inicia igualment l'exili a París, on roman també alguns anys i torna a Madrid el 1829, quan la persecució dels liberals ha entrat en remissió.

2. L'INICI DE L'EMIGRACIÓ PROFESSIONAL (1824-1825). L'ENSENYAMENT DE LES CIÈNCIES DE LA SALUT A L'ESPANYA DE L'ÈPOCA

A Mallorca, el canvi de règim es va fer sense vessament de sang però, malgrat tot, la majoria dels liberals va haver d'emigrar a llocs menys conservadors de la península o de l'estranger, ja que el desenvolupament normal de les seves professions es va fer gairebé impossible.

En aquestes circumstàncies, Jaume Salvà es traslladà al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona advertit, molt possiblement pel seu amic íntim Ramon Frau, el qual, dos anys abans havia establert un cap de pont i ja era catedràtic. Com a conseqüència de la repressió absolutista (purificacions), una sèrie de places de catedràtics havien quedat forçosament, vacants i com, malgrat tot, els liberals, encara eren majoria, al Reial Col·legi, hi havia una oportunitat per accedir a una càtedra.

Segons la documentació trobada en l'expedient personal de Salvà a l'Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona, ell demana el 13 de juliol de 1824: «recibirse de bachiller y en seguida de licenciado en cirugía-medica». Bona prova que Salvà acudeix a Barcelona a posta, és la celeritat amb què es produeix tot el procés de revalidació de títols per part seva.

Així, d'acord amb l'anotació 229 de la pàgina 31 del llibre 158 (*Bachilleres en Cirugia*), que trobam a l'Arxiu de la Universitat de Cervera, dipositat a la Biblioteca Central de la Universitat de Barcelona, Jaume Salvà s'examina de *Bachiller en cirugía-médica* el 15 de juliol de 1824 per Joan Ameller i els liberals Ramon Frau i Josep Soler (1772-1841).

Al dia següent (16-7-1824), trobam a la pàgina 89 del llibre número 141 (*Grados y Reválidas en Medicina y Cirugía y Farmacia*) de l'Escuela Especial de la Ciencia de Curar de Barcelona del año de 1822 a l'Arxiu de la Universitat de Cervera, que examinen Jaume Salvà, Joan Ameller, Ramon Frau i Josep Soler de teòrica el matí i de pràctica el capvespre, amb tres bolles blanques en cada cas, és a dir, *nomine discrepante*. Com a colofó de les dues jornades, el secretari del tribunal, Ramon Frau, amic íntim de Jaume Salvà, li pren jurament i el condecora amb les insígnies de llicenciat.

En aquells temps, encara no hi havia fotografies, per la qual cosa, per identificar la persona que examinen, els membres del tribunal fan una descripció de l'examinat; d'aquesta forma, sabem que Jaume Salvà als 31 anys era: «[...] d'estatura regular, pell de color del blat, ulls clars, cabell castany, nas regular i barba tancada.»

D'acord amb el currículum, tantes vegades esmentat, Salvà ocupà durant un curs de forma interina una càtedra d'anatomia de la qual segurament, en va ser desproveït (depurat)⁵³ qualche liberal més notori en aquells anys del que ho devia ser Jaume Salvà, que era relativament molt jove, des del punt de vista polític i, per tant, podia passar més desapercebut per les autoritats que controlaven l'ortodòxia dels ensenyants i la lleialtat al règim absolutista.

Per a Jaume Salvà, aquest any va ser molt útil, ja que el Reial Col·legi de Barcelona era, possiblement, la primera institució docent de ciències de la salut de tot Espanya, i gràcies a l'experiència que va adquirir, pogué ser, des de finals del 1825, catedràtic a Pamplona i, posteriorment, elegit director del Colegio de Pamplona.

El Reial Col·legi de Cirurgia, creat a instàncies de Pere Virgili⁵⁴ el 1760 (ja n'havia creat el de Cadis el 1748) i promulgat per Carles

53 *Las Universidades Españolas del siglo XIX y las ciencias* (1992). Madrid. **Peset Mariano y José Luis Peset**, dins l'obra col·lectiva *La ciencia en la España del siglo XIX*, coordinada per José M. López Piñero.

54 **Pere Virgili i Bellvé** (1699-1776). Va estudiar, inicialment, a Tarragona cirurgia com a aprenent de barber, i posteriorment va passar a estudiar medicina a Montpeller fins el 1824. En tornar a Catalunya, ingressà al cos de Sanitat Militar. Després de participar com a sanitari militar a diverses campanyes per Amèrica, es va establir a Cadis, on succeí el

III, mantenia, el 1824, el prestigi docent que li havia donat el fundador, sobretot amb les Juntes Literàries, instrument de docència i debat sobre els grans problemes de la salut que Salvà farà, també, obligatòries al col·legi de Pamplona. Manuel Usandizaga,⁵⁵ persona que ha estudiat amb profunditat tot el que fa referència al Reial Col·legi, ha duit a terme un estudi singular de l'instrument docent més interessant del col·legi que, com ja hem dit, eren les Juntes Literàries; gràcies a aquest estudi, podem saber les activitats que varen desenvolupar Jaume Salvà i els seus amics, des que el primer d'ells hi va arribar (Ramon Frau) i fins que es deixaren de fer juntes literàries.

Així, a *Juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona* trobam l'*Índice cronológico de las memorias* a la pàgina 45 i següents.

Si revisam l'índex, en el temps que estudiam en aquest moment, trobam les següents memòries:

«(157) Frau, Ramon. Traqueitis cronica (*falta la memoria*) (16-12-1824) *Censura, Francisco, Borrás*.

»(158) Alegret, Magin. Tratamiento de las heridas de la cabeza segun el método del Profesor Pedro Jose Desault (20-1-1825). *Censura, Ramón Frau*.

seu mestre Joan Lacomba en el càrrec de cirurgià major de la marina l'any 1748. El mateix any, Ferran IV va fer cas de les peticions de Virgili i es creà el primer Reial Col·legi de Cirurgia de tot l'Estat que servís de model a tots els que es creassin amb posterioritat. Aconseguí que Carles III li permetés constituir el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona per a ciutadans civils l'any 1760, i començà a funcionar l'any 1764. Ajudat per Antoni de Gimbernat (1734-1816), el Col·legi va tenir, ràpidament, molta anomenada. Pere Virgili, independentment de la seva tasca com a docent, va tenir, també, molt de prestigi com a cirurgià tant a Espanya com a l'estranger, especialment per les seves operacions de litotomia, traqueotomia o broncotomia. Fou membre de l'Acadèmia de Medicina de París. Entre les seves obres escrites destaca: *Sur une bronchotomie faite avec succès*. 1743. París. Acadèmia de Cirurgia de París. Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, BOVER, CALBET, CHINCHILLA, LAFUENTE, LAÍN, LÓPEZ, PALOMEQUE, POMAR, RODRÍGUEZ, SOLDEVILLA, TUÑÓN, USANDIZAGA.

55 Manuel Usandizaga Soraluce (1898-1982). Doctor en medicina, catedràtic de ginecologia i professor d'història de la medicina a Barcelona. Entre les seves obres destaquen: *Historia del Real Colegio de Cirugía de San Carlos de Madrid* (1948). Madrid, *Juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona* (1956). Barcelona. *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona* (1964). Fonts: Vegeu bib. CALBET, LÓPEZ.

»(160) *Salvà, Jaime*. Influencia que tiene la inflamacion aguda sobre la cohesión de los tejidos (17-2-1825). *Censura, José Soler*.»

Quan Jaume Salvà és a Pamplona:

(167) *Frau, Ramón*. Afección calculosa (*Falta la memoria*) (11-12-1828). *Censura, Juan Ribas*.

(173) *Frau, Ramón*. Fracturas complicadas con abertura de tementos. (12-1-1832). *Censura, Juan Ribas*.

(183) *Frau, Ramón*. Ulceras reumáticas. (20-2-1834)»

El sistema d'ensenyament que s'emprava a Barcelona és elevat a norma general per un metge català, Pere Castelló (1771-1850),⁵⁶ d'ideologia liberal moderada i antic professor al Reial Col·legi de Barcelona que, instal·lat a Madrid, va aconseguir que Ferran VII el responsabilitzàs de la reforma de l'ensenyament de les ciències de la salut, cosa que va dur a terme d'acord amb el pla contingut en la seva obra publicada el 1826 *Memoria sobre el arreglo de la Ciencia de curar*.

56 **Pere Castelló i Ginesta** (1771-1850). Va néixer a Guissona el 1771, estudià filosofia a la Universitat de Cervera, i posteriorment, cirurgia a Barcelona. Ingressà al cos de Sanitat Militar el 1796. Més tard, serà nomenat professor del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. El 1801 va ser nomenat cirurgià reial i passarà a residir a Madrid, on va exercir de catedràtic substituït al Real Colegio de San Carlos. El 1808, amb l'ocupació de Madrid per part del francèsos, va haver de fugir i es va refugiar a Mallorca, on entrà en contacte amb el grup de professionals de la salut, amics de Jaume Salvà. El 1814 va tornar a Madrid, on continuà exercint els seus anteriors càrrecs. El 1824, a conseqüència del moviment conservador de 1824, va ser destituït de tots els seus càrrecs. Ferran VII va caure greument malalt l'any següent i el va cridar, perquè el guarís, cosa que va aconseguir. Per aquesta circumstància, el rei li encarregà la coordinació de la reforma de la sanitat, cosa que aprofità Castelló per restituir, als seus llocs, els professors depurats i per proposar profundes reformes del sistema sanitari, tant pel que fa a l'aspecte teòric com al pràctic i que es plasmaren en un Reial decret el 1827. Per últim, s'ha de destacar, que va aconseguir la construcció de l'edifici per a l'ensenyament de les ciències de la salut del carrer d'Atocha de Madrid. La millor prova de la profunda amistat de Pere Castelló amb Jaume Salvà i els seus amics és el fet que Ramon Frau fou l'encarregat de fer el discurs de comiat al cementiri, quan va morir el mes de juliol de 1850. Entre les seves obres escrites podem esmentar: *Memoria sobre el arte de curar*. Fonts: Vegeu bib. CHINCHILLA, GARCÍA, GONZÁLEZ DE LA RIVA, LÓPEZ, PALOMEQUE, RODRÍGUEZ, SOLDEVILLA, USANDIZAGA.

Malgrat tot, les directrius de Pere Castelló varen ser fonamentals per al progrés de les ciències de la salut a tot l'Estat, amb la unificació dels estudis de Medicina i Cirurgia, i foren aplicades per Jaume Salvà a Pamplona, quan posà en marxa, les Juntas Literàries al Colegio de Navarra,

Tenint en compte aquest fet, és interessant transcriure el primer article del capítol IV dels estatuts del Reial Col·legi de Barcelona de 1795, d'acord amb la versió que en fa Usandizaga a l'obra citada a les pàgines 12 i 13:

«De las Juntas Ordinarias

»En los jueves de cada semana por la tarde, y si este fuese festivo, en el inmediato que no lo sea, concluidas las lecciones de cátedra, se celebrará Junta ordinaria en la sala destinadas para ellas, y siendo pública, estará abierta media hora ántes de empezarse el acto literario, para permitir la entrada á cualquier persona decente, aunque no sea Facultativo; pero tendrán especial cuidado los Catedráticos de que asistan todos los discipulos, de qualquiera clase que sean, por la utilidad é instruccion que les puede resultar: y se pondran asientos separados para los sugetos de distincion, y graduados en qualquiera Facultad; mas si asistiere algun Profesor de Cámara, ú honorario que no tuviese empleo en el Colegio, se le dará asiento a continuacion de los Maestros que componen la Junta.»

La memòria presentada per Jaume Salvà el 17 de febrer de 1825, és la primera producció científica i deixa entreveure la influència francesa de la formació recent en aquest país.

«Sobre la influencia que tiene la inflamacion aguda sobre la cohesion de los tejidos.

»[...] Un autor moderno (Mr. Lallemand: *Investigaciones anatomico-pathologicas sobre el encéfalo y sus dependencias*), ha demostrado que uno de los efectos mas constantes de toda inflamacion es el de destruir la cohesion del tejido afectado,

y de ablandarlo y hacerle perder su natural resistencia a los cuerpos que pueden tender a dividirlo; mas no se ha ocupado sino de paso de esta verdad importante, concretandose en sus investigaciones a examinar lo que sucede en la inflamacion del cerebro. Sin embargo como esta doctrina es de la mayor importancia por el influjo que necesariamente debe tener en la investigaciones de anatomia-pathologica, y por las luces que puede dar sobre muchos fenomenos morbificos hasta ahora mal interpretados o dejados sin explicacion; voy a indicar rapidamente algo de las ideas mas conducentes a la solucion de dichos fenomenos; sugeridas en parte por los autores que menciono en mi discurso.»

A part de François Lallemand, que com hem dit, fou professor seu a Montpeller i amb el qual, anys més tard, tindrà un incident molt desagradable a Pamplona, amb motiu del diagnòstic de la malaltia, que acabarà amb la vida de Francisco Espoz y Mina, Salvà, també esmenta a la memòria, un altre dels seus professors a París, Guillaume Dupuytren (1777-1835), que tindrà sempre present.

La memòria va ser censurada positivament, pocs mesos abans, per Josep Soler, un dels seus amics examinadors, a la revàlida de les seves titulacions mèdiques. Paral·lelament, a Pamplona s'havia creat per les Corts de Navarra de 1817-18 una càtedra de cirurgia i anatomia (Llei 77 de les Corts) lligada a una institució navarresa secular com era el Colegio de San Cosme y San Damian. I a la tardor de 1825, la Diputació convoca la provisió de dues places de catedràtics mitjançant oposició.

3. EL RECONeixEMENT PROFESSIONAL (1825-1843). EL REAL COLEGIO DE MEDICINA, CIRUGÍA Y FARMACIA DEL REINO DE NAVARRA

Jaume Salvà degué pensar que, malgrat l'ambient docent i d'amistats tan agradable a Barcelona, la seva situació laboral era precària, a part de desagradable en el sentit d'ocupar la plaça d'una persona depurada per idees molt semblants a les seves (currículum), i com que coneixia la convocatòria de les places de Pamplona va decidir presentar-s'hi.

Ell relata al currículum (expedient personal a l'arxiu de la Universitat Central de Madrid —AUCM— i a *Relación de méritos*) que per a les dues places convocades es varen presentar 32 opositors i que va treure la millor nota de tots els presentats, per la qual cosa va obtenir la primera càtedra i el metge navarrès Cipriano Mariano Uribarri,⁵⁷ la segona.

⁵⁷ Cipriano Uribarri(17??-1854). Natural de Bilbao, nascut a finals del segle XVIII, la primera notícia que es té d'ell és que es trobava exercint la professió com a sanitari militar a València d'Alcàntara l'any 1811. Posteriorment, es presentà a una oposició a Pamplona l'any 1825 per cobrir dues càtedres d'anatomia i cirurgia, i en guanyà la segona. Això li permeté formar part del professorat del Real Colegio de Navarra des de 1829. Amb posterioritat al tancament del Real Colegio, fou nomenat catedràtic d'història natural mèdica a Barcelona, l'any 1843 fins al final dels seus dies. En ser catedràtic, va ser nomenat membre corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Se sap, també, que va assistir al Congrés Científic de Nàpols i que l'any 1850 ocupava el lloc 32 de l'escalafó de tots els catedràtics d'Espanya. Com exemple dels seus treballs es pot esmentar: *La influencia de lo físico en lo moral del hombre en estado enfermo. Pamplona. 1839.* Msc. Fonts: Vegeu bib. CALBET, CORBELLA, GONZÁLEZ DE LA RIVA, LARREGLA, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.

DISCURSO
QUE LEYÓ
EL DOCTOR D. JAIME SALVÀ
CATEDRÁTICO Y DIRECTOR
EN LA APERTURA DEL REAL COLEGIO
DE
MEDICINA, CIRUJÍA Y FARMACIA
DEL
REINO DE NAVARRA.

PAMPLONA:
IMPRESA DE FRANCISCO ERASUN Y RADA.

Aquest document, el de major difusió internacional de Salvà, es pot trobar a les principals biblioteques europees.

Jaume Salvà va començar a exercir la càtedra des de novembre de 1825, d'acord amb el que figura a la pàgina 10 del llibre de matrícula de la «Càtedra de Cirugía y Anatomía creada por la Ley 77 de los años 1817 y 1818 de las Cortes de Navarra». L'exercí durant els cursos 1825-26, 1826-27, 1827-28 i, per últim, 1828-29, ja que per al curs següent es va crear el Real Colegio.

Cronològicament, s'ha de remarcar aquí un esdeveniment important per a la història de l'ensenyament de les ciències de la salut. És el fet que Ferran VII ha encarregat a Pere Castelló la reorganització de les ensenyances de les ciències de la salut per tot Espanya i posà en marxa una sèrie de mesures que culminaren amb la promulgació del:

«Reglamento / aprobado y mandado observar por el Rey Nuestro Señor / para el régimen científico, económico, e interior de los Reales Colegios de Medicina y Cirugía, y para el gobierno de los profesores que ejerzan estas partes de las ciencia de curar / en todo el Reino / Con Superior Permiso. Madrid en la Imprenta Real / año de 1827.»

Entre altres coses, amb aquest Reial decret s'unificaren els estudis de medicina i cirurgia i es creà la Junta Superior Gubernativa de Medicina y Cirugía.

Malgrat aquest fet aparentment il·lustrat, la repressió absolutista continuava intensament per tot Espanya, si bé a Navarra regnava una certa tranquil·litat, especialment a Pamplona, la seva capital.

D'aquesta època data el discurs de Jaume Salvà per al dia de començament del curs 1827-28, *Discurso sobre la excelencia de la Medicina*.

D'aquests temps és també la data de publicació de la traducció d'una obra important: *«Compendio Elemental de Fisiología por F. Magendie⁵⁸ traducida del francés al castellano por Ramón Frau y Juan*

⁵⁸ François Magendie (1783-1855). Metge francès molt influent entre els sanitaris del primer terç del segle XIX. Inicialment, es va dedicar a l'anatomia, però posteriorment, es va

Trias.1828. Barcelona.⁵⁹ »

Tot i ser Frau a Barcelona i Trias a Palma, la traducció conjunta d'aquesta obra, és una prova més de la coordinació permanent que mantindran els amics de Salvà al llarg de tota la vida.

Gràcies al currículum, tantes vegades esmentat i a la Relación de méritos, sabem que, a finals de 1828, Salvà va oposar a una càtedra al Colegio de San Carlos a Madrid i va presentar tota la documentació que figura al currículum. Va aprovar i el seu nom va formar part de la terna entre els quals s'havia de triar el titular de la càtedra, però, ell no va resultar escollit i és, per aquesta causa, que va enviar una persona (Pedro Alcántara) a recollir tota la documentació que havia aportat per presentar-se a la càtedra de San Carlos.

El març de 1829, Jaume Salvà va demanar i obtenir la carta de naturalesa de navarrès, per poder gaudir dels beneficis que aquest títol li podia donar a l'hora d'exercir la docència al regne de Navarra.⁶⁰ L'any 1833, es casà amb la navarresa de bona família Julita Hormaechea López (1812-18??), amb la qual va tenir tres fills: Melcior i Maria de la Pau, nascuts a Pamplona,⁶¹ i Consol nascuda a Barcelo-

dedicar a la fisiologia. Molt partidari de la investigació, va establir les bases de la fisiologia experimental, culminada pel seu deixeble Claude Bernard. Un altre aspecte al qual es va dedicar, és el de la nutrició, amb l'establiment de les bases que varen permetre el seu desenvolupament posterior. Entre les seves obres destaquen: *Précis élémentaire de physiologie*. 1816, *Leçons sur les fonctions et les maladies du Système nerveux*. 1839. Fonts: Vegeu bib. CASASSAS, LAIN, RODRÍGUEZ.

59 Tom I, II. 1828, 1829. Imprenta de la Viuda é Hijos de Don Antonio Brusi. Fonts: Vegeu bib. CASASSAS, CHINCHILLA, LAÍN, LÓPEZ.

60 Entre els documents que formen part del llegat de Melcior Salvà trobam el *Título de naturaleza de este Reyno* a D. Jayme Salvà. (27-3-1829).

61 Luis del Campo, a la seva obra *Pamplona bajo el dominio frances* (1991), proporciona una pista important (que la família Salvà-Hormaechea figura al padró municipal de 1836), encara que estranyament errònia, gràcies a aquesta he pogut localitzar la casa en què, hi va viure, com a mínim, la família Salvà-Hormaechea, tres anys (1835-1837) al número 2 del carrer de San Francisco. D'acord amb el que figura als padrons, es dedueix una dada tan important com la data de naixement del seu fill Melcior. Una primera aproximació al tema me la va fer, verbalment, Agustí Ripoll Salvà.

na. Dels tres, en destacarà el seu fill Melcior⁶² (com el pare de Jaume) Munar Hormaechea que va ser un famós catedràtic d'economia política a Santiago i Madrid.

Mentrestant, les autoritats navarreses veien amb preocupació, la necessitat que tenien els joves d'anar a estudiar a altres regnes i l'entrebanc existent a l'hora de traslladar-s'hi, ja que a la mala connexió tradicional de Navarra, amb les grans vies de comunicació, s'afegia el fet que existien, per tots els pobles dels voltants de Pamplona, bandes incontrolades d'assaltadors de camins.

Les Corts de Navarra del període anterior (1817-18) crearen les càtedres de cirurgia i anatomia, i les d'aquest període (1828-29), tenint en compte, aquest precedent, decidiren fer una passa més i fundaren el Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra.

Així, el 2 d'octubre de 1829, es posa en marxa el Colegio, situat, en el que es denominava, Hospital General de Nuestra Señora de la Misericordia, amb un discurs de Jaume Salvà, que en fou el director.

A la llei de creació de la institució, s'especificava que s'integrarien els titulars de las càtedres de cirurgia i anatomia: Salvà i Uribarri, i com que, anteriorment, Salvà era el primer catedràtic, per haver obtingut millor nota a les oposicions inicials (1825), n'és nomenat director.

El llarg discurs de Jaume Salvà (2-10-1829) té dos vessants importants: un polític, que s'analitzarà a continuació, i l'altre científic, que serà estudiat amb posterioritat,⁶³ pàg. 4, 5, 46 i 47.

«Discurso que leyó el doctor D. Jaime Salvà catedrático y director en la apertura del Real Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra.

62 Melcior Salvà Hormaechea (1834-1918). Va néixer a Pamplona l'any 1834, és a dir, quatre anys abans de la data de 1838 que donen les distintes minibiografies publicades. Se'l pot considerar un dels fundadors de l'economia política espanyola, matèria que va introduir en la seva tasca docent, primer a Santiago de Compostel·la i, posteriorment, a Madrid. Entre la seva obra impresa cal destacar: *Investigación acerca del capital*. Madrid. (1876). *El socialismo teórico y la democracia social práctica*. Madrid. (1903). Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, POMAR.

63 Pamplona, 1829. Imprenta de Francisco Erasún y Rada. 57 pàg.

»[...] Fundados y abiertos en varias provincias de la península colegios de medicina y cirugía, Navarra no podía quedar atrás en la gloria de animar los talentos y fomentar las ciencias consoladoras de la humanidad; ni el Soberano aprobando este nuevo instituto de enseñanza, dejar de complacer á este reino, cuyos habitantes en dias recientes le saludaron con todo el entusiasmo de su corazón, cuando pisó este suelo de fidelidad y bravura.

»[...] Hoy es general en toda España el impulso dado á la noble facultad que ejercemos: la medicina y cirugía se han hermanado y nunca debieron separarse; un nuevo reglamento dictado por la sabiduría del monarca rige los colegios de Madrid, Cadiz, Malaga y Barcelona; la condicion de los profesores ha adquirido mas realce y dignidad; la carrera de cátedras es de las mas honrosas y distinguidas; y asi por momentos el mejor Dios de la antigüedad Esculapio vé elevarse las columnas de su templo, y puestos en mas alta honra á sus ministros.

»[...] Pero mis votos son mayores en este momento: el Soberano será el, gran proctector de este colegio fundado en la capital de este antiquísimo Reino, cuyos hijos manifestaron la adhesion hereditaria á su Rey con esa esplosion universal y espontanea de vivas, de himnos y de cánticos con que felicitaron su bienvenida, recibimiento de que quiza no hay ejemplo en los fastos de nuestra historia ni mas glorioso para los Navarros. Pero ¡cuánto mis esperanzas crecen cuando oigo avanzarse al solio de San Fernando á la muy alta y poderosa Princesa Maria Cristina de Borbon, que criada bajo el hermoso cielo de la antigua Parthénope, donde el inmortal Carlos III sembró las semillas de la prosperidad, derramará con su presencia la paz y el contento en todo el ambito de la Península. Enlazadas en feliz union dos ramas de un mismo tronco, revivirá la lozania y el verdedor de este Trono de tantos siglos donde tremolan las banderas de la Religion y el estandarte de Pelayo. Y el Cielo concederá á los votos y á la espectacion de los españoles el fruto tan deseado de este dichoso himenéo,

que perpetue entre nosotros la augusta raza de los Borbones, restauradora de las artes y de las ciencias en España»

Per poder mesurar en totes les seves dimensions el que significa aquest discurs, s'han d'analitzar les circumstàncies polítiques d'Espanya i de l'entorn familiar de Salvà. Ferran VII s'havia casat aquest mateix any amb Maria Cristina de Borbó i a Espanya, s'havia creat la gran expectativa que la nova i jove reina podria, a la fi, donar un successor a Ferran VII. Una prova molt bona d'aquest estat d'espera és la referència, més que directa al tema, que Jaume Salvà fa en el seu discurs. D'altra banda, som en els darrers anys de regnat de Ferran VII, en els quals, malgrat dugui encara una política absolutista sense concessions —va tancar totes les universitats el 1830 o va afusellar Mariana Pineda el 1831— la seva avançada edat fa entreveure un possible canvi de règim, a tots els sectors socioeconòmics i polítics, per la qual cosa prendran posicions per a quan es produeixi el fatal desenllaç. També és característic dels anys previs a un canvi de règim, ja sigui d'un absolutista a un liberal o d'una dictadura a una democràcia, que els governants intentin donar la sensació que dominen la situació amb força (Pineda, universitats); però al mateix temps, volen fer veure que són més liberals del que en realitat són i acostumen a obrir portes a l'economia i al conjunt ciència, cultura i educació.

Això és el que passa a Espanya el 1829. Els liberals moderats aposten per l'"entrisme" i estan disposats a col·laborar amb el darrer Ferran VII per estar millor col·locats, en el moment en què sigui possible el canvi de règim. Aquest és el cas de Pere Castelló, que des de fa alguns anys, reorganitza els estudis i les estructures sanitàries i és a ell i a les seves actuacions al que fa referència, Jaume Salvà, quan al·ludeix a la unificació dels estudis de cirurgia i medicina.

Per últim, durant l'any 1829, es produí un fet molt important per al seu entorn, que fou, el retorn de l'exili a París del seu germà Miquel, que s'instal·là a Madrid ajudat pels amics liberals "enquistats" a distintes institucions culturals i educatives i que li proporcionaren feina. Aquest fet aportà a Jaume Salvà una informació directa del

que passava i de quins eren els pensaments i plans de futur que tenien els grups de liberals moderats, dels quals en formava part el seu germà major.

És dins aquest context on s'ha d'analitzar la part més política del discurs d'obertura del col·legi, discurs que sintonitzà amb l'esperit moderadament liberal dels rectors dels organismes de govern de Navarra, com es comprovà amb motiu de les guerres carlistes, en què Pamplona i les autoritats navarreses varen romandre lleials a Maria Cristina i Isabel II (1843-1868), malgrat que la majoria de les zones rurals de Navarra són més aviat carlistes. En un altre ordre de coses, per adonar-se de la transcendència de la institució que s'hi crea, s'ha d'analitzar el

«Reglamento para el Régimen y Gobierno del Colejio de Medicina, Cirujía y Farmacia del Reino de Navarra⁶⁴

Capitulo Iº

»Artículo Iº. La proteccion del Colejio corresponde á las Córtes y por su delegacion á la Ilustrisima Diputacion del Reino, la cual tendrá asociado en este encargo al Protomedico actual mientras conserve su destino con arreglo á la ley.

Capitulo 2º

Del Colejio

»Artículo 7. El Director presidirá á los Catedráticos, convocará á Juntas, cuidará del orden en las escuelas y asistencia de los alumnos, prevendrá y reprehenderá con prudencia y reservadamente á los Catedráticos si no cumplen con sus obligaciones, llamará al orden, impondrá silencio en las Juntas literarias si se traspasan los límites de la moderacion, y tanto los Catedráticos como los alumnos deberán obedecerle.

»Artículo 23. Todos los Juéves que no sean festivos durante el curso, habrá Juntas literarias donde un Catedrático leerá una memoria, cuyo objeto será de su eleccion, y sobre un punto teórico ó práctico.

64 Pamplona, 1829. Imprenta de Javier Goyeneche.

»Artículo 24. El Juéves siguiente el Catedrático á quien tocare por turno, presentará un extracto de la memoria leida y pondrá á continuación su dictámen. En seguida los demas Catedráticos empezando por el mas moderno, haran obser-
vaciones.

»Artículo 25. El autor de la memoria leida solo podrá pedir la palabra y se le concederá en el caso en que se le supongan hechos ó doctrinas que no haya vertido.

»Artículo 26. A estos actos deberán asistir todos los discípulos de segundo año arriba, y ademas podrá concurrir toda persona decente.

»Artículo 29. Estas Memorias y extractos, quedaran archi-
vados en la Secretaria del Colejio.

Capitulo 3°

De la enseñanza en las Cátedras

»Artículo 1°. De los Catedráticos uno enseñara: Medicina Teórica y práctica: Otro Anatomia, enfermedades de huesos, higiene, bendaje, y Cirujia legal o forense: Otro fisiologia, y patologia general, partos, enfermedades de mugeres i niños: Otro operaciones y afectos esternós, y clinica esterna mixta: Otro elementos de historia natural aplicados a la ciencia de curar y de quimica y farmácia practica.

»Artículo 2. El Director asignará en adelante los Tratados de Medicina legal, enfermedades venereas historia de la Medicina, á aquellos Catedráticos que la esperiencia haga ver están menos cargados

»Artículo 4. El Catedrático de Medicina esplicará en cada curso cinco meses de Teórica, y cuatro de práctica. Los de Anatomia y Fisiologia, repetiran estos tratados todos los años.

»Artículo 5. Cada Catedrático en su respectiva asignatura, enseñará Anatomia patológica.

»Artículo 9 Los cursos se abrirán el dia dos de Octubre, y finalizarán el último de Junio.

»Artículo 10. Todos los años á la apertura del curso y alterando (sic) entre si, leera uno de los Catedráticos una oracion inagural en idioma castellano sobre un punto general ó particular de la facultad.

»Artículo 23. Los alumnos de Medicina, cursarán cinco años. En los tres primeros estudiaran anatomía, patología general, higiene i afectos esternos: En los dos últimos, Medicina Teórica y práctica asistiendo ademas a la Cátedra de farmácia.

»Artículo 24. Los de Cirujía-Médica, estudiarán cinco años y en ellos todas las materias asignadas á las tres Cátedras de Cirujía, asistiendo en el cuarto y quinto á la Cátedra de farmácia.

»Artículo 26. Los Alumnos de Farmácia estudiaran dos años, y en ellos elementos de historia natural aplicados á la ciencia de curar, elementos de química y Farmácia práctica.

Capítulo 10

3º

Título de Licenciado en Medicina

»Y declaramos que el susodicho ha prestado juramento de defender el Misterio de la Purísima Concepción de la siempre Virgen Maria nuestra Señora; usar bien y fielmente de su profesión; guardar secreto en los casos convenientes; defender la Soberanía del Rey nuestro Señor y los derechos de su Corona; no haber pertenecido, ni haber de pertenecer á las sociedades secretas reprobadas por las leyes; ni reconocer el absurdo principio de que el pueblo es árbitro de cambiar la forma de Gobierno establecida; sostener, con arreglo á la sesion décimaquinta del Concilio de Constanza, que á ningun súbdito le es permitido el regicidio ó el tiranicidio; asistir de limosna á los pobres de solemnidad, y con el mismo cuidado que á los ricos; despreciar todos los riesgos y contagios cuando lo exija la salud pública; aconsejar á los enfermos que esten en peligro de morir el arreglo de sus negocios espirituales y temporales; no aconsejar ni cooperar al aborto ni al infanticidio.

dio, y administrar el agua de socorro á los párbulos siempre que sea menester.»

El reglament, tal com havia estat redactat, era molt congruent amb el del Col·legi de Barcelona, d'una banda i, de l'altra, estava molt d'acord també, amb el moment polític que es vivia; és a dir, amb el règim absolutista dels darrers anys de Ferran VII (Immaculada Concepció, aplicació tardana de la *Supra Gregem*, etc.)

Aquesta és la transcripció de l'edició definitiva del reglament, tal com es va publicar, però és summament important assenyalar que el liberal Jaume Salvà (encara que moderat) juntament, amb Cipriano Uribarri, possiblement, també, liberal, degué intentar, inicialment, fer un reglament més d'acord amb els seus ideals, però com això no va ser possible, provaren, en el darrer moment, de "passar" un parell de frases per fer entrar en contradiccions el text del reglament. Aquesta és l'única explicació possible, si llegim detingudament el text que figura a la carpeta 16 del lligall número 4 de la Sección de Medicina y Cirugía, i que apareix, d'una forma abreujada, a la portada de la ressenyada carpeta número 16 i diu així:

«[...] Testimonio del secretario del Consejo Faustino Ibañez sobre la licencia concedida por el mismo para imprimir las adiciones al reglamento del Colegio de medicina, cirugia y farmacia variando las palabras "dogma de la soberania del pueblo", por "principio de la soberania". Añadiendo en otra parte, "y no reconocer el absurdo principio de la soberania del Pueblo", y suprimiendo en otra lo siguiente, "y finalmente defender los fueros e inmunidades del Reino de Navarra".»

És a dir, a la vista d'aquest text sembla deduir-se que els redactors del reglament intentaren veure si, per casualitat, passava qualche principi liberal a la redacció definitiva o, si no, dur a terme una redacció tan grotesca com "dogma de la soberanía del pueblo", que cridàs l'atenció pel que fa a l'absurd de la filosofia política que es desprèn del text definitivament aprovat.

Si anam a la concepció docent, absolutament correcta i progressista del col·legi (d'acord amb els reials decrets inspirats per

Pere Castelló), s'ha d'explicitar que, en el moment de posar-se en marxa, tan sols hi ha contractats dos catedràtics que són "nats", per haver guanyat el 1825, les places per oposició.

Així, veim que Cipriano Uribarri, en la seva qualitat de secretari interí, convoca l'oposició (5-8-1829) per cobrir tres places de catedràtic.

Finalment, aquestes places foren ocupades per Josep Storch (1788-1880),⁶⁵ Rufino Landa (1801-1862)⁶⁶ i Joan Pou (1801-1865),⁶⁷ metge i

65 **Josép Storch Pla** (1788-1880). Va néixer a Berga el 1788. Va estudiar, primer, cirurgia fins el grau de doctor. Treballà a l'Hospital Militar de Madró (Osca). Es llicencià en medicina l'any 1829 a Pamplona, on va ser nomenat catedràtic per oposició el mateix any. L'any 1834 fou nomenat doctor en medicina en reconeixement als mèrits docents per part de la Diputació de Navarra. Va ser catedràtic a Pamplona fins el tancament del col·legi, en acabar el curs 1839-1840. Posteriorment, apareix com a catedràtic a Valladolid al Colegio de Prácticos del Arte de Curar, gràcies al decret de Fermín Caballero de 1843. Quan es promulga la llei Pidal-Gil de Zarate de 1845, se li concedeix la càtedra de patologia quirúrgica de Santiago, que va permutar per la de patologia general i anatomia patològica a la Facultat de Medicina de València, durant els cursos 1845-46 i 1846-47. Per últim, va passar a ser catedràtic de clíniques a la Facultat de Medicina de Barcelona i, consegüentment, acadèmic corresponent a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, a on va exercir de bibliotecari i arxiver i secretari de correspondències estrangeres. Va escriure nombroses memòries i censures a les juntes literàries de Pamplona. Com a obra impresa destaca *Memoria que manifiesta el resultado de la clínica especial médica correspondiente al curso 1847-1848*, publicada a l'*Abeja Médica* (11-1848) Barcelona. A part d'aquesta revista, va col·laborar, profusament, a la revista *El Telégrafo Médico* durant els anys 1848-1849. Fonts: Vegeu bib. CALBET, CORBELLA, GONZALEZ DE LA RIVA, LARREGLA, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.

66 **Rufino Landa Albizu** (1801-1862). Va néixer a Pamplona i estudià successivament, arts, cirurgia i medicina a Saragossa, amb unes notes excel·lents. Catedràtic del Real Colegio des de 1833, se li concediren els graus de doctor en cirurgia i medicina l'any 1834. En tancar el Colegio, es va dedicar a exercir la medicina a Pamplona, de forma que, quan va tenir la possibilitat d'accedir a una càtedra al Col·legi de Pràctics de València, amb el decret de Fermín Caballero de 1843, hi va renunciar per restar a Pamplona, on va ser molt apreciat com a professional. Posteriorment, fou nomenat regidor de Sanitat de l'Ajuntament de Pamplona i va mantenir-se en el càrrec, pràcticament, fins a la mort. Entre les seves obres escrites destaca: *Memoria de las alteraciones de la sangre, De la anatomía patológica aplicada a la práctica*. msc. Fonts: Vegeu bib. LARREGLA, GONZÁLEZ DE LA RIVA, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.

67 **Joan Pou Camps**. (1801-1865). Va néixer a Girona el 1801, era llicenciat en farmàcia i medicina. Després d'haver obtingut la càtedra de Pamplona, amb el decret de Gil de Zárate el 1845, passà a catedràtic d'anàlisi químiques a Madrid. Va morir, combatent, el còlera en primera línia, com Jaume Salvà, a Madrid el 1865. Membre de l'Acadèmia de la Ciència

RELACION DE MERITOS

DE DON JAIME SALVÁ Y MUNAR DOCTOR EN MEDICINA DE LA Universidad de Palma de Mallorca, Licenciado en Cirugía-médica del Real Colegio de Medicina y Cirugía de Barcelona, 1.º Catedrático-director del Real Colegio de Medicina, Cirugía y farmacia del reino de Navarra &c.

Los méritos y carrera literaria de D. Jaime Salvá y Munar son los siguientes: es Dr. en medicina de la Universidad de Palma de Mallorca habiendo obtenido la licenciatura con *todos los votos, tanquam beneméritum et valde condignum* (documento 1.º). Licenciado en cirugía-médica del Real Colegio de medicina y cirugía de Barcelona con *todos los votos* (documento 2.º). En Marzo de 1820 fue nombrado práctico de medicina del hospital militar de Palma de Mallorca (documento 3.º). En Mayo del año 20 fue nombrado médico del hospital militar provisional que se estableció á las inmediaciones del cordón sanitario durante la terrible época de la *peste de bubon* (documento 4.º). Sufrió los trabajos que son consiguientes al establecimiento de un nuevo hospital y á la variación de sitio en sus principios; y á pesar del crecido número de enfermos y oficiales alojados en casas particulares no pidió segundo médico, ni practicantes para ahorrar gastos á la Real hacienda, supliéndolos su mucho esmero, celo y actividad (documento 5.º 6.º y 7.º). En Agosto del año 20 fue nombrado médico consultor del Señor Comandante general de las tropas del cordón en la época de la *peste bubonaria* (documento 8.º). En Setiembre quedó el trabajo de tres consultores reducido á dos por enfermedad del Dr. D. Rafael Roselló (documento 9.º). En Diciembre del mismo año quedó unico médico consultor, habiéndose suprimido dos plazas mas que habia al principio (documento 10). En la misma época se ofreció voluntariamente á dirigir el e-purgo de la villa de Artá foco principal de la peste (documento 11). En el año 21. fue comisionado por la Junta Superior de Mallorca para dirigir la curacion de la epidemia de tiphus contagiosa que reinaba en Manacor, uno de los pueblos mas numerosos de aquella Isla (documento 12). Escedió los deberes de su mision visitando todos los enfermos del pueblo y hospital por haber caido malos los demas médicos. Sufrió de resultas una grande enfermedad que lo puso á los umbrales de la muerte (documento 13). Durante la fiebre amarilla que afligió la Isla de Mallorca en el año 21. fué nombrado por la Junta de sanidad *medico director* de un Lazareto sucio de barracas que debia establecerse en las inmediaciones de Palma (documento 14). En el año 24 lo nombró la Real Junta superior Gubernativa de cirugía, catedrático interino del Real Colegio de Barcelona, con la asignatura de Anatomia (documento 15) cuyo encargo desempeñó á satisfaccion de la misma Real Junta (documento 16). En el año de 25 fue nombrado para la primera plaza de enseñanza de cirugía-que se estableció en esta ciudad de Pamplona y elegido entre treinta y dos pretendientes (documento 17). A fines del año 28 hizo oposicion á las cátedras vacantes en el Real colegio de S. Carlos de Madrid, cuyos actos fueron aprobados por todos los votos y se puso en terna para la provision de las cátedras (este hecho es notorio á la Real Junta por cuya razon no va apoyado en documento). Actualmente es primer catedrático Director del Real colegio de medicina, Cirugía y farmacia de Navarra (documento 18). Socio honorario de la Real Academia medico-chirúrgica de Cadiz (documento 19).

D. Jaime Salvá y Munar despues de haber concluido sus estudios, graduado ya de Dr. en medicina y desempeñado varias comisiones dificiles con lucimiento; deseando perfeccionar mas sus conocimientos quiso viajar en Francia y recorrió las ciudades y hospitales de Marsella y Lion. Siguió las cátedras de Montpellier y París por espacio de dos años (documentos 20, 21, 22, y 23). Es por último redactor principal de un periódico de medicina y cirugía impreso en Navarra (este hecho notorio á la Real Junta vá sin documento.)

D. Jaime Salvá conoce el frances con alguna perfeccion; el Ingles para entender las obras de medicina, el latin y un poco el Italiano.

Pamplona 1.º de Diciembre de 1831.

Reproducció del document que va ser presentat a la Facultat de Medicina de la Universitat Central quan Salvà es presentà a un concurs de càtedres.

apotecari, mentre es duen a terme diferents contractacions interines, entre les quals destaca la de José Faura.

D'acord amb el document número 1 que acompanya el primer informe sobre el còlera fet per la Reial Acadèmia de Medicina de Palma (16-6-1832),⁶⁸ es va produir a Navarra, l'any 1829, una epidèmia de verola, a la ramaderia de llana, en un nombre important de municipis. En aquest document, s'expliquen de forma detallada, les mesures que varen prendre les autoritats sanitàries navarreses (amb èxit) per controlar i acabar amb l'epidèmia de la ramaderia i per impedir-ne la propagació a les persones per qualsevol via.

Jaume Salvà, no content amb tanta feina com tenia de docència i direcció al col·legi, i d'atendre els malalts que li pertocaven a l'hospital, cercava, des de finals del 1829, convertir-se també en editor d'una revista professional.

Jaume Salvà (37 anys) s'engrescà, amb molta il·lusió per tractar d'engegar la revista, i així, es posà en contacte amb els seus amics illencs, per fer-los participar a la redacció d'articles i per a la seva difusió pertot arreu.

És dins aquest context, com Salvà connectà amb qui havia estat un dels seus professors a París, el menorquí Mateu Orfila, a la primavera de 1830, d'acord amb la carta d'aquest a Salvà datada l'11 d'abril de 1830 i que forma part del llegat de Salvà en poder d'Agustí Ripoll Salvà i que es transcriu a continuació:

«Muy Sr. mio y Dueño.

»Mucho quisiera tener tiempo y voluntad para poder enviar a Vd. Algunos articulos de Medicina legal y de Hygiene, para el periodico de que vd. me habla; pero voy tan cansado

de Madrid el 1862, entre la seva obra impresa destaca: *Contrapeso que las Ciencias y especialmente la Química ejercen con sus pasmosos adelantos sobre los males que afligen a la Humanidad*. Madrid (1862). Fonts: Vegeu bib. ALBERTÍ, CALBET, GARCIA DE LA VEGA, LARREGLA, ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, ARXIVO DEL REINO DE NAVARRA.

68 Document 1r. 10 pàg. manuscrites. Expedient de soci corresponent de Jaume Salvà a la Reial Acadèmia de Medicina de Palma de Mallorca.

A Sr. Jaime Salva Director
 del Real Colegio de Medicina, Cirujia
 y Farmacia del Reyno de Navarra

Espagne

^

Pampelune

podré enviar copia de el e frances, a fin que
 puedan V.^{ds} recibirlo al mismo tiempo que
 aqui.

Mucho me he alegrado en saber noticias
 de V.^{ds} y sobre todo al ver que está V.^{ds} de Direc-
 tor del Real Colegio de Navarra.

Mande V.^{ds} quanto guste a su
 Sr. Sr. de S. N. N.

Paris 11 de Abril 1834

Orfila

Aquesta carta prova que Jaume Salvà fou deixeble de Mateu Orfila a la
 Universitat de París

por haber trabajado des de quatro años en una obra que publicaré dentro de tres meses, que no me atrevo prometer ni siquiera dos reglones, porque mi salud exige descanso (repos absolu). Si a pesar de lo que digo, piensa Vd. poder indicarme como uno de los colaboradores no veré inconveniente, antes al contrario me encontraré sumamente honrado. Mi obra tratará de exhumations juridiques; contendrá al menos ciento y cinquenta autopsias de cadáveres enterrados des de 10 días hasta cuatro años, de muchos otros que se han podrido en el agua, en los excrementos, etc.; Se harán infinitas aplicaciones à la Medicina legal por lo que pertenece a los ramos de envenenamiento, infanticidio, heridas etc. Y como antes de publicarla leeré un extracto a la Academia de Medicina, si Vd. gusta podré enviar copia de el en francés, afín que puedan Vds. conocerlo al mismo tiempo que aqui. Mucho me he alegrado en saber noticias de Vd. y sobre todo al ver que esta Vd. de Director del Real colegio de Navarra. Mande vd. quanto guste a su Seguro servidor le S. M. H.

Paris 11 de Abril 1830 ORFILA»

Aquesta aventura editorial i científica la va dur a terme no tan sols amb molta il·lusió, sinó que com a editor, també, molt organitzadament.

Així, abans d'iniciar la publicació del *Periódico mensual de medicina y cirugía*,⁶⁹ posà en marxa un Prospecto destinat a captar subscriptors, compradors i col·laboradors de la revista abans de publicar el número 1.

En aquest prospecte publicitari, abocà Salvà l'ideari de la publicació i la relació de futurs punts de difusió de la revista.

Així, transcrivim, a continuació, el contingut del *Prospecto* que figura a la carpeta número 30 del lligall número 4 de la Sección de Medicina y Cirugía del Archivo del Reino de Navarra.

69 Existeix un estudi molt interessant que s'ha de tenir present: GRANGEL, Luis S.; LIZARRAGA SAINZ, Pedro M. (1985). *Biografía de el Periódico de Medicina y Cirugía (Pamplona; 1830)*. Bilbao. Cuadernos de historia de la medicina vasca, núm. 3, pàg. 37 a 64.

«PROSPECTO

»De un periódico mensual de Medicina y cirugía por una reunión de profesores, bajo la dirección de D. Jaime Salvá, catedrático y director del colegio de Navarra.

»Nuestro propósito en la redacción de este periódico es instruirnos profundamente en la medicina y cirugía, y poner al corriente á nuestros lectores de los adelantamientos con que estas dos ciencias caminan, y del grado de perfección que han alcanzado.

»Una ocasión feliz nos procura adquirir los periódicos extranjeros de Inglaterra y de Francia con la prontitud que nadie, y algunos de nuestros colaboradores que poseen estos dos idiomas, verterán al castellano en habla correcta los artículos de medicina y cirugía de aquellas cultas naciones.

»Al paso que anunciaremos las mejores obras extranjeras, analizaremos todas las españolas que se den a luz, con un juicio razonado de su mérito, y con la imparcialidad que no nos hará prodigar las alabanzas sin justicia, ni criticar con amargura los defectos.

»De cuando en cuando insertaremos algunos artículos de literatura médica española, ora de biografía, ora históricos, ó bibliográficos, no solo para hacer mas ameno é interesante este periódico, sino tambien para pagar un tributo de respeto filial á nuestra patria, cuya gloria y esplendor debe sernos cara, y cuyo lustre y venerable nombre procuraremos ensalzar, dando á conocer las producciones de los hombres célebres que le dieron honra y valia.

»Como nos preparabamos hace tiempo á este trabajo, hemos cuidado de adquirir correspondientes en muchas provincias, y ponernos en relación con profesores de nota, los cuales han contraído el empeño de remitirnos sus observaciones, principalmente aquellas que versan sobre casos raros, y tienen grande utilidad en la práctica.

»Darémos extractos de las memorias académicas de los catedráticos del Colegio de Navarra, pues debemos á sus miembros el honor de poderlas disfrutar; y lo mismo harémos, si mereciéremos igual favor á los dignos individuos de los demás colegios, con sus trabajos literarios.

»Por último, añadiremos artículos de higiene, de medicina legal, de salud pública que ofrecerán lectura varia é instructiva aun á aquellos que no se dedican al arte de curar.

»Este periódico se publica todos los meses, y cada número contendrá á lo menos 60 páginas de esta letra, papel y tamaño; franco de porte. La subscripcion es de 6 reales vellon en Pamplona, y de 8 fuera de ella. El primer numero parecerá (sic) en febrero de este año 1830.

»Se suscribe en Pamplona en la librería de Erasun y Rada: en Madrid en la de Viana y de Perez: Alicante en la de Carratala: Badajoz en la de Mitter: Bilbao en la de Garcia: Burgos en la de Villanueva: Cáceres en la de Burgos: Cadiz en la de Zaragoza: Córdoba en la de Berard: Coruña en la de Calvente: Granada en la de Gabaldon: Jaen en la de Gutierrez: Leon en la de Miñon: Málaga en la de Martinez Aguilar: Murcia en la de Benedicto: Oviedo en la de Longoria: Palma de Mallorca en la de Guasp: Salamanca en la de Blanco: Santiago en la de Rey Romero: Sevilla en la de Hidalgo: Soria en la de Perez Rioja: Valencia en la de Herrera: Valladolid en la de Santander: Zaragoza en la de Monjo y Polo: Vitoria en la de Barrio: Tolosa en la de Mendizabal: Reus en la de Sanchez: Barcelona en la de Piferrer y en la secretaria del Real colegio de medicina y cirujía: Tarragona en la de Puigrubí: S. Sebastian en la de Baroja: Cartagena en la de Benedicto: Santander en la de Agá.»

El *Periódico* es va publicar entre el mes de febrer i el mes de juliol de 1830 i, si analitzam el conjunt dels articles i ressenyes apareguts en els sis números publicats de la revista, es pot afirmar, sens dubte, que les promeses fetes en el Prospecto, amb relació al que seria la publicació, es varen complir.

La revista, d'altra banda, va produir dos efectes; el primer, que va popularitzar per tot Espanya la figura de Jaume Salvà i els seus amics illencs, i això va donar com a resultat que se'ls obriren les portes a molts de llocs per publicar articles, fer conferències, etc.

El segon efecte va ser el de fer conèixer per tot Espanya l'existència del Colegio de Navarra i del bon nivell acadèmic i científic. D'aquesta forma, es pal·liava, de qualque manera, el gran disgust que varen tenir, poc temps més tard, les autoritats acadèmiques i polítiques de Navarra, ja que es va denegar la possibilitat que, els títols atorgats pel Colegio de Navarra fossin reconeguts més enllà de les fronteres d'aquest regne, cosa que hauria estat en justa correspondència, ja que el regne de Navarra sí que reconeixia els títols dels altres col·legis o facultats d'Espanya.

Efectivament, amb ofici datat l'onze de novembre de 1830, la Real Junta Gubernativa de Medicina y Cirugía notificava que ni els títols ni en els cursos guanyats en el Colegio de Navarra servien més enllà de Navarra. Això va ser un mal cop per al Colegio, però ho varen superar, malgrat la minva del nombre de matriculats els cursos posteriors. La decisió de la Junta Gubernativa va ser absolutament arbitrària, ja que tant el pla d'estudis com l'equip docent eren tan bons com qualsevol altre en l'àmbit de l'Estat, i l'únic que mancava al Colegio de Navarra amb relació als altres, era que acabava d'iniciar la seva existència i, per tant, no tenia ni experiència, ni currículum docent. Una altra incongruència amb relació a aquest tema és el fet que, quan es dissolgué el Colegio de Navarra, els cursos impartits pels professors Salvà, Storch, Uribarri i Pou es tingueren en compte per poder exercir, inicialment, la docència, quan es crearen les facultats de ciències mèdiques i, més posteriorment, a efectes de l'escalafó del cos de catedràtics per tot Espanya, que s'instituí pel Ministeri d'Instrucció Pública el 1845.

Per aquests mesos Jaume Salvà és nomenat acadèmic honorari de la Real Academia de Medicina de Cadis, d'acord amb els documents que formen part de les *actas y memorias* dipositades a

l'arxiu històric de la Universitat de Cadis a la Facultat de Medicina, concretament el 18 de juny de 1830.

Paral·lelament, la tasca organitzativa de Pere Castelló donà els seus fruits i així, el 1831, es crearen els diferents districtes mèdics i les respectives acadèmies superposades; més concretament, la de Mallorca es constitueix el 18 de març de 1831. És interessant ressenyar, qui són els primers protagonistes de la creació d'aquesta institució sanitària. La Junta Superior havia encarregat a Miquel Noguera, — el vell mestre i amic de Salvà i també vell conegut de Pere Castelló, des de la seva estada a Mallorca ja indicada— que organitzàs l'Acadèmia de Palma, i així ho fa.

Havia de designar fins a 12 doctors i nomenà els següents amics de Salvà i antics alumnes seus: Josep Arabí; Rafel Cerdó,⁷⁰ antic company de Salvà del grup d'alumnes en el viatge per França el 1822; Gabriel Floriana; Joan Nicolau,⁷¹ un altre del viatge; Francesc Oléo; Miquel Oléo,⁷² fill de l'anterior i el quart component del quartet viatger, Joan Trias.

Pocs dies després, es reuniren els fundadors i elegiren com a vicepresident Francesc Oléo, ja que encara es vivia un règim absolutista malgrat el pas "il·lustrat" de la creació de les acadèmies, mentre que el càrrec de president era reservat per a un delegat governatiu per poder controlar, si era el cas, les reunions.

D'aquest fet podem dir que els vells liberals i els liberals, encara joves, es reorganitzen, a les acaballes del regnat de Ferran VII, que

70 **Rafel Cerdó Martorell** (1801-1855). Estudià medicina i cirurgia a Palma i Montpeller. D'ideologia liberal, acompanyà Jaume Salvà a França (Montpeller) mentre estudiava el 1822. Posteriorment, va ser membre fundacional de la Reial Acadèmia de Medicina de Mallorca el 1831 i membre corresponent de les de Madrid, Sevilla i Barcelona. Entre les seves obres destaquen: *Essai sur les embarras des premiers voies considérées come irritations gastriques*. Montpeller 1824. Fonts: Vegeu bib. BOVER, ARXIU DEL CONSELL INSULAR DE MALLORCA.

71 **Joan Nicolau Capó** (1804-1832). Cirurgià i metge. Va estudiar entre Mallorca i Montpeller. Va ser soci fundacional de la Reial Acadèmia de Medicina de Mallorca i de l'Acadèmia Quirúrgica Mallorquina. Fonts: vegeu bib. BOVER, CALBET, ARXIU CONSELL INSULAR DE MALLORCA.

72 **Miquel Oleo Estade** (1804- 1853).

ha obert la mà, ja que li interessa crear un cos social de suport a la seva filla Isabel (futura Isabel II), enfront de les ambicions successòries del seu germà Carles, que s'apropa i s'envoltarà el dia de demà de les forces socials més conservadores.

En aquests moments, el gran problema de salut pública és la gran epidèmia de còlera⁷³ que des d'Àsia avança via Rússia en direcció a la resta d'Europa, per on s'escamparà en els anys centrals del segle XIX.

D'aquesta època, és la traducció que encarregaren els amics mallorquins de la *Junta Superior de Sanidad de estas Islas* a Jaume Salvà, de la segona edició d'una obra de L. J. M. Robert (metge del llatzeret de Marsella) que va tenir molta difusió per tot Europa, *Carta sobre el Cólera-Morbo*.

Aquesta traducció es va imprimir el 1831 a Palma a la impremta Guasp, la mateixa que distribuïa a Mallorca el *Periódico* de Salvà.⁷⁴ A poc a poc, Salvà es va convertir en un expert sobre el còlera i, així, el 1832, la Reial Acadèmia de Palma (presidida per l'amic íntim Francesc Oléo) li demanà un dictamen sobre el que pensava de l'etiologia de la malaltia.

Dins l'expedient de soci corresponent de la Reial Acadèmia de Jaume Salvà, que es troba a l'arxiu de l'Acadèmia i del qual n'ha fet l'estudi Antoni Contreras Mas, trobam un primer informe (16-6-32) sobre el còlera, acompanyat per sis informes més sobre diverses malalties i experiments per reforçar millor la tesi que el còlera era

73 Còlera. Malaltia infecciosa aguda causada pel *Vibro Cholerae*, descobert per Robert Koch (1843-1910) l'any 1884. Des d'aquesta data, es coneix al detall la seva etiologia. La transmissió és de persona a persona, mitjançant begudes contaminades per deposicions. La malaltia té com a símptoma inicial el vòmit i està basada en una profunda alteració de la permeabilitat del budell prim, que dona lloc a una pèrdua hidroelectrolítica brusca i, tan abundant, que ocasiona acidosis, rampes musculars i ulteriorment, xoc i insuficiència renal. Fonts: Vegeu bib. CASASSAS, WEATHERALL.

74 També l'any 1831 la Diputació del Reino de Navarra encarregà al Real Colegio que traduís el text de l'informe elaborat per una comissió formada per Rerandron, Chomel, Boiseau, Duportes, Alaro, Dupuytren, Pelletier, Desgeneter, Emeri i Double, de la Reial Acadèmia de París.

MEMORIA

sobre

EL CONTRAIS DEL COLERA MORBO,

que á invitacion de la Academia de medicina y cirugía de las islas Baleares le remitió D. Jaime Salvá, primer catedrático y director del Real Colegio de medicina, cirugía y farmacia del reino de Navarra, en el año 1832.

L'escrit científic de major relleu de Jaume Salvà sortí publicat com una monografia de la revista *La Abeja Médica*, òrgan d'expressió de les Reials Acadèmies de Barcelona i Palma.

contagiós. Però Salvà no es va limitar a aquest informe, sinó que en va fer un segon datat el 13 d'abril de 1833, en el qual insistia en les tesis "contagionistes", tot el contrari del que defensava, per aquelles dates, François Broussais⁷⁵ (1772-1838) a França. Existeixen també, dins l'expedient, dues cartes a Jaume Salvà de la junta de govern de la Reial Acadèmia en les quals es dona per bo el seu dictamen sobre el caràcter contagiós del còlera.

El dictamen de Jaume Salvà és d'una qualitat científica i humana d'un nivell molt alt, ja que Salvà hi abocà, no tan sols, tot el seu saber, sinó també tots els seus sentiments com a persona, ja que tenia clar que es trobava davant d'una malaltia fatal per a molta gent, si no es prenen mesures determinants i que ell, creia que havien de ser, indubtablement, per evitar-ne el contagi.

A continuació, es fa una transcripció dels passatges més rellevants de tota aquesta documentació:

«Memoria sobre el contagio del Colera-morbo, que a invitacion de la Real Academia Medico-Chirurgica de las Islas Baleares pre-

75 François Broussais (1772-1838). Metge i filòsof francès, estudià primer de cirurgia, i com a tal s'allistà a l'exèrcit francès; completà, posteriorment, els seus estudis de medicina a París. Com a metge militar i bonapartista convençut, va participar a diverses campanyes militars per Europa, Espanya inclosa. El 1820 va ser nomenat primer professor de l'Hospital Militar de Val de Grace. El 1830, passà a regentar la càtedra de patologia general i terapèutica a la Facultat de Medicina de París. Els principis de Broussais varen tenir una gran difusió per tot Europa. La seva filosofia mèdica coneguda en el seu temps com "fisiologisme", consistia, bàsicament, a considerar que l'origen de qualsevol malaltia consistia en alteracions de la sensibilitat i contractibilitat orgàniques, és a dir, en irritacions, i per consegüent, en inflamacions. Per restablir la situació, la recomanació general era emprar antiflogilístics i evacuacions sanguínies. Les seves doctrines, independentment dels errors de base, varen ser aplicades erròniament, per molts dels seus seguidors, per fer-ho de forma massa lineal. Malgrat tot, François Broussais sempre podrà quedar com un dels impulsors de l'anatomia patològica moderna, ja que, tant els seus seguidors com els detractors varen haver d'aprofundir en aquesta matèria per defensar o rebatre les seves teories. Entre les seves obres destaquen: *Examen de la doctrine médicale généralement adoptée et des systemes modernes de nosologie* (1816). París, *Traité de physiologie appliquée à la pathologie*. (1822) París, *Commentaire des propositions de pathologie*. (1824) París, *Les annales de la médecine physiologique*. (1822-1834). París. Fonts: Vegeu bib. CASASSAS. CHINCHILLA, GARCÍA DE LA VEGA, LAFUENTE, LAÍN, LARREGLA, LÓPEZ.

*sentia Jayme Salvá primer Catedrático Director del Real Colegio de Medicina Cirugia y Farmacia del Reyno de Navarra.*⁷⁶

»[...] Las questiones que deben examinarse me parece son las siguientes ¿El colera asiatico es epidemico, sobre todo en la actualidad, aun quando sea espontaneo su origen primitivo? ¿Las causas locales asignadas por los autores, bastan para explicar el desenvolvimiento del colera, y principalmente su marcha progresiva desde la India hasta nuestras regiones?

»¿Los escritores que no admiten el contagio se contradicen a si mismos? ¿Puede esta enfermedad mostrarse a la vez con infeccion y contagio? ¿Hay pruebas positivas de que es contagioso el Colera?

»Y habiendolas que caso debiera hacerse de las puramente negativas?

»Yo no creo que el colera indiano pueda desenvolverse jamas entre nosotros, si no es traído de regiones extrañas, ni que todas las causas locales posibles sean capaces de engendrarle no que en su principio algunas causas de esta especie no le dieran quiza origen pues de algo debe haber nacido en la delta del Ganges, solamente sostengo que no procede en Europa de vicisitudes atmosfericas, de situaciones topograficas, indole, caracter o manera de vivir de los habitantes.

»Reciente és la historia de la guerra de la independenciam en cuyos seis años se acumularon todas las causas imaginables de epidemias; carestias, muertes, esterilidad, sustos, alarmas, alimentos infectos, cadaberes insepultos, todo genero de horrores y desolacion y sin embargo puestos en movimiento y fermentacion todos los agentes mortiferos que pueden afligir

⁷⁶ La documentació que figura a la Reial Acadèmia consta d'un total de 101 pàg. manuscrites. Del total, el primer dictamen ocupa 54 pàg., els documents que acompanyen en el primer dictamen sumen 24 pàg., el segon dictamen ocupa 12 pàg. i la resta l'ocupen les cartes intercanviades entre Salvà i la Reial Acadèmia.

la humanidad, no apareció el monstruo terrible que ahora devasta las hermosas naciones del continente europeo.

»En una palabra, las causas propias para producir todo género de males se han juntado en España por seis años consecutivos sin dar origen a la actual peste asiática en ningún punto de la península, ni aun en cárceles, presidios, o tropas de mar y tierra privadas de las cosas más necesarias á la vida. Hay también en España sitios pantanosos y mal sanos, y sin salir de esta Isla hay pueblos donde se cria i se cura el cáñamo, hay brazos de mar o calas donde se mezcla el agua con la de lluvia llevando en pos de sí sustancias vegetales y animales que descompuestas por el calor infeccionan el aire. Los lavaderos infectos del cáñamo engendran putridas, tercianas malignas, y otras enfermedades: la mezcla de agua de lluvia con la de mar produjo en Cala-Manacor durante la peste bubónica del año 1820 toda especie de males en la tropa que formaba la ala derecha del cordón sanitario, pero nunca asomaron señales de enfermedad alguna que tuviese semejanza con el Cólera.

»Aún hay más, se ha dicho que el cólera es precedido de epizootias y mortandad de animales. En Navarra hubo una epidemia años pasados en el ganado de esta, lanar y cerduno que hizo muchos estragos; el ganado lanar hasta sufrió una terrible epidemia de viruelas. Los cerdos particularmente se vieron de manera infeccionados que se aseguró morían las gentes que los comían, y la alarma cundió de modo (sic) en Tudela que las autoridades se creyeron obligadas a tomar providencias (1). No obstante todo esto se pasó sin que se siguiera ningún síntoma de colera-morbo.

»Podría añadir bolbiendo a mi primer argumento, que en 1830 reinó en la Ciudad de Viana una epidemia de tercianas, muchas de ellas malignas, otras coléricas nacidas evidentemente de casusas locales y atmosféricas y de la frecuencia con que toda la Rivera de Navarra se come mucha pimienta y

manjares picantes que producen cólicos terribles, sin ninguna otra consecuencia ni semejanza con el cólera asiático (2). Actualmente reina en Tarazona una epidemia de tiphus que ha llamado la atención por sus estragos y no por eso degenera en la enfermedad ó epidemia que nos amenaza (3). De todo esto podemos inferir con evidencia que nuestro suelo no es a propósito para engendrar el Cólera, ni para que se desenhuelva en el espontaneamente y por consiguiente es preciso que venga de fuera para que lo padezcamos.

»(1) Véanse los documentos 1º y 2º puestos al fin de este escrito.

»(2) Memoria manuscrita de Don Peregrin Pages, Medico de Viana sobre la epidemia de intermitentes de aquel país, que ha tenido la suma modestia de sugetar a mi censura.

»(3) Veanse los documentos 3, 4, 5 y 6 puestos al final.

»[...] Sin embargo aunque se admita el contagio de esta enfermedad, como cosa palpable, esto no excluye la infección, pudiendo existir uno y otro. No puede dudarse que de un cuerpo enfermo se desprenden miasmas como uno, de dos como dos y así progresivamente; de modo que puede llegar a corromperse una grande extensión de atmósfera, mayor en proporción del número de enfermos, pudiendo haber principiado la infección antes del contagio y este antes antes (sic) de aquella y los dos a un tiempo.

»Sería preciso ignorar completamente los progresos del arte para desconocer las afinidades que hay entre los males epidémicos y los contagiosos. Cuando empiezan pueden ser distintos, pero se confunden y adquieren este este (sic) doble carácter apenas se extienden por las grandes poblaciones.

»Conclusión: El cólera morbo de la India ha tenido su origen en la India Británica en medio del Delta del Ganges y de allí se ha extendido desde las Molucas hasta las orillas de Siria y desde las Islas de Francia y de Borbón hasta las costas del

mar Caspio y la embocadura del Volga, ha devastado la Rusia i la Polonia, se ha extendido a Prusia, Alemania, Inglaterra y Francia y amenaza correr todas las naciones que no tomen todas las medidas de precaución mas exmeradas y eficaces.

»Esta enfermedad no depende de ninguna predisposición individual ni situación particular; atacar igualmente todos los temperamentos, sexos i edades, todas las castas i tribus, y de la misma suerte embiste al natural del Indostan que al Chino, al Calayo, al arabe, al Neovo, al Turco y al Europeo.

»Tampoco se puede atribuir a los extremos de temperatura atmosferica porque sus estragos se ven en todas las estaciones del año, lo mismo cuando el termómetro sube a 31 o 32 grados que cuando baja á 10 y 16 como sucedio en San Petersburgo.

»Finalmente, la política ha influido de un modo corriente en las medidas sanitarias, tanto en los gobiernos monarquicos, como en los que no lo son, la guerra, la ley de la necesidad, la razón de estado, la condescencia han podido siempre más que la salud y vida de los hombres.

»De todo lo cual se deduce demostrativamente, que la peste Indiana es la más cruel, más mortífera y más contagiosa que jamás se ha visto; y es de temer que no tomando medidas fuertes su término sean los confines de la tierra, y el exterminio de la generación actual.⁷⁷ »

En el document transcrit, es donen referències concretes sobre episodis de la vida de Salvà, ressenyats anteriorment, en els expedients personals existents a les diferents institucions acadèmiques, en les quals va exercir la docència, que no fan més que confirmar de forma precisa, fets, com el de la seva presència a Mana-

⁷⁷ A la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona trobam impresa: *Memoria sobre el contagio del cólera morbo que á invitacion de la Academia de Medicina y Cirugía de las islas Baleares la remitió D. Jaime Salvá, primer catedrático y director del Real Colegio de medicina cirugía y farmacia del reino de Navarra, en el año 1832. Barcelona.*

cor després de l'epidèmia de pesta bubònica de 1820 o les dates del seu viatge d'estudis a França (1822).

El mateix informe, el presentà Salvà a la junta literària del Colegio l'11 d'abril de 1833. En aquest sentit, s'ha de dir que a una sèrie de publicacions,⁷⁸ de diccionaris, enciclopèdies etc., es troba referència sobre un viatge de Salvà per França a començament dels anys 30, per anar a estudiar els efectes del còlera a compte del govern central, però crec que es tracta d'un error, copiat uns dels altres, motivat pel fet que, algú va creure que Jaume Salvà participà en un viatge d'aquest tipus i, a partir d'aquí, altres historiadors ho varen donar per cert. L'error té una certa lògica si pensam en l'interès que va demostrar Salvà al llarg de la seva vida pel tema, com si pressentís que seria aquesta malaltia que el duria a la mort, i si a això afegim que, —si es revisa el seu expedient acadèmic i, el, tantes vegades, esmentat, *Relación de méritos*— es troben senyals inequívocs que va viatjar per França els anys 1822, 1823 i 1824, per perfeccionar estudis, tot això contribueix a confirmar l'error, que han comès diverses publicacions. Si Jaume Salvà hagués participat a qualque viatge a l'estranger, l'any 1831 per estudiar el còlera, ho diria, sens cap dubte, en aquest informe presentat als seus amics de l'acadèmia mallorquina.

Mentrestant, Maria Cristina va aconseguir que es decretàs l'amnistia (1832) i que retornassin els exiliats; poc temps després morí Ferran VII (1833) i començà la primera guerra carlista.

En un altre ordre de coses, l'any 1833, arribà a Espanya l'epidèmia de còlera, que ja assolava altres països europeus. D'altra banda, la vida de Jaume Salvà transcorria plàcidament a Pamplona exercint sense grans problemes, la docència i la professió, i presentant i censurant, també, memòries, com es pot comprovar en l'apartat corresponent.

Les coses s'alteraren des del principi de 1834, ja que la guerra carlista es desenvolupà a prop de Pamplona i després, arribà

⁷⁸ *Diccionari biogràfic de metges catalans*. 1983, t. III, pàg. 79. Vegeu Salvà, El obispo Salvà, pàg. 89-90.

l'epidèmia de còlera a la ciutat. Entre els documents del Colegio, trobam, per una banda, la referència, a un retard en el començament del curs acadèmic, perquè els professors i estudiants es varen dedicar a atendre els problemes derivats de l'epidèmia regnant,⁷⁹ i d'altra banda, a les peticions d'ajuda econòmica al Colegio per afrontar la guerra carlista que es desenvolupava molt a prop de Pamplona, a on arribà José Espoz y Mina per fer-se càrrec de l'exèrcit cristià.⁸⁰

El còlera es desencadenà a Pamplona al principi de l'estiu de 1834, precedit de falses alarmes, fruit de la psicosi creada per les notícies que sobre l'epidèmia arribaven de tot Espanya. Així, dia 28 de juliol de 1834, Jaume Salvà és nomenat membre de la Junta Provincial de Sanidad creada per Reial decret, per coordinar la lluita per combatre l'epidèmia. Tant la Junta Suprema de Sanidad, amb reials ordres, com la Junta Superior de Sanidad de Navarra, amb ordres oficials en els seus respectius butlletins, en fan recomanacions contínuament. En un intent d'acabar amb l'epidèmia, l'Hospital General, seu del Colegio, va ser utilitzat per instal·lar-hi malalts de còlera, d'acord amb el Boletín Oficial de Pamplona —BOP— (7-8-1834), i per a la seva atenció, els alumnes també varen ser mobilitzats com a ajudants dels professors, BOP (2-10-1834). Com ha quedat dit, Salvà va ser un defensor de l'origen contagiós de les epidèmies de còlera i, així ho manifestà, una vegada més, en la seva memòria amb relació al pas de l'epidèmia per Pamplona (*Noticia circunstanciada del cólera-morbo de Pamplona que experimentó el autor*). Aquell curs, les classes no començaren fins el dia 17 de novembre, després que la Junta Superior de Sanidad de Navarra decretàs que Pamplona es trobava lliure de la malaltia.

Aquest mateix any, els catedràtics Rufino Landa, Jaume Salvà, Josep Storch i Cipriano Uribarri sol·liciten a la Diputació de Navarra que, en virtut dels mèrits acumulats pels anys de docència, siguin

79 *Noticia circunstanciada del cólera morbo de Pamplona que experimentó el autor*. (1835). Vegeu Calbet, pàg. 79. Vegeu Salvà Munar.

80 *Espoz y Mina el liberal*. José María Iribarren. 1967. Pamplona. Aguilar.

nomenats doctors en medicina i cirurgia (Landa i Salvà) i en medicina (Storch i Uribarri), i la Diputació acceptà la petició de tots quatre.⁸¹

La presència de Francisco Espoz y Mina⁸² a Pamplona, molt malalt, quan va arribar i des de bastants d'anys enrere, va provocar molts maldecaps a Jaume Salvà, durant l'any que va restar a la ciutat i el va haver de medicar.

Testimoni de la difícil relació que va existir entre Jaume Salvà i Espoz y Mina, especialment amb el seu entorn (una mena de cort dels miracles), és el dictamen mèdic que, amb el títol d'*Historia de la enfermedad que produjo la muerte del Excmo. Señor Don Francisco Espoz y Mina*, va elaborar Jaume Salvà a finals de 1835.⁸³

Aquesta història clínica diagnòsi (manuscrita) es troba a l'Archivo del Reino de Navarra a la Sección *Monumento*, dins el lligall *Asuntos Varios*, en el qual hi ha tot el referent al llarg intent de la Diputació de Navarra de construir un monument-tomba en honor del famós general liberal, cosa que no va poder fer fins que va morir la seva viuda, Juana de la Vega.

Quan Salvà va reconèixer Mina a finals de 1834, li va diagnosticar una malaltia inguarible, que el duria a la mort, ja que tan sols hi havia remeis pal·liatius, com la dieta i el repòs, per allargar el procés, que creia irremeiable.

81 El document original forma part del llegat familiar de la família Ripoll Salvà.

82 **Francisco Espoz y Mina** (1781-1836). Heroi espanyol de la guerra de la Independència contra els francesos i liberal moderat, posteriorment, va ser el principal valedor en el terreny militar dels governs del trienni liberal (1820-1823). Desterrat a Anglaterra (1823), va restar a l'exili fins a l'amnistia de 1833. Davant el perill carlista, és nomenat general de l'exèrcit del nord, càrrec que va mantenir prop d'un any i que va haver d'abandonar per motius de salut. Per últim, mesos després, restablerta la seva salut, rebria el comandament de l'exèrcit de Catalunya, càrrec que encara ocupava formalment, quan va morir el 24 de desembre de 1836. Deixà inacabada *Memorias del general Don Francisco Espoz y Mina, escritas por él mismo*. Publicólas su viuda doña Juana Maria de la Vega, condesa de Espoz y Mina (1850-1852). Madrid. Fonts: *Vegeu bib. ARTOLA, LAFUENTE, LAÍN, LARREGLA, TUÑÓN. ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.*

83 *Historia de la enfermedad que produjo la muerte del Excmo. Sr. D. Francisco Espoz y Mina Pamplona. (15-6-1837) Msc. Archivo del Reino de Navarra. Sección Monumento. Legajo Asuntos Varios.*

Aquesta diagnosi no va agradar a la família i l'entorn, per la qual cosa cercà un altre metge que fes un diagnòstic més assumible per a tots. Aquest fou el catedràtic de Montpeller, François Lallemand (1790-1853),⁸⁴ professor de Jaume Salvà anys enrere, com ha quedat esmentat, que va fer la diagnosi esperançada, que volia l'entorn de Mina i per això el varen contractar immediatament. Aquest fet, va molestar molt Salvà i en morir Mina, un any després, confirmant el seu diagnòstic, va decidir dur a terme, per escrit, l'obra abans citada, en la qual parlava d'un possible càncer de còrdies. A la mort de Mina, l'autòpsia revelà que va morir de càncer de pílcor, és a dir, confirmava el diagnòstic de Salvà, i l'error entre còrdies i pílcor es justificà pel procés tan avançat i el grau de deterioració de l'estómac, que emmascarava els símptomes.

En l'àmbit d'Estat, és l'època de la primera desamortització de Mendizábal i de la dissolució dels ordes religiosos.

Per a tot el que serà el moviment cultural durant tot el segle XIX, a Mallorca es produí un fet molt important, que s'inicià amb la Reial ordre de creació de l'Institut Balear de dia 12 d'agost i culminà el mes de gener de 1836, quan s'inaugurà oficialment l'Institut i es distribuïren les primeres càtedres.

Durant l'any 1837, anà a viure a Pamplona una persona que posteriorment tindria importància en l'organització dels estudis de les ciències de la salut; es tracta de Pedro Pidal, el qual, seguint la

84 François Lallemand (1790-1853). Metge francès, natural de Metz. Inicià els seus estudis de ciències de la salut com a practicant a l'Hospital Militar de Metz; posteriorment, acompanyà l'exèrcit francès per Espanya fins l'any 1810, en què tornà a França. Continué els estudis a la Facultat de Medicina de París com a deixeble del catedràtic de medicina operatòria G. Dupuytren (1777-1839). Es doctorà brillantment en aquesta facultat l'any 1818, amb la tesi titulada *Observations pathologiques propres à éclairer plusieurs points de physiologie*. El mateix any guanyà la càtedra de clínica quirúrgica de la Facultat de Medicina de Montpeller i la conservà fins l'any 1847, en què es retirà a l'Institut de París dedicat a l'especulació filosòfica. A finals de 1822, va ser professor de Jaume Salvà i els altres metges que l'acompanyaren en el viatge sufragat per la Diputació per estudiar a França. Entre les seves obres destaca *Clinique médico-chirurgicale*. (Montpeller, 1835). Fonts: Vegeu bib. IRIBARREN, LARREGLA, ARCHIVO DEL REINO DE NAVARRA.

carrera judicial, ha estat nomenat oïdor de l'Audiència de Pamplona i, qui va fer coneixement amb Salvà.

El fet de no reconèixer que els títols del Colegio servien per poder exercir fora de Navarra o convalidar els cursos o assignatures que s'haguessin aprovat, a més de la guerra, que restava mitjans econòmics i alumnes, va acabar amb el desenvolupament del Colegio, que va tancar les portes a finals del curs 1838-1839.

Malgrat fer-se només nou cursos, es varen expedir al voltant de 250 títols de medicina i cirurgia, 30 de farmàcia i 10 de doctorat.

Jaume Salvà va aprofitar les vacances del darrer curs per viatjar a Mallorca, on hi era el 19 de juliol de 1838, ja que apareix a la tantes vegades citada obra de Llabrés, *Noticias y relaciones históricas*, tom II pàg. 736, que Jaume Salvà visità aquest dia el museu d'Antoni Furió.

Sembla que va tornar amb tota la família a Pamplona, on hi va restar els anys 1840, 1841 i 1842, exercint la professió entre la nombrosa clientela que havia adquirit al llarg dels més de 15 anys de fer-hi feina i ajudat, també, per l'arrelament social que havia aconseguit gràcies al seu matrimoni.

Sempre en contacte amb Mallorca i amb els seus amics, ell i Ramon Frau decidiren formar part de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i, així, n'apareixen com a socis Ramon Frau, des de març, i Jaume Salvà, des del mes de juny de 1840.⁸⁵

Des del punt de vista polític, els primers anys quaranta tampoc no són gens tranquils, tot i que l'any 1837 s'ha promulgat la Constitució, considerada amb la perspectiva del temps com la més completa de l'època, pel que fa al sufragi universal, ja que, si bé no l'instaura, l'avanç, en aquest sentit, és prou important. Aquesta Constitució va contribuir a reforçar el futur regnat d'Isabel II, a la qual donen suport fonamentalment els liberals moderats, els principals autors, i va tenir com a primer resultat l'acabament, el 1839, de la primera guerra carlista.

⁸⁵ *Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País. Nómima de los señores que la componen. 1852. Palma. Imprenta Balear, a cargo de D. F. de P. Torrens.*

4. LA SEGONA EMIGRACIÓ (1843-1847). LA DESAPARICIÓ DELS REIALS COL·LEGIS I LA CREACIÓ DE LES FACULTATS DE MEDICINA

Malgrat la vida tranquil·la que duia Salvà a Pamplona, l'exercici de la docència el compensava per damunt de qualsevol altra cosa i, per tant, quan li sortia una oportunitat l'aprofitava. En aquesta ocasió, la política facilità la incorporació de Jaume Salvà, ja que el 1843, Ramón Narváez (1800-1868) derrotà Baldomero Espartero (1793-1879) a Torrejón de Ardoz i s'inicià, poc temps després, del fracàs dels progressistes-moderats agrupats entorn d'Espartero, un període moderat.

Entretant, es va produir el canvi del signe del govern i es varen prendre una sèrie de mesures que afectaren l'educació en general, i els estudis de medicina, en particular. En primer lloc, el ministre de governació (Fermín Caballero, liberal-progressista 1800-1876)⁸⁶ del govern interí de Joaquín M. López, donà sortida al problema del repartiment dels béns de l'antiga Universitat de Cervera, que es fa efectiu a partir del mes d'agost de 1843, i dels quals la Universitat de Barcelona, en rebrà una part important, que contribuirà, positivament, a la seva economia en el moment de la restauració.

Amb relació als estudis de ciències de la salut, Fermín Caballero publica un Decret (10-10-1843), en el qual es recollien els treballs de

⁸⁶ Fermín Caballero y Morgay (1800-1876). Escriptor i polític. Persona d'àmplia formació, va estudiar de capellà, encara que no en va acabar els estudis, i posteriorment, de misser, a més de dedicar-se a investigar en diverses matèries com botànica, agricultura i geografia. D'ideologia progressista, ocupà la cartera de governació durant set mesos, des de l'any 1843. Fonts: Vegeu bib. ARTOLA, CHINCHILLA, GARCIA, LAFUENTE, LÓPEZ, PALOMEQUE, SOLDEVILLA, TUÑÓN, USANDIZAGA.

la comissió de catedràtics que, des de 1840, preparava una proposta d'unificació d'aquests estudis (medicina, cirurgia i farmàcia), molt congruent amb el que Salvà i Uribarri havien fet a Pamplona el 1829.

Segons aquest decret, es creaven dues facultats de ciències mèdiques completes (Barcelona i Madrid) i fins a cinc col·legis, en els quals no hi hauria els cicles complets (Santiago, Sevilla, Valladolid, València i Saragossa).

Concretament, el claustre de la Facultat de Ciències Mèdiques de Barcelona quedava constituït de la forma següent: els catedràtics de l'antic Col·legi de Medicina i Cirurgia de Barcelona, set de l'antic Colegio de Cadis, dos de Navarra i tres del Col·legi de Farmàcia de Barcelona.

En els col·legis s'ensenyava cirurgia menor, obstetrícia i medicina elemental; el títol que se'ls conferia era el de *Práctico del arte de curar*, i no es necessitava el títol de batxiller. Aquest pla, que va ser acceptat en els ambients docents i professionals, va ser confirmat posteriorment pel pla de 1845 i va facilitar la incorporació de Jaume Salvà (patologia quirúrgica i operacions) i Cipriano Uribarri (història natural mèdica) en l'escalafó de catedràtics de tot Espanya, com també la incorporació immediata a la Facultat de Ciències Mèdiques de Barcelona durant el curs 1843-44 i 1844-45.

Així, trobam durant aquest any que, Salvà i Uribarri examinen diferents alumnes de nivells distints,⁸⁷ d'acord amb el que figura als llibres 149, 156 i 159 dels Arxius de la Universitat de Cervera dipositats a la Biblioteca Central de la Universitat Central de Barcelona.

En aquesta època, Salvà s'integrà profundament en el món professional de Barcelona i fou rebut com a acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, en el moment en què la presidia el col·laborador de la revista *Periódico mensual de medicina y*

87 Arxiu de Cervera. Llibre núm. 149. *Grados y Reválidas de Cirujanos de 1ª clase*. Pàg. 23. Llibre número 156. *Revalidas de médicos*. Pàg. 2, 5 i 9. Llibre número 159. *Bachilleres en Medicina y en Medicina y Cirugía*. 1827. Pàg. 16.

cirugía publicado en Pamplona Pere Vieta Gibert (178?-1856),⁸⁸ l'any 1844, amb el número 88, juntament amb Cipriano Uribarri, número 90. A la Reial Acadèmia, formà part de la comissió d'Higiene Pública. Va deixar de ser acadèmic numerari, quan va anar com a catedràtic a la Universitat de València.⁸⁹

Sent president del Govern central, Narváez, ministre d'Instrucció Pedro Pidal i director general Antonio Gil y Zárate (1793-1861),⁹⁰ mitjançant una llei, creà el que es denominà "carrera professional" que, entre altres coses, modificava el pla d'estudis de 1843 de les ciències mèdiques, amb la incorporació d'una normativa de caràcter general, quasi revolucionària, ja que l'Espanya de mitjans del segle XIX es trobava absolutament mancada d'estructures capaces de vertebrar un Estat i, per tant, sense capacitat per introduir-se a la modernitat. Amb aquesta llei es creà un cos administratiu que, de qualque manera, acabà formalment, en sentit ampli, amb l'arbitrarietat i l'"amiguisme", a l'hora d'accedir als càrrecs públics.

88 **Pere Vieta Gibert** (178?-1856). Llicenciat en medicina i cirurgia. Va introduir Ramon Orfila al món de les ciències de la salut, igual que feren Bernat Fiol i Joan Ametller durant la seva estada a Barcelona (1806). El 1814, la Junta de Comerç el nomenà catedràtic de física experimental. Amb relació al debat sobre les característiques de la febre groga, es va definir com el seu amic i de Salvà, Ramon Frau, a favor de la tesi que la definia com "exòtica i contagiosa". Entre les obres escrites destaquen: *Memoria sobre la aurora boreal* (Barcelona, 1815). *Consideraciones histórico-físicas* (Barcelona, 1816). *Reflexiones sobre incendios* (Barcelona, 1840). Fonts: Vegeu bib. CALBET, SUREDA BLANES.

89 A la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona trobam: *Acta de la sesión literaria pública que el día 2-1-de 1845 celebró la Academia Nacional de Medicina y Cirugía de Barcelona, y la cual se publica por acuerdo de la misma*. 1845. Barcelona. Imprenta de A. Brusi. Calle de la Librería número 2.

90 **Antonio Gil y Zárate** (1793-1861). Va estudiar ciències físiques i químiques a París, al col·legi de Passy. Des de 1820, ja feia feina al ministeri de Governació, de forma que, durant tota la vida, va alternar els càrrecs en l'administració amb la dedicació a la literatura, especialment al teatre. Liberal d'idees, pels seus amplis coneixements de l'administració pública, va ocupar alts càrrecs administratius: subsecretari de Governació, conseller d'Estat i director general d'Instrucció Pública, càrrec des del qual, sent ministre Pedro Pidal, es varen promulgar les lleis d'organització de l'administració i un nou pla d'estudis. El resum dels coneixements administratius i de les reformes el va plasmar a l'obra *De la instrucción pública en España*. Madrid. (1855). Fonts: Vegeu bib. ARTOLA, COLOM, CHINCHILLA, LAFUENTE, LAÍN, LÓPEZ, OLIVER, PALOMEQUE, POMAR, TUÑÓN.

Així, creant la carrera professional, a partir d'aquest moment, tot servidor públic, en el millor dels sentits, en qualsevol branca del servei públic, sabrà a què atènyer-se amb relació a les seves possibilitats de promoció a curt, mitjà i llarg termini.

Això, en aquells moments, en un Estat en què, exceptuant les grans ciutats, a la majoria del territori, la vida diària era dominada pel caciquisme i l'arbitrarietat i, com a mal menor, amb la més absoluta de les discrecionalitats, va suposar una gran passa endavant, independentment de les conseqüències, més o menys perverses, que la llei de Gil y Zárate provocàs amb el pas del temps (burocràcia). Aquesta llei, aplicada a l'ensenyament, va tenir, de forma més o menys immediata, les conseqüències següents:

1) En primer lloc, es crearen definitivament, els escalafons de docents de centres superiors, d'ensenyament mitjà, de primeres lletres, etc.

2) En segon lloc, es crearen també, a tots els nivells, els expedients personals.

Pel que fa a l'ensenyament, aquesta llei va ser d'aplicació immediata, ja que per al curs 1845-46 es dugueren a terme totes les disposicions.

Si seguim Jaume Salvà i els seus amics, veim com s'apliquen aquestes disposicions.

La reforma del sistema educatiu en el seu conjunt, que es fa el 1845, facilita l'accés a les distintes places de docents que s'estableixen a tots aquells ensenyants que, amb una sèrie de requisits, puguin acreditar haver exercit la docència anteriorment.

El Decret de 1843 havia estat retocat i s'havia introduït com a nova Facultat de Medicina de cicle superior la de Cadis; la llei de 1845 creà, a més, les de Santiago i València.

Així, a Josep Storch, que havia romàs, quan es tancà el Real Colegio de Navarra al Colegio de Prácticos de Valladolid⁹¹ des de 1843,

91 *Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia*. Madrid. Núm. 252. (5-10-1845), pàg. 316-318.

ja que no havia pogut tenir plaça universitària de primer nivell en la reforma limitada de 1843, amb la llei de 1845, se li donà la possibilitat d'accedir a una plaça de catedràtic de patologia quirúrgica i operacions a la Universidad de Santiago. No arribà a exercir aquesta càtedra, ja que dugué a terme una permuta (contemplada a la llei) en la mateixa càtedra de la Universitat de València, en la qual coincidí amb Salvà i que serví per aprofundir en la seva amistat.

Per la seva part, Jaume Salvà, que exercia a Barcelona en posarse en marxa l'escalafó i, consegüentment, el catàleg de places (en aquest cas el d'ensenyants superiors), és a dir, —un llistat on s'assenyala a cada branca de l'ensenyança superior les places cobertes i vacants i la titulació que es necessita per ocupar un lloc determinat—, analitzà que li interessava la plaça creada a València i optà per ocupar-la, perquè així li ho permetia la reglamentació acabada d'establir.

En el cas de l'ensenyament superior, tot això va funcionar molt ràpidament, pel reduït nombre de places destinades a formar part del catàleg i pel petit nombre de membres de l'escalafó.

L'agilitat autoorganitzativa del cos d'ensenyants d'ensenyament superior es pot comprovar a l'Arxiu de la Universitat de València a la secció de la Facultat de Medicina, apartat de Comptes de Càtedres, dins la capsa 211. A més dels comptes dels anys 1845, 1846, 1847 i 1848, es troba un document manuscrit, datat el 20 d'agost de 1847, que fa referència a l'escalafó que s'ha organitzat, des de la promulgació de la Llei Pidal⁹²-Gil y Zárate, i així comprovam que, a

92 **Pedro José Pidal** (1800-1865). Natural d'Astúries, de profunda formació cristiana, va estudiar dret civil i canònic a la Universidad d'Oviedo. Liberal moderat, va defensar sempre el règim constitucional, per la qual cosa va ser perseguit a la seva joventut. La carrera d'advocat, primer, i la judicial, després, el dugueren a diverses destinacions i entre elles la d'"oidor" a Pamplona l'any 1837, on entaulà amistat amb Jaume Salvà. El cop d'Espanya, el va fer exiliar-se una curta temporada a París. L'any 1843, tornà a reprendre la carrera política i fou elegit diputat, aquell mateix any, amb tant de prestigi, que presidí les Corts fins que el govern de González Bravo va suspendre les sessions. De 1844 a 1848, va ser ministre de Governació amb Narváez i Istúriz i, posteriorment, ministre d'Estat a tots els governs de Narváez fins 1857. A l'època de ministre de Governació, amb la col·laboració estreta d'Antonio Gil de Zárate, va dur a terme la reforma administrativa i la del pla d'estudis. Fonts: Vegeu bib. ARTOLA, COLOM, CHINCHILLA, LAFUENTE, LÓPEZ, OLIVER, PALOMEQUE, POMAR, TUÑÓN, USANDIZAGA.

conseqüència de la Reial ordre del 23 d'abril de 1846, figuren en l'escalafó els següents amics de Jaume Salvà: amb el número 34, Ramon Frau; número 42, Jaume Salvà; número 43, Cipriano Uribarri; número 80, Josep Storch; i número 81, Josep Maria Pou i Camps (antic catedràtic de farmàcia al Colegio de Navarra).

Si, per altra part, examinem els comptes dels anys esmentats, trobarem els pagaments que es feren a Jaume Salvà els anys 1845, 1846 i 1847, ja que va ser catedràtic de patologia quirúrgica els cursos 1845-46 i 1846-47; si bé no va acabar el darrer curs a València, ja que a finals del primer trimestre es va traslladar a una altra càtedra a la Facultat de Medicina de la Universitat Central a Madrid.

Amb relació a José Storch, trobam també els pagaments dels anys 1845, 1846 i 1847, si bé Storch va restar fins a final de curs a València com a catedràtic de patologia general i anatomia patològica, abans de traslladar-se també a una altra universitat, la Universitat de Barcelona.

A la capsa número 465 *Actes d'Exàmens*, comprovam com Jaume Salvà i José Storch signen les actes de les respectives assignatures i els corresponents cursos. Els dos aprofundeixen, en aquesta etapa, la seva relació d'amistat, com ho prova el fet que Storch col·labora, per aquestes dates i en posteriors, molt intensament, a revistes molt relacionades amb els amics mallorquins de Jaume Salvà, com són *El Telégrafo Médico* (1847-1849), a Barcelona i Madrid, i *La Abeja Médica* (1847-1852), a Barcelona.

Les activitats polítiques es desenvolupen al voltant dels moderats, que governen en l'àmbit d'Estat, com a posició centrista entre els carlistes, disposats a alçar-se a la millor ocasió, i els liberals radicals, desplaçats del poder pocs anys enrere i que es reorganitzen per intentar tornar-hi.

Dins l'ambient del moderantisme madrileny es troben, en aquests anys, desenvolupant les seves activitats els germans de Jaume Salvà. Josep Salvà s'havia instal·lat a Madrid, des de principi de la dècada dels quaranta, coincidint, amb la seva primera elecció com a diputat,

representant dels sectors moderats mallorquins, i alternant la vida política i l'exercici de l'advocacia. D'altra banda, el seu germà Miquel, després dels problemes de joventut, s'estimà més influir en política, gràcies als amics i la seva relació personal amb la jove reina Isabel II, de la qual n'és bibliotecari i amb qui consolidà una amistat, que donà com a resultat que, la reina en persona, el promocionàs com a bisbe de Mallorca el 1852.

A Mallorca, la Junta Suprema de Sanidad del Reino acceptà el reglament que li havien enviat els promotors de l'Acadèmia Quirúrgica Mallorquina amb data de 9 de febrer de 1847 i que es constituí a Palma el 8 de setembre de 1847, presidida per Esteve Puget i amb discurs de Mateu Estades.

Reproducció de la pintura a l'oli de la família Salvà a la seva casa de Màdrid

5. CATEDRÀTIC A LA FACULTAT DE MEDICINA DE MADRID (1847-1855). MORT DE JAUME SALVÀ

Quan Jaume Salvà arribà a Madrid, als 54 anys, havia culminat, pràcticament, la seva carrera docent i, sobretot, havia realitzat un llarg viatge per poder exercir, adequadament, la seva professió, la medicina, i la seva vocació, la docència, iniciada 23 anys abans a Barcelona. A part dels seus dos germans, Miquel i Josep, hi havia a Madrid el seu amic íntim Ramon Frau, que mantingué l'avantatge, pel que fa a l'escalafó que li va agafar, quan va partir a Barcelona un parell d'anys abans i que, acostumat a desenvolupar-se en circumstàncies difícils, havia duit una política de relacions intel·ligent i estava molt ben relacionat tant a nivell acadèmic com econòmic i polític.

A l'arxiu de la Universitat Central de Madrid, a la secció dels expedients personals (capsa D37, exp. 10), es troba abundant documentació de la darrera etapa docent de Jaume Salvà.

En primer lloc, hi ha el seu currículum, tantes vegades esmentat, gràcies a la llei Gil de Zárate, ja que l'obligació d'organitzar els expedients personals, fa que la universitat guardi tota la documentació que Salvà es veu obligat a presentar, per acreditar tots els seus títols, i aportà, quasi 20 anys després, el mateix informe de mèrits que havia elaborat per presentar-se el 1828 a una càtedra del Colegio de San Carlos.

Un document interessant per veure com funcionava la burocràcia administrativa que es posà en marxa, és la carta manuscrita (19-12-1846) que el ministre Pedro Pidal envià al rector de la universitat i,

amb la qual posà en el seu coneixement que, la reina s'havia dignat a dur a terme una combinació de càtedres, d'acord amb la legislació vigent, per la qual Jaume Salvà, que es trobava a València, fou traslladat a Madrid per ocupar la càtedra de *Bibliografía e historia mèdica, literatura mèdica y metodos de enseñanza de las ciencias medicas de la segunda facultad*, que havia quedat vacant.

El degà de la Facultat de Medicina, José M. López, notificà al rector de la universitat (7-1-1847) que Salvà s'havia presentat, el dia abans per prendre possessió de la càtedra.

Poc temps després de ser nomenat catedràtic de la Universitat Central (14-3-1847), és nomenat acadèmic de número de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Castilla la Nueva (Madrid hi formava part), d'acord amb l'original del títol, que és també del llegat Melcior Salvà, en poder de la família Ripoll Salvà, i que està signat per José M. López, president de l'acadèmia i degà de la Facultat de Medicina, com ja hem dit.

Un document especialment interessant és la carta autògrafa d'Antonio Gil de Zárate (director general d'Instrucció Pública) que, fidel a la llei que el va perpetuar per a la història, s'interessà, amb data 29 de febrer de 1848, per alguns papers que falten en l'expedient de Jaume Salvà i, recordà al rector que s'havia de complir la llei i que era absolutament necessari que li enviassin, com més aviat millor, els documents que hi mancaven.

Un bon exemple del prestigi professional de Jaume Salvà el trobam a la pàgina 4 del número 109 de la *Gaceta Médica* de 10 de gener de 1848, quan, a l'hora de fer la relació de professionals de la medicina, proposats pels seus companys, per participar com a delegats a l'assemblea de la Confederación Médica Española, que tingué lloc pocs dies després, sortí esmentat que, Jaume Salvà havia resultat elegit per dues corporacions distintes de professionals: per l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma i pels Facultatius d'Estella (Navarra). A l'assemblea, que es va desenvolupar al llarg del mes de gener, varen participar, entre molts d'altres, el seu amic

Ramon Frau, elegit per Osca (va ser vicepresident de la comissió permanent); Melchor Sánchez Toca, per Tudela (Navarra); Vicente Asuero, per Logronyo; Francisco Méndez Alvaro, per Amurrio (Biscaia), qui va presidir inicialment la comissió permanent, i Mateo Seoane, per la Corunya. Aquesta Confederació va fer durant una sèrie d'anys les funcions d'associació d'assegurances mútues per a tots els associats. Dissortadament, pocs anys després, es va descapitalitzar i va desaparèixer.

Mesos després, s'inicià l'expedient per culminar la carrera docent de Jaume Salvà i, així, el vicedegà de medicina notificà al rector, amb data 19 de juliol de 1848, que havia rebut de Salvà els documents que acompanyaven la sol·licitud de nomenament de catedràtic d'estudis superiors i de finalització, és a dir, la proposta de nomenament com a catedràtic de l'especialitat, que era la màxima, dins l'escalafó d'una facultat de medicina.

Sembla que Gil de Zárate va adquirir una especial estimació per l'expedient de Salvà i, amb data de 4 de setembre de 1848, notificà que, havent d'expedir a favor de Salvà els títols abans esmentats, se li havia de descomptar la quantitat que pertocava, d'acord amb la llei.

Per aquestes dates, a finals de 1848, els germans Salvà es trobaven a Madrid, ben considerats socialment i envoltats de bons amics, com Ramon Frau i un altre metge mallorquí que també, s'hi havia instal·lat, Bartomeu Obrador, catedràtic de clínica quirúrgica, des de 1845 i, posteriorment, d'història natural mèdica, que milità, també dins la causa de la moderació i que el 1851, fou elegit diputat a Corts.

A l'estiu de 1850, es produí un fet molt interessant que fou el viatge que va fer Miquel Salvà a Mallorca per temptejar com seria rebut, si el promovien bisbe de Mallorca, tot i que ell ho negà tota la vida. En aquest viatge, decidí acompanyar-lo Jaume Salvà i en deixà una prova a la facultat, ja que amb data d'11 de maig de 1850, demanà llicència, perquè, una vegada s'hagués acabat el curs, pogués anar quatre mesos al seu "país".

Així, d'acord amb el que diuen les cròniques, els dos germans majors passejaren entre juny i setembre per tot Mallorca. Entre altres activitats, ha quedat constància de la visita que va fer a la seva mare, a Algaida que li sobrevisqué, ja que figura com una de les persones convocants del funeral oficial del seu fill a Madrid. Aquest viatge i l'assistència a l'acte de consagració del seu germà com a bisbe, celebrat l'1 de febrer de 1852, són els darrers actes públics no docents de Jaume Salvà abans de morir, ja que no es troba ningun escrit seu a cap publicació, amb posterioritat a l'any 1850.

El 1855, el còlera que s'estenia per tot Europa ha arribat amb força, des de la primavera, a un nombre important de punts de tot Espanya.

Així, llegim el 19 d'octubre de 1855 a la premsa, quan mor Salvà, que la malaltia arriba al grau màxim de virulència i extensió, i els diaris d'informació general i les revistes especialitzades donen extensa informació de la situació de l'epidèmia i del grau de desconcert, que hi ha a la població, per no saber com afrontar la situació, ja que els professionals, encara no s'havien posat d'acord sobre l'etiologia del còlera i, l'únic que era evident és que el nombre de morts no disminuïa.

Així, podem llegir a la *Crónica de Madrid* d'*El Diario Español* de dia 19 d'octubre de 1855 i següents:

«Siguen esponiéndose á la vista del atribulado vecindario de esta córte las cajas de muerto con una profusion que pica en escandalosa. Con tanta prisa se han dado á construir cajas mortuorias los carpinteros que se dedican a esta clase de obras, que no pudiendo ya colocarlas dentro del taller, hay algunos que las han sacado á la puerta, y hasta á la cera, espantando asi al tímido transeunte, á quien anticipadamente se le ofrece su ultima morada. Está probado que una de las cosas que mas influyen al desarrollo del cólera-morbo es el mal regimen de vida y el uso de los malos alimentos. ¿Por qué pues, se permite que en las puertas de algunas escuelas, colegios y otros pa-

rajes públicos se venden bellotas verdes, majuelas y otra porcion de chucherias que en ninguna época pueden hacer provecho alguno?

»[...] Desde que principió el cólera en Madrid, antes de ayer ha sido el día que esta enfermedad ha causado mayor número de defunciones, notandose ademas, como cosa rara, que no hubo en las parroquias casamiento alguno ni se bautizó á ningun recien nacido.

»El nuevo gobernador de esta provincia, acompañado de nuestro alcalde primero, Sr. Ferraz, del vicario eclesiástico y de las juntas de sanidad y beneficencia, han visitado en el dia de ayer el hospital de coléricos de San Gerónimo, con una minuciosidad propia de autoridades celosas, y que de veras se interesan por el bien de sus administrados.

20-10-1855

»Con el fin de obtener de la Providencia que nos libre del terrible azote del cólera, varias señoras del barrio del Caballero de Gracia han concebido el piadoso pensamiento, con todas cuantas personas quieran asociarse á él, de tener espuesto todo un dia á Nuestro Señor Sacramentado, acompañandole las mismas en aquellas horas que tengan por mas conveniente.

»El Cólera ha paralizado el comercio y las artes. En los mercados y lonjas solo tienen salida los articulos de primera necesidad y que no puedan perjudicar la salud pública. Los comerciantes de paños, sedas y géneros de lujo dicen que venden muy poco. Los sastres apenas trabajan, y en todos los talleres se nota la misma paralización, pues la gente, á imitación de los diputados a Cortes, no quiere entregarse de lleno a las cosas de este mundo mientras no haya pasado el peligro. La situación actual, por lo tanto, solo se presenta favorable á los que están dedicados á la ciencia de curar, o á construir cajas de difuntos.

22-10-1855

»El señor rector de la universidad central ha publicado en el Diario el siguiente aviso

»[...] No principiará la enseñanza hasta tanto que mejore la salud pública en esta capital. Con oportuna anticipacion se anunciará el dia de la apertura de curso.

»Un periodico de medicina publica el siguiente estado sanitario de Madrid

»[...] A pesar de que han disminuido en numero las calenturas gástricas é intermitentes que recordaran los lectores, del Siglo Médico fueron las enfermedades reinantes en el precedente estado sanitario, la intensidad de esta dolencia ha sido mayor, y tanto que algunas de las primeras pasaron al segundo setenario, y no pocas de las segundas se hicieron refractarias en un principio a la quina y sus preparados, habiendó necesidad para vencerlas de continuar por mas tiempo con el uso de este medicamento. Tampoco se han estinguido por completo las erisipelas, los dolores nerviosos y reumaticos, las diarreas catarrales, biliosas i coleriformes y los catarros; de todas estas dolencias se presentaron bastantes casos y algunos de pleuresias y de neumonias. En cuanto á la enfermedad reinante, tan solo diremos que se ha exacerbado en este último setenario, pero no con aquel furor que algunos han supuesto, refiriendose en este particular á lo que dejamos consignado en la Gaceta de Epidemias.»

És a dir, que la repercussió de l'epidèmia de còlera dins la societat madrilenya va ser molt important en tots els àmbits de la vida diària.

Quan Jaume Salvà va morir el 1855, víctima de l'epidèmia de còlera, al peu del canó —com ja havia estat a la seva joventut, a les epidèmies de pesta bubònica de 1820 i de febre groga el 1821 o a la seva maduresa, a la de còlera de 1834 a Pamplona— era el catedràtic número 19 de l'escalafó, (Ramon Frau n'era el número 15). D'acord amb els comptes examinats al llarg de tota la investigació, Jaume

Salvà sempre va anar escàs de doblers i no sembla, d'altra banda, que fes grans dispendis, per la qual cosa, és fàcil concloure que, en aquells temps, un catedràtic de primer nivell cobrava molt poc, i pel que es dedueix de les cartes intercanviades entre el vicedegà de la facultat i la viuda de Jaume Salvà, Gil y Zárate no havia solucionat encara el tema de les pensions i, la Sociedad Médica General de Socorros Mutuos es trobava en mala situació.

A l'expedient de Salvà, hi ha tot el referent al funeral oficial que li va organitzar la Facultat de Medicina, en presència de totes les autoritats acadèmiques, a la parròquia de San Sebastian de Madrid, algunes setmanes després de la seva mort, que va tenir lloc el 18 el d'octubre de 1855.

L'esquela oficial, molt senzilla, posa com a convocants al funeral:

«El Excmo. S. Rector y el Claustro de dicha Universidad, su madre, viuda, hijos, hermanos, parientes y amigos ruegan a V. se sirva encomendarle a Dios y asistir al funeral que se ha de celebrar por su alma el martes 6 del corriente á las seis y media de la noche, en la iglesia parroquial de San Sebastian, en la que recibirán favor.»

A la revista setmanal de caràcter professional *El siglo médico*, substituïda *Boletín de Medicina y Gazeta Médica*, que era el *Periodico oficial de la Real Academia de Medicina de Madrid y de la Sociedad de Socorros Mutuos*, el 21 d'octubre de 1855, va aparèixer la següent necrològica:

«El jueves 18 sucumbio en esta Corte, victima del Colera-Morbo, el Doctor D. Jaime Salvà, ilustrado y dignisimo Catedratico de medicina de la Universidad Central. El Sr. Salvà esplicaba hace muchos años la historia de la medicina, y era uno de los profesores mas exactos en el cumplimiento de sus deberes. Este anciano Catedràtico ha dejado casi concluida una obra de su asignatura. ¡Cuantos y que apreciables compañeros nos va arrebatando la epidemia! Concedales Dios el eterno descanso de sus almas.» Pàgina 556.

A *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, tom. (1841-1860), pàg. 700 i 701, trobam el següent:

«17. Murió en Madrid del cólera el Dr. D. Jaime Salvà y Munar médico primer catedrático y director que fué del Real Colegio de su facultad en Navarra, y catedrático de bibliografía, historia y literatura de aplicación a las ciencias a las ciencias médicas en la Universidad de la Corte, en donde explicaban también sus paisanos los catedráticos mallorquines D. Bartolomé Obrador, y D. Ramón Frau y D. Rafael Saura. Fué autor de numerosísimos escritos de su facultad. Era de Algaida y hermano del Obispo. Casó con D^a. Julia Hormaechéa, navarra.»

EL DR. D. JAIME SALVÁ,

Catedrático de la Facultad de Medicina de la Universidad Central, ha fallecido el día 18 de Octubre último. (1895)

El Excmo. Sr. Rector y el Claustro de dicha Universidad, su madre, viuda, hijos, hermanos, parientes y amigos, ruegan á V. se sirva encomendarle á Dios, y asistir al funeral que se ha de celebrar por su alma el martes 1.º del corriente á las seis y media de la noche, en la iglesia parroquial de S. Sebastian, en lo que recibirán favor.

*Jaime Salvá
Oct. 1895*

El duelo se despide en la Iglesia.

El darrer homenatge que la comunitat universitària va fer a Jaume Salvà.

6. EL PENSAMENT POLÍTIC I CIENTÍFIC DE JAUME SALVÀ. ELS AMICS DE JAUME SALVÀ

A diferència dels seus dos germans il·lustrats, Miquel i Josep, Jaume Salvà no va ser persona d'ambicions polítiques, però sí que va tenir al llarg de tota la seva vida una forma de fer les coses que sense cap dubte, el defineixen i són uns principis que tingué present en totes les activitats humanes i professionals. Aquests ideals consisteixen a tenir un cert sentit de grup, ser amic dels seus amics, preocupar-se per les repercussions socials de les epidèmies

És a dir, són els principis d'un precursor de sentiments, més socials que es desenvoluparan anys més tard i que es denominaran "actuacions per solidaritat".

Salvà desenvolupà les activitats al llarg de la seva vida entre dos grups d'amics professionals de les ciències de la salut. Un que podríem definir com el "dels mestres", que són professionals que havien nascut devers els anys setanta i que podem dir que eren fills de la Il·lustració; i l'altre grup que definirem com el "dels alumnes", format pels que havien nascut devers els anys noranta i que es podrien considerar fills de la Constitució de Cadis.

Els primers, inspirats pels principis més positius dels il·lustrats, es manifestaren públicament i donaren suport a les Corts de Cadis (algun d'ells fou també subscriptor de *La Aurora Patriòtica Mallorquina*) i els definim com a representatius del moviment liberal-constitucionalista.

Els segons tingueren ocasió de manifestar els seus pensaments donant suport al cristinisme davant el carlisme el 1833, és a dir, el moderantisme-constitucionalista.

El grup "dels professors" ho va ser en relació amb el "dels alumnes" amb un doble vessant, ja que la qualitat humana i professional de Biel Floriana, Miquel Noguera, Francesc Oléo, i Antonio Almodóvar creà un ambient que facilità la transmissió de la filosofia política i els coneixements científics als "alumnes" com Miquel Oléo, fill de Francesc Oléo; Ramon Frau, Joan Trias, Pere Josep Arabí i el mateix Salvà. Els dos grups controlaren les institucions sanitàries mallorquines al llarg de la primera meitat del segle XIX, tant en els aspectes docents, com en els hospitalaris o en els, pròpiament dits, institucionals, és a dir, juntes, comissions, acadèmies, etc. En el mateix temps, Jaume Salvà i Ramon Frau, des de fora de l'Illa mantingueren contacte permanent amb el grup i contribuïren a tractar de facilitar-los bones relacions amb les institucions madrilenyes. Una bona prova d'això fou l'elecció, l'any 1848 de Jaume Salvà, per part de la Reial Acadèmia de Medicina de Mallorca, per representar els professionals mallorquins a l'assemblea de la Confederación Médica Española que tingué lloc a Madrid el mateix any i que va ser presidida per Francisco Méndez Álvaro.

No serà fins a finals de segle quan es tornà a trobar a Mallorca un conjunt de professionals de la salut tan interessant des del punt de vista humà i professional.

Amb relació al pensament científic de Jaume Salvà, s'ha de fer, d'entrada, una sèrie de matisacions al clixé que s'ha creat sobre Salvà, quan se l'ha qualificat de "broussista", perquè tot i ser veritat que ho fou en determinats aspectes, no ho va ser de cap manera en relació amb d'altres.

Per exemple, Salvà i els seus amics eren dels capdavanters de les teories "contagionistes", mentre que Broussais era "anticontagionista" militant. En altres aspectes com la utilització de la sagnia terapèutica, Salvà n'era partidari, però moderadament i selectivament, al contrari de la generalització de Broussais.

Conseqüentment, per la seva variada producció científica, no pot ser despatxat amb el qualificatiu de "broussista" i no entrar en més

consideracions, ja que si se l'ha de definir de qualque manera és d'eclèctic.

Salvà va tenir tres grans línies de producció científica.

En primer lloc, amb relació a les malalties infectocontagioses, Salvà, que era, sens dubte, dels que creien que eren contagioses, va tenir, des de molt jove, per una banda, unes experiències directes sobre aquest tipus de malalties (pesta bubònica l'any 1820, febre groga, el 1821) i per una altra, un bon mestre epidemiòleg, com Antonio Almodóvar.

Aquestes experiències el varen marcar tant, que hi va dedicar molt de temps d'estudi teòric, com queda reflectit al llistat de la seva producció científica i, pel fet que el reclamassin de diversos indrets per escriure o dissertar sobre aquest tema.

Però, per més fer, no va estalviar res; quan va ser necessari, va estar una altra vegada en primera línia, com a les epidèmies de verola i còlera que va viure a Pamplona, i com ho demostrà, definitivament, la seva mort als 62 anys per contagi de còlera a Madrid, el 1855, durant l'onada epidèmica que hi va haver per aquells anys per tot Europa.

En segon lloc, com a anatòmic. Amb relació a aquest tema, la formació i la pràctica varen ser molt extenses, si es tenen en compte les càtedres d'anatomia que va exercir a Barcelona i Pamplona, perquè ens adonam que va compaginar l'estudi de l'anatomia amb la docència durant molts d'anys i que, fruit de les seves observacions, va poder fer interessants aportacions escrites, lloades entre d'altres per Santiago Larregla⁹³ i Anastasio Chinchilla.

Un bon exemple dels seus coneixements d'anatomia el podem trobar en el text, del qual en feim en una transcripció parcial a continuació, i que fa referència a un informe d'anatomia patològica que Salvà va realitzar durant el curs de 1827 a la càtedra d'anatomia de Pamplona:

93 *Aulas Médicas en Navarra*. Pamplona. 1952. Pàg. 80 i 82; *Anales Históricos de la Medicina en general y biográfico-bibliográficos de la Española en particular*. Valencia 1846, t. IV, pàg. 525.

CASO SINGULAR DE ANATOMIA PATOLÓGICA SOBRE
UNA ALTERACION PROFUNDA DEL SISTEMA
LINFÁTICO⁹⁴

«Entre los cadáveres que entraron en mi anfiteatro para servir al curso público de anatomia de 1827, hubo uno que me llamó muy particularmente la atención por la muchedumbre de tumores que noté en su superficie exterior.

Apararato digestivo

»El estómago estaba distendido y lleno de gases, sus paredes delgadas y la mucosa pálidas. Los intestinos tenues rojos, inyectados de sangre. El hígado muy voluminoso, pero sin alteracion de textura increíble. La vejiga de la hiel era pequeña sin otra particularidad. El bazo también era pequeño y estaba confundido con uno de los tumores, su tejido era fragil y parecido al de los tumores linfáticos; el páncreas en su estado regular. De los riñones el izquierdo era mas pequeño que el derecho, y adherido en la parte inferior á un tumor muy grande de la misma naturaleza que todos los demas. El útero era muy pequeño, y contenia en su cavidad un poco de serosidad sanguinolenta. El mesentérico contenia muchos tumores y muy voluminosos. Sobre el lado del cuerpo de las vértebras habia cuatro ó cinco del volumen de una avellana. Entre el bazo y riñon izquierdo se notaba uno como un pequeño melon, que pesaba una libra y cinco onzas, y adheria fuertemente á ambos órganos, teniendo la forma de un saco lleno de sangre negra coagulada; mas abajo habia otros algo menores que se habian rebentado y producido un derrame en la cavidad, y quizás la muerte.

Cavidad torácica

»Los pulmones presentaban un color obscuro, y estaban salpicados de muchas manchas negras de alguna estension;

94 *Periodico mensual de medicina y cirugía publicado en Pamplona*, 3-183, núm. 2, pàg. 87 a 92.

las glándulas bronquiales eran poco sensibles. El pericárdio contenía algo de líquido seroso de color amarillo. El corazón del tamaño regular era pálido, y presentaba exteriormente dos tumores en su base y dos en su interior, el uno sobre las columnas carnosas del lado derecho, y el otro sobre la pared interna del ventrículo izquierdo. Los principales vasos sanguíneos contenían poca sangre, y esta líquida y negra. En el cráneo nada se notó de particular. La columna vertebral no se abrió, ni tampoco se hizo anatomía del canal torácico á causa de un incidente que no pudo evitarse.»

En tercer lloc, com a historiador de la medicina.

Independentment, del fet que a l'etapa final de la carrera docent va exercir aquesta matèria a Madrid, va ser una disciplina d'especial afició per part de Jaume Salvà al llarg de tota la seva vida, com es pot deduir a la vista del nombre de comunicacions fetes sobre aquest tema.

Però, possiblement, el que demostra la seva estimació per la matèria és el fet, que triàs fer una dissertació sobre un tema d'història de la medicina, quan va fer el discurs solemne d'inauguració del Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra, del qual es fa a continuació, una petita transcripció com a exemple del pensament científic del gran professional i persona humana que va ser Jaume Salvà.

«[...] El que merece con razon ser colocado entre los mas ilustres reformadores de la medicina española es el Dr. Martin Martinez (1), talento precoz, instruido en muchas lenguas, y devorado del ansia de saber y de comunicar sus ideas. Quizá fué el primero que conoció la necesidad de aliar la medicina con la anatomia, y quanto contribuia el estudio de esta á los progresos de aquella. Entre sus obras la que me parece mas importante por el tiempo en que se publicó y objeto que se propuso, es la medicina sceptica. Él vió que lo primero que debia hacerse era introducir la duda en las doctrinas médicas

adoptadas generalmente en España, y socavar, para que se arruinase el edificio, los fundamentos en que se apoyaba. Así empezó Descartes cuando quiso dar por tierra con la filosofía aristotélica. De ahí pasó el Dr. Martínez,⁹⁵ á establecer doctrinas positivas en sus demás obras, pero por desgracia los clamores y la villanía de sus enemigos fueron poderosos á cortar prematuramente la vida de este glorioso ingenio, víctima que la ignorancia consagró á su obstinación, y que murió, como se dice, en el asalto (2). Él atacó los días críticos, la doctrina dogmática, los varios sistemas exclusivos, tronó contra el método de enseñanza de las universidades, ensalzó y casi fundó el estudio de la anatomía; pero tal era la vocería de los que se hallaban bien con la ignorancia, que este hombre ilustre decía al tomar la pluma, "tiemblo decir verdades". Sin duda sería amargo á sus detractores el que hubiese estampado en su "anatomía completa del hombre", sin anatomía (3), química y botánica nos creemos consumados médicos, solo con disputas; sin advertir que los silogismos é hypotheses son metáforas de la imaginativa, pero no interpretaciones de la naturaleza (4), pàg. 24, 25, 26.

»(1) Nacido en Madrid en 1684 y muerto en 1734, a los cincuenta años de su edad.

»(2) Así se lee en la vigésima tercera de las cartas críticas del P. Feijoo, aunque estas palabras no son suyas sino de otra persona á quien contesta, y que parece ser el Duque de la Mirandola D. Francisco Maria Pico.

»(3) Por él sabemos que la anatomía no se enseñaba en las universidades.

»(4) El prólogo de la *Anatomía completa del hombre*, Madrid 1768.»

⁹⁵ Vegeu el treball de GRANGEL, Luis S. (1952). *El pensamiento médico de Martín Martínez*. Madrid. Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina, vol. IV-Fasc-I, pàg. 41 a 78. Instituto Arnaldo de Vilanova.

7. LA PRODUCCIÓ CIENTÍFICA DE JAUME SALVÀ

Jaume Salvà va exercir de metge i practicà la docència de 1818 a 1855 a Mallorca (1818-24), Barcelona (1824-25), Navarra (1825-42), una altra vegada Barcelona (1843-45), València (1845-46) i per últim a Madrid (1847-55). A les revistes mèdiques o de temes mèdics que es publiquen, per aquells anys, en les esmentades comunitats es poden trobar aportacions de Jaume Salvà, especialment sobre els temes, al voltant dels quals va exercir la docència, és a dir, anatomia, quirúrgiques i història de la medicina, així com aportacions, amb relació a les malalties contagioses preponderants en aquells anys, amb especial dedicació al còlera. Igualment, tal i com es pot comprovar a continuació, va tenir una vida acadèmica molt activa, tant amb la presentació de memòries com de censures.

BARCELONA

Influencia que tiene la inflamación aguda sobre la cohesión de los tejidos. Junta literària del Real Colegio de Cirugía de Barcelona. Censura. Jose Soler (17-2-1825). Manuscrit de l'Arxiu Reial de la Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona. Vegeu a bib. Usandizaga, pàg. 52.

Memoria sobre el contagio del colera morbo (1848). Barcelona. Memorias de la Academia de Medicina y Cirugia. Publicada por los redactores de la *Abeja Médica*. Imprenta de la Prosperidad.

PAMPLONA

1) *Discurso sobre la excelencia de la Medicina* (18-10-1827) Manuscrit. Vegeu bib. Calbet, tom III, pàg.79.

2) *Discurso que leyó el Doctor Jaime Salvà en la apertura del Real Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra.* (2-10-1829). Pamplona. Imprenta de Francisco Erasun y Rada. Censura msc. Josep Storch.

3) *Reglamento para el Régimen y Gobierno del Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra.* Jaime Salvà. Cipriano María Uribarri. (1829). Pamplona. Imprenta de Javier Goyeneche.

JUNTES LITERÀRIES

Al Real Colegio de Medicina, Cirugía y Farmacia del Reino de Navarra, durant el curs acadèmic, cada dijous es duia a terme una sessió acadèmica (Junta Literària), en la qual un catedràtic (ponent) exposava el seu punt de vista sobre un problema de salut i rebia, una setmana més tard, la contestació d'un altre catedràtic (censura) que no tenia, perquè oposar-se al que havia dit el ponent, sinó exposar les seves consideracions sobre el tema presentat pel ponent. En relació a Salvà es troben les següents memòries i censure:¹

MEMÒRIES (MANUSCRITES)

1) Memoria histórica sobre las viruelas en España leída en la junta literaria del jueves 12-11-1829. 30 pàg. Censura msc. Cipriano Uribarri.

2) Memoria sobre los efectos que resultan, del abuso del vino y de los licores alcohólicos. (11-2-1830). 14 pàg. Publicada a el Periódico mensual de medicina y cirugía de Pamplona, el mes de març de 1830. Censura msc. José Faura.

3) Sobre la importancia de la literatura médica en general y sobre la necesidad de conocer los autores nacionales y del espíritu de nación en medicina (27-5-1830). 20 pàg. Censura msc. Cipriano Uribarri.

4) Memorias sobre las fístulas del ano que se leyó en el acto literario del jueves (23-12-1830). 14 pàg. Censura msc. Cipriano Uribarri.

1 Archivo General de Navarra. Archivo del Reino de Navarra. Colegio de San Cosme y San Damian. Memorias, dos cajas.

5) *Discurso sobre los Sistemas de Medicina, su utilidad y perjuicios para los adelantos de esta ciencia* (24-11-1831). 52 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

6) *Sobre las caídas de los cabellos, sus causas y método curativo* (9-2-32). 20 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

7) *Memorias sobre las causas de la grandeza y decadencia de la medicina.* (26-4-1832). 32 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

8) *Memoria sobre la ceguera, sus causas y método curativo que leyó el Doctor Don Jaime Salvà, director del Real Colegio en el acto literario del jueves 4 de octubre de 1832.* 24 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

9) *Discurso sobre la importancia de la clínica médica y modo de hacerla con aprovechamiento* (10-1-1833). 26 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

10) *Memoria sobre el contagio del cólera morbo que leyó Don Jaime Salvà director del Real Colegio el 11-4-1833. Memoria* (16-6-1832) 10 pàg. més *Apéndice*, 13 pàg., més *annexos*, 25 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

11) *Sobre la inflamación y sus consecuencias, según los grados que presenta y el estado de los órganos a que se aplica.* (21-11-1833). Censura msc. Josep Storch el 28 de novembre de 1833. 13 pàg. Memoria publicada en el *Periódico mensual de medicina y cirugía de Pamplona* el 5-1830. 14 pàg.

12) *Memoria sobre la convalecencia de los enfermedades así agudas como crónicas, y las consideraciones que conviene tener presentes para dirigirla con acierto.* (27-2-1834). 13 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

13) *Breves reflexiones sobre los verdaderos obstáculos que se oponen a la curación de las enfermedades, a los adelantamientos de la medicina y defensa de ésta.* (12-6-1834). 15 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

14) *Noticia circunstanciada del cólera-morbo de Pamplona que experimentó el autor.* (1835).

15) *Reflexiones sobre la debilidad y sus efectos, sus causas y tratamiento, memoria que fue leída por Don Jaime Salvà el jueves 3-2-1835.* 20 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

16) *Memoria sobre los buenos efectos de las escarificaciones y escisiones en algunos casos de oftalmías crónicas, y su ninguno o mal resultado en las agudas.* (30-4-1835). 12 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

17) *Particularidades notables de anatomía anormal y descubrimiento de un músculo nuevo.* (29-10-1835). 11 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

18) *Memoria sobre la irritación y la revulsión.* (28-1-1836). 20 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

19) *Memoria sobre algunos puntos notables de la medicina del Doctor Broussais.* (28-4-1836). 18 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

20) *Rápido bosquejo de la doctrina de las crisis y la conveniencia de estudiarlas* (20-10-1836). 11 pàg. Censura msc. Rufino Landa.

21) *Observaciones y reflexiones sobre el hidrocele* (19-1-1837). 13 pàg. Censura msc. Cipriano Uríbarri.

CENSURES (MANUSCRITES)

1) *Extracto de una memoria histórica sobre un absceso por compresión, que leyó José Storch, catedrático de este colegio, el 7-1-1830.* 4 pàg. Censura per Jaime Salvà el 28 de gener de 1830. 12 pàg.

2) *Extracto de una memoria histórica sobre la influencia del estrabismo en la producción de las inflamaciones encefálicas, que leyó José Storch el 20-10-1831.* 11 pàg. Censura per Jaume Salvà el 27 d'octubre de 1831. 16 pàg.

3) *Extracto de una memoria histórica sobre calenturas intermitentes, que leyó José Storch el 12-1-1832.* 7 pàg. Censura per Jaume Salvà el 19 de gener de 1832. 16 pàg.

4) *Extracto de una memoria histórica sobre un caso de elephantiasis, que leyó José Storch el 22-3-1832.* 2 pàg. Censura per Jaume Salva el 29 de març de 1832. 11 pàg.

5) *Extracto de una memoria histórica sobre la teoría de la úlcera y su tratamiento, que leyó José Storch el 8-6-1832.* 6 pàg. Censura per Jaume Salvà el 14 de juny de 1832. 10 pàg.

6) *Extracto de una memoria histórica sobre un caso de necrosis en el hueso coronal, cuya causa determinante fue una herida contusa de las partes blandas, que leyó José Storch el 2-1-1834.* 5 pàg. Censura per Jaume Salvà el 16 de gener de 1834. 9 pàg.

7) *Extracto de una memoria histórica sobre un tumor aneurismático curado por la comprensión y los antiflogilísticos, que leyó Cipriano Uribarri el 11-3-1830.* 7 pàg. Censura per Jaume Salvà el 10 d'abril de 1830. 17 pàg.

8) *Extracto de una memoria histórica sobre el virus sifilítico y sobre si el mercurio es el específico para su curación o si se debe mirarlo como los demás medicamentos que se han usado contra la enfermedad, que leyó José Faura el 6-5-1830.* 3 pàg. Censura per Jaume Salvà el 13 de maig de 1830. 13 pàg.

9) *Extracto de una memoria histórica sobre un caso de cáncer, que leyó José Faura el 25-11-1830.* 5 pàg. Censura per Jaume Salvà el 2 de desembre de 1830. 16 pàg.

10) *Extracto de una memoria histórica sobre lo último acerca de la viruela. Descubierta la vacuna, que leyó Saturnino Lizarraga (catedrático interino) el 20-12-1832.* 9 pàg. Censura per Jaume Salvà el 3 de gener de 1833. 13 pàg.

11) *Análisis de una memoria sobre la fístula lacrimal, leída por Saturnino Lizarraga el 21-3-1833.* Censura per Jaume Salvà el 28 de març de 1833. 17 pàg.

12) *Sobre la infección en general y el contagio en particular, memoria leída por Jose Mª Pou, catedrático de farmacia el 24-10-1833.* Censura per Jaume Salvà el 31 d'octubre de 1833. 20 pàg.

13) *Sobre la monomanía suicida, el suicidio y la melancolía considerada como alineación mental memoria, leída por Cipriano Uribarri el 13-3-1834.* Censura per Jaume Salvà el 20 de març de 1834. 13 pàg.

14) *Extracto sobre una memoria cuyo objeto es determinar si las palpitations continuadas son un signo característico de hipertrofia y aneurisma o no, leída por Rufino Landa el 22-5-1834.* 6 pàg. Censura per Jaume Salvà el 5 de juny de 1834. 8 pàg.

15) *Memoria y reflexiones sobre el ejercicio de enfermero o enfermera, leída por Rufino Landa* el 23-4-35. Censura per Jaume Salvà el 25 d'abril de 1835. 11 pàg.

16) *Reflexiones a la memoria sobre dos causas de calenturas anormales, leída por Rufino Landa* el 15-10-35. Censura per Jaume Salvà el 22 d'octubre de 1835. 12 pàg.

17) *Memoria sobre causas de la muerte de los ahogados y de su restitución a la vida, leída por Rufino Landa* el 4-4-1836. Censura per Jaume Salvà el 21 d'abril de 1836. 15 pàg.

18) *Memoria sobre un caso quirúrgico médico legal, herida en la cabeza después de encuentro de dos pandillas, leída por Rufino Landa* el 14-1-36. Censura per Jaume Salvà el 21 de gener de 1836. 12 pàg.

19) *Memoria sobre los abscesos por congestión, con la teoria de estos, leída por Rufino Landa* el 22-1-1835. Censura per Jaume Salvà el 29 de gener de 1835. 10 pàg.

20) *Extracto de la memoria sobre la combustión humana espontánea, que leyó don Rufino Landa* el 6-10-1836. 8 pàg. Censura per Jaume Salvà el 13 d'octubre de 1836. 5 pàg.

21) *Análisis de un discurso sobre anatomia patológica aplicado a la práctica, leído por Rufino Landa* el 18-5-1837. Censura per Jaume Salvà l'1 de juny de 1837. 11 pàg.

DICTAMEN MÈDIC

Historia de la enfermedad que produjo la muerte del Excelentísimo Señor Don Francisco Espoz y Mina. (15-6-1837). 14 pàg. Publicat en el núm. 5 de la revista medica *Trazos* de Bilbao el 1946. Archivo de Navarra. Secció Monumento. Lligall *Asuntos Varios*.

ARTICLES PUBLICATS A LA REVISTA EL PERIODICO MENSUAL DE MEDICINA Y CIRUGÍA PUBLICADO EN PAMPLONA²

1) «Consideraciones sobre la medicina y cirugía españolas, y sobre los medios de fomentar sus progresos» (2-1930), pàg. 1 a 15.

² Archivo General de Navarra. Archivo del Reino de Navarra. Seccion de Medicina y Cirugia. Lligall 4. Carpetes 31 a 36.

2) «Fenómenos curiosos de la viruela, observados en el hospital de Pamplona en 1828» (2-1830), pàg. 39 a 46.

3) «Influjo del D. Martín Martínez en el estudio de la anatomía en España» (3-1830), pàg. 65 a 68.

4) «Caso singular de anatomia patológica sobre una alteración profunda del sistema linfático» (3-1930), pàg. 87 a 92.

5) «De los vicios de conformación y de sus remedios» (3-1830), pàg. 113 a 120.

6) «Higiene. Sobre el uso inmoderado del vino y licores fuertes» (3-1830), pàg. 120 a 123.

7) «Historia de un babeo copioso y pertinaz curado por medio de un sedal á la nuca» (4-1830), pàg. 153 a 159.

8) «Mordedura de una víbora, seguida de la muerte en menos de cuatro horas» (4-1830), pàg. 168 a 170.

9) «Sobre los efectos de la compresión, y de su utilidad en la curación de varias enfermedades» (4-1830), pàg. 168 a 170.

10) «Sobre la inflamación y sus consecuencias, según los grados que presenta y el estado de los órganos a qué se aplica» (5-1830), pàg. 193 a 206.

11) «Medicina española» (5-1830), pàg. 236 a 241.

12) «Fenómeno nervioso» (5-1830), pàg. 255 i 256.

13) «Reflexiones sobre el mal venéreo y la sarna, y utilidad de los baños fríos en ambas afecciones» (6-1830), pàg. 282 a 292.

14) «Particularidades notables de anatomía anormal» (6-1830), pàg. 295 a 297.

15) Pròleg i epíleg (junt amb Joan Trias) de l'escrit «Dictamen que sobre la fiebre amarilla que padeció Mallorca en 1821 dió á la Junta de Sanidad D. Antonio Almodóvar, médico honorario de S. M. en 1º de junio de 1882» (7-1830), pàg. 321 a 380.

PALMA

Carta sobre el cólera-morbo de la India. L. J. M. Robert. Traducida por Jaime Salvà. (1831). Palma. Junta superior de Sanidad de estas Islas. Imprenta Guasp.

Memoria sobre el contagio del cólera-morbo, que a invitacion de la Real Academia Medico quirurgica de las islas Baleares presenta Don Jaime Salvà del Real Colegio de Medicina Cirugía y Farmacia del Reyno de Navarra. 101 pàg. msc.

El primer dictamen està datat el 16 de juny de 1832 i és una ampliació d'una memòria que, sobre el mateix tema, va presentar a la Junta Literària, de la data ressenyada, de 54 pàgines. Va acompanyat de 6 documents complementaris que fan un total de 24 pàgines. El segon dictamen, datat el 13 d'abril de 1833, consta de 12 pàgines. La resta de pàgines (11) formen part del dossier que es crea, com a soci corresponent de la Reial Acadèmia, i són les cartes intercanviades entre l'Acadèmia i Jaume Salvà.

SARAGOSSA

D'acord amb el que Anastasio Chinchilla escriu a l'obra *Anales Históricos de la Medicina en general*, València, tom IV, 1845, pàg. 525, 526 i 527, Jaume Salvà va publicar el 1835: *Varias observaciones de Cirugía*.

REVISTES AMB LES QUALS COL·LABORÀ

LA ABEJA MÉDICA (BARCELONA)

Col·lecció completa de 1847 a 1852, a la Biblioteca Bartomeu March (Palma). Falta l'any 1846, primer any de publicació. Signatura H. 215.

Classificada amb el número 3 a la *Bibliographia Medica Hispànica*, 1475-1950. Volum VIII. Revistes, 1736-1950. València. 1990. Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia. Universidad de Valencia. CSIC. Coordinadors, José M. López Piñero i María Luz Terrada Ferrandis.

Jaume Salvà col·laborà a aquesta revista que, durant els anys, en què va sortir, mensualment, va ser una espècie de portaveu oficiós de les acadèmies de Medicina i Cirurgia de Barcelona i de la de Palma, però també de la de París o d'altres països europeus, ja que va ser una revista molt europeïsta, a la vista de la pluralitat de procedències dels articles publicats. Possiblement, durant els sis anys d'existència, va ser una de les revistes professionals més completes. Jaume Salvà va publicar en aquesta revista, un extracte del primer dictamen que, sobre el còlera, va enviar a la Reial Acadèmia de Balears el 16 de juny de 1832, al llarg dels números de febrer, març, abril, maig i juny de 1848. Aquesta malaltia preocupà Salvà durant tota la vida i n'era tota una autoritat, quan va morir als 62 anys dels seus efectes a Madrid, tal com demostren els informes sobre aquesta malaltia, que publicà durant molts d'anys a diverses revistes i en nombroses ocasions.

Però, Salvà no podia aparèixer publicant tot sol a una revista tan solvent i, també hi publiquen, com és habitual al llarg de tota la seva vida acadèmica, els seus companys de docència a Pamplona (en aquest cas), José Faura i José Storch (també a València).

Tant l'un com l'altre, publiquen articles. molt sovint, durant els anys d'existència de la revista i, si s'ha de destacar qualche comunicació val la pena esmentar la *Memòria del curs 1848* de José Storch (catedràtic de clínica i moral mèdica) en el número de novembre de 1848 i que transcriu el que havia estat el contingut de la Junta Literària, que es va dur a terme el 15 de setembre de 1848, a la Facultat de Medicina de Barcelona, en aquell temps, recentment posada en marxa.

GACETA MÉDICA. PERIÓDICO DE MEDICINA, CIRUGÍA Y FARMACIA, OFICIAL DEL INSTITUTO MÉDICO DE EMULACIÓN. (MADRID)

Col·lecció completa a la Biblioteca Nacional (1845-1853). Secció de publicacions periòdiques. Classificada amb el número 600 a la *Bibliographia Medica Hispanica, 1475-1950*. Aquesta revista, de

periodicitat decennal, es va unificar amb el *Boletín de medicina, cirugía y farmacia* (1834-1853) a l'any 1853 i, des de la unificació, es coneixerà com *El siglo médico* (1854-1936). Jaume Salvà hi publicarà, una vegada més, la seva famosa memòria sobre el còlera a l'any 1848, al llarg dels números següents: 118 del (10-4-48), pàg. 77-78; 119, del (20-4-48), pàg. 84-85; 122, del (20-5-48), pàg. 107-108; 123, del (30-5-48), pàg. 116; 124, del (10-6-48), pàg. 123; 125, del (20-6-48) pàg. 132-133; 127 del (10-7-48), pàg. 148-149; 129 del (30-7-48), pàg. 166-167.

A *El siglo médico*, continuadora de la *Gaceta*, aparegué el 21 d'octubre de 1855 una nota necrològica sobre la mort de Jaume Salvà, com ha quedat ressenyat anteriorment.

PERIÓDICO MENSUAL DE MEDICINA Y CIRUGIA
(PAMPLONA)

Col·lecció completa (1830) a l'Archivo del Reino de Navarra, Sección de Medicina i Cirugia, lligalls 4 i 5. Un exemplar del número del mes de juliol es troba a la Biblioteca Lluís Alemany a Palma.

EL TELÉGRAFO MÉDICO (MADRID-BARCELONA)

Col·lecció completa a la Biblioteca Nacional. Secció de publicacions periòdiques. Signatura D-5340.

Classificada amb el número 1.034 a la *Bibliographia Medica Hispanica 1475-1950*, vol. VIII, revistes, 1736-1950. València. 1990. Instituto de estudios documentales e históricos sobre la ciencia. Universidad de Valencia. Coordinadors, José M. López Piñero i María Luz Terrada Ferrandis.

El telégrafo mèdico, subtítulat, *Periódico de Medicina, Cirugía y Farmacia Prácticas*, va ser editat pel metge mallorquí Miquel Pons i Guimerà durant els anys 1847, 1848 i 1849 amb dues redaccions, a Madrid i Barcelona.

Miquel Pons, personatge poc conegut a Mallorca, va ser professor a la Facultat de Medicina de Barcelona, soci fundador de l'Acadèmia Quirúrgica Mallorquina, soci de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia

de Palma de Mallorca i d'un gran nombre d'altres a Espanya i, la resta, a Europa.

Pertanyia, també, al grup d'amics de Jaume Salvà, com ho demostra el fet que al primer número de la revista, datat el gener de 1847, va fer la ressenya d'un acte acadèmic de la Facultat de Medicina de Madrid, en el transcurs del qual, es fa la presentació de Salvà com a catedràtic (tom I, pàg. 25, art. 14). Tornà a aparèixer una referència a Salvà en el tom II, pàg. 245, art. 222, amb el títol Conclusiones sobre el contagio del cólera morbo, és a dir, una vegada més, el famós dictamen que, sobre aquest tema, va presentar Jaume Salvà davant l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca el 1832. Com passa a totes les actuacions professionals de Jaume Salvà, no intervé tot sol en aquesta revista, sinó que el seu company a Pamplona i València, el també catedràtic José Storch, escriu en nombroses ocasions a la revista, concretament els articles 251, 252, 257, 258, 259, 260, 261 (1848); 278, 294 i 308 (1849).

La revista publicava articles de professionals espanyols, però també un gran nombre d'estudis i ressenyes de molts professionals europeus, com també tot tipus de notícies de les acadèmies i societats científiques europees.

Per últim, s'ha de dir que la revista era de gran utilitat per als professionals, ja que recollia les principals disposicions que, aprovava l'administració, en matèria de salut, inclosa la provisió i el cessament de places de les distintes branques de l'administració sanitària.

ARTICLES PUBLICATS PER METGES DE LES ILLES A LA REVISTA PERIÓDICO MENSUAL DE MEDICINA Y CIRUGÍA PUBLICADO EN PAMPLONA

Número del mes de febrer de 1830

Curación de una hernia estrangulada y gangrenada per Biel Floriana, pàg. 46 a 56.

Número del mes de març de 1830

Litotricia, per Ramon Frau, pàg. 98 a 100.

Número del mes de maig de 1830

Operación de la talla hecha en el hospital de Barcelona, per Ramon Frau, pàg. 207 a 216.

Memoria sobre el tétano, per Biel Floriana, pàg. 225 a 235.

Número del mes de juny de 1830

1) *Observación de una hipertrofia del corazón, aneurisma activo de Corvisart, con dilatación del ventrículo derecho, curada á beneficio del método antiflogístico directo y revulsivo, per Joan Trias, pàg. 269 a 277.*

2) *Reflexiones sobre el parto en que la criatura saca uno de los brazos, per Biel Floriana, pàg. 277 a 282.*

3) *Observaciones sobre una estrechez del esófago y del cárdias causada por un escirro de este último, per Ramon Frau, pàg. 298 a 306.*

Número del mes de juliol de 1830

Dictamen que sobre la fiebre amarilla que padeció Mallorca en 1821 dio á la Junta de Sanidad D. Antonio Almodóvar, médico, honorario de S.M. en 1º de junio de 1822. Pròleg i epíleg per Jaume Salvà i Joan Trias, pàg. 321 a 381.

FONTS DOCUMENTALS UTILITZADES

ALGAIDA (MALLORCA)

A) Arxiu de la parròquia d'Algaida

- A1) Llibre de batiaments. (1792-1806) Any 1793. Pàg. 7. Anotació número 100.

BARCELONA

B) Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona. Secció d'expedients personals.

C) Arxiu de la Universitat de Cervera dipositat a la Biblioteca Central de la Universitat de Barcelona.

C1) Secció Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

C1a) Llibre núm. 156 Reválidas de Médicos

C1b) Llibre núm. 149 Grados y Reválidas (Cirujanos de 1ª classe)

C1c) Llibre núm. 158 Bachilleres en Cirugía

C1d) Llibre núm.159 Bachiller en Medicina y en Medicina y Cirugía

C1e) Llibre núm. 141 Escuela especial de las Ciencias de curar de Barcelona del año de 1822

CADIS

D) Archivo Histórico de la Universidad de Cádiz.

MADRID

E) Archivo Histórico de la Universidad Central.

- E1) Sección de expedientes personales.

E1a) Expediente de Jaime Salvà D371.

F) Biblioteca Nacional.

F1) Sección de publicaciones periódicas.

G) Legat Melcior Salvà de la família Ripoll-Salvà.

H) Real Academia de Medicina y Cirugía.

MONTPELLIER

I) Université Montpellier III.

I1) Bibliothèque Interuniversitaire de Montpellier.

I2) Arxiu Històric.

I2a) Llibre d'exàmens, núm. 3, pàg. 82, 83, 84, 85.

I2b) Thèses de Montpellier. Table générale par noms d'auteurs.
Annes 1811-1840.

I2ba) Thèses pour le Doctorat, tom II 1924 i tom I 1925.

PALMA

J) Biblioteca Lluís Alemany del Consell Insular de Mallorca.

K) Biblioteca de la Fundació Bartomeu March.

K1) Arxiu Aiamans a la Fundació Bartomeu March.

K1a) Carpeta 27. Carpetillas Sanidad 1820 i 1821.

L) Arxiu històric de la Universitat de les Illes Balears.

L1) Arxiu de la Reial i Pontifícia Universitat Literària de Palma de Mallorca. Dipositat a l'arxiu de la UIB.

L1a) Llibre núm. 26. Llibre de matrícula (1721-1820).

L1b) Lligall núm. 44. Expedients col·lectius d'aprovacions de curs (1801-1822).

LL) Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Balears.

M) Arxiu històric del Consell Insular de Mallorca.

M1) Actes dels plens de la Diputació de l'any 1822.

M1a) Secció VI-982-1. Actes de la junta municipal de beneficiència de l'any 1822.

M1b) Secció VI-982. Actes de la comissió de govern de l'hospital de Palma (Ajuntament de Palma) de l'any 1822.

PAMPLONA

N) Archivo general de Navarra.

N1) Archivo del Reino de Navarra.

N1a) Núm. 45 Sección de Medicina y Cirugía.

N1a1) Lligalls 3, 4 i 5.

N1b) Colegio de San Cosme y San Damián.

N1b1) Memorias dos cajas.

N1b2) Cátedra de cirugía y anatomía creada por la ley 77 de los años 1817 i 1818.

N1b2a) Libro de matrícula (1818-1828).

O) Archivo Municipal de Pamplona

O1) Padrón municipal

O1a) Padrón municipal 1835, 1836 i 1837.

P) Censo electoral de Pamplona de 1837.

PARÍS

Q) Centre d'accueil et de recherche des archives nationales (CARAN).

Q1) Académie de Paris A J/16

VALÈNCIA

R) Arxiu històric de la Universitat de València

R1) Facultat de Medicina

R1a) Capsa 465: Actes d'exàmens (1845-1846, 1846-1847).

R1b) Capsa 211: Comptes de càtedres (1845,1846,1847).

PERIÓDICO MENSUAL
DE
MEDICINA Y CIRUJÍA.

COLABORADORES

FLORIANA CIRUJANO MAYOR DEL HOSPITAL GENERAL DE PALMA ; FRAU CATEDRÁTICO DE OPERACIONES Y AFECTOS ESTERNOS EN EL R. COLEGIO DE BARCELONA ; OLÉO PROFESOR DE MEDICINA Y VOCAL DE LA JUNTA SUPERIOR DE SANIDAD DE LAS ISLAS BALEARES ; PAGÉS MÉDICO TITULAR DE LA CIUDAD DE VIANA ; SALVÁ CATEDRÁTICO Y DIRECTOR DEL R. COLEGIO DE NAVARRA , REDACTOR PRINCIPAL ; TRIAS MÉDICO MAYOR DEL HOSPITAL GENERAL DE PALMA ; VIETA CATEDRÁTICO DE FISICA ESPERIMENTAL Y CIRUJANO MAYOR DEL HOSPITAL MILITAR DE BARCELONA.

N.º 1.º = FERRERO DE 1830.

Con licencia del Real y Supremo Consejo de Navarra.

PAMPLONA
Imprenta de Francisco Erasun y Rada.

Reproducció de la portada del primer número de la revista *Periódico Mensual de medicina y cirugía* en el que es demostra el mallorquinisme científic que impulsà Jaume Salvà.

BIBLIOGRAFIA

- Albertí *Diccionari Biogràfic*. (1966-1970), t. I, II, III, IV. Editorial Albertí. Barcelona.
- BALLANO, Antonio (1805): *Diccionario de medicina y cirugía*. Imprenta Real. Madrid.
- ARTOLA, Miguel (1974-1975). *Partidos y programas políticos 1808-1936*, t. I, II. Editorial Aguilar. Madrid.
- BOSCH JUAN, M. del Carme (1988): «Ecos del bicentenari de Mateu B. Orfila. Orfila i Guàrdia Vides paral·leles?», a *Estudis Baleàrics*, núm. 28, (3-1988), Madrid.
- BOVER DE ROSELLÓ, Joaquín María (1868): *Biblioteca de escritores de Baleares*, t. I, II. Palma.
- BOVER DE ROSELLÓ, JOAQUIM M. (1991): *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares*. Miquel Font Editor. Edició facsímil de la de 1862. Palma.
- BUJOSA I HOMAR, Francesc (1975): *La Academia Médico Practica de Mallorca (1788-1800)*. Cátedra e Instituto de Historia de la Medicina. València.
- CALBET I CAMARASA, J. M.; CORBELLA CORBELLA, J. (1981-1983): *Diccionari biogràfic de metges catalans*. Fundació Salvador Casajuana, t. I, II, III. Barcelona.
- CAMPO DEL, Luis (1991): *Pamplona bajo el dominio francés*. De. Copi Printer. Pamplona.
- CASASSAS, Oriol. COOR. (1990): *Diccionari enciclopèdic de Medicina*. Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- COLOM CAÑELLAS, Antoni (1991): *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Universitat de les Illes Balears. Palma.

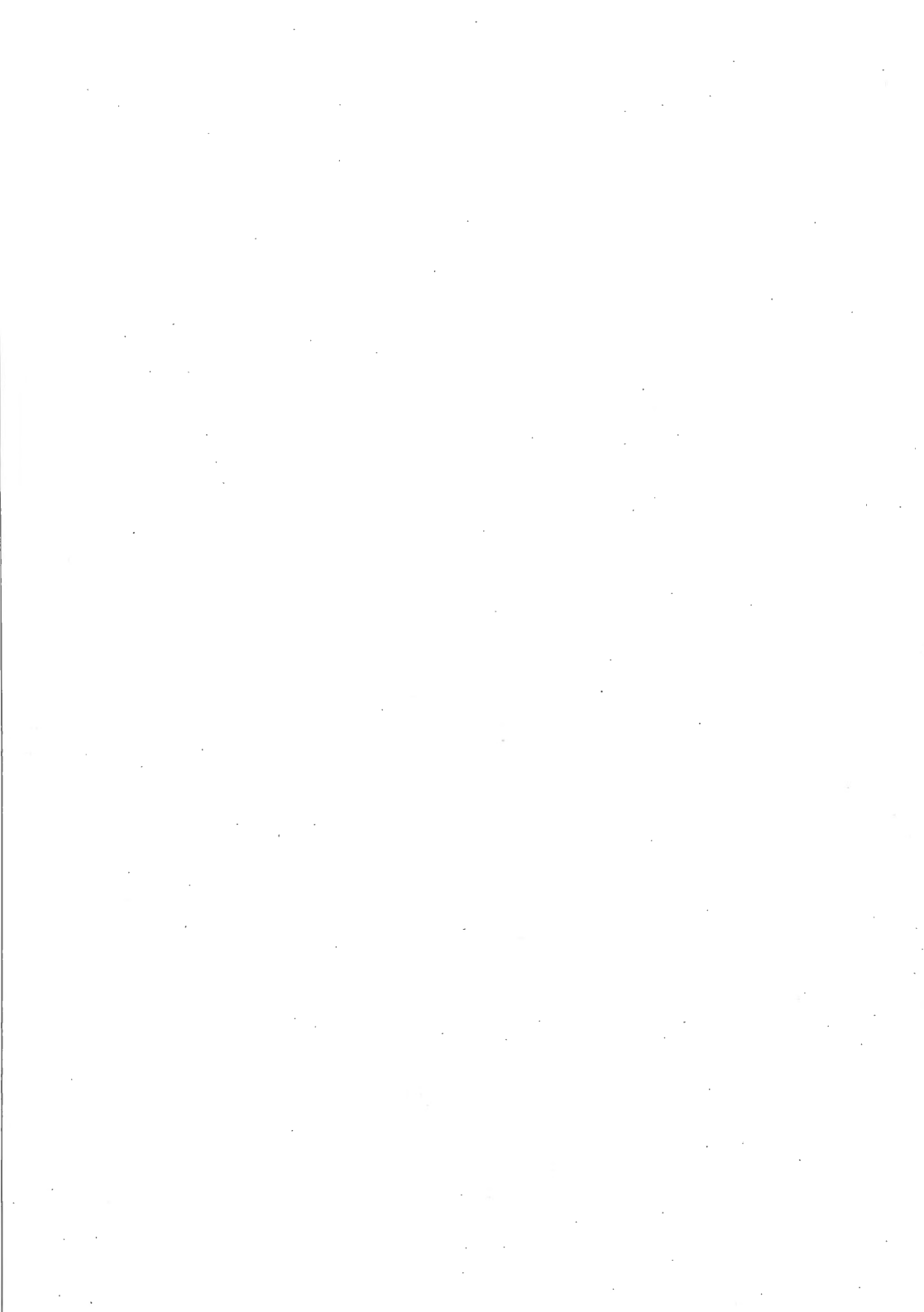
- CONTRERAS MAS, Antoni (1993): *Descripción de la fiebre reinante en esta capital. (Por D. Antonio Almodóvar)*. Miquel Font Editor. Palma.
- CHASTEL, Claude; CÉNAC, Arnaud (1998): *Histoire de la médecine. Introduction à l'épistémologie*. Édition Marketing SA. París.
- CHINCHILLA PIQUERAS, Anastasio (1846-1848): *Anales históricos de la Medicina en general*. Imprenta de D. Jose Mateu Cervera, t. I, II, III, IV. Valencia.
- DULIEU, Luis (1988): *La médecine a Montpellier. De la première a troisième république*. Les Presses Universelles. II toms. Avignon.
- ESCALAS ADROVER, J. (1899): *La fiebre amarilla en Palma en el presente siglo: Discurso inaugural leído en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Palma el día 29 de enero de 1899*. Tipografía de los hijos de Juan Colomar. Palma.
- FAYOL, Amédée (1832): *La vie et l'oeuvre d'Orfila*. Albin Michel Editeurs. París.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere; MARIMON RIUTORT, Antoni (1994): *El segle XIX a Mallorca: Cultura i compromís polític (1800-1900)*. Fundació Emili Darder. Palma.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere (1996): *Mallorca durant el segle XIX (1808-1868)*. Edicions Documenta Balear. Palma.
- GARCÍA PÉREZ, Jesús (1981): *Aportación a la vida y obra de Pedro Castelló*. Universidad de Salamanca. Salamanca.
- GONZÁLEZ DE LA RIVA LAMANA, Jose M. (1962): *Aportación al estudio histórico de la farmacia en Navarra*. Institución Príncipe de Viana. (Diputación Foral de Navarra). Editorial Gómez. Pamplona.
- GRANGEL, Mercedes (1989): *Anastasio Chinchilla como historiador de la medicina universal*. Sociedad Española de Historia de la Medicina. Zaragoza.
- GRAU SANCHO, Paula (1998): *Historiografía de les epidèmies a Mallorca (segles XIII a XIX)*. Revista de Ciència. núm. 22. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma de Mallorca.

- HERNÁNDEZ MORA, Juan (1988): *Orfila. El hombre-La vocacion. La obra*. Edición Nura. Ateneo de Mahón. Menorca.
- IRIBARREN, José Maria (1967): *Espoz y Mina, el liberal*. Editorial Aguilar. Madrid.
- LAFUENTE, Modesto; VALERA, Juan (1890): *Historia General de España*, t. XXII i XXIII. Montaner y Simon, Editores. Barcelona.
- LAÍN ENTRALGO, Pedro (1978): *Historia de la Medicina*. Ed. Salvat. Barcelona.
- LARREGLA NOGUERAS, Santiago (1952): *Aulas médicas en Navarra*. Institución Príncipe de Navarra. Pamplona.
- LÓPEZ PIÑERO, José M.; TERRADA, María Luz (1990): *Bibliographia Médica Hispánica, 1475-1950. Volumen VIII. Revistas, 1736-1950*. Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la Ciencia. Universidad de Valencia. CSIC. Valencia.
- LÓPEZ PIÑERO, José M., Coord.(1991): *Bibliographia Médica Hispánica, 1475-1950. Volumen IV. Libros y Folletos, 1801-1850*. Instituto de Estudios Documentales e Históricos sobre la ciencia. Universidad de Valencia-CSIC. Valencia.
- LÓPEZ PIÑERO, José M. ed. (1992): *La Ciencia en la España del siglo XIX*. Asociación de Historia Contemporánea. Marcial Pons Librero. Madrid.
- LLABRÉS BERNAL, Joan (1959-1961): *Noticias y relaciones históricas de Mallorca, siglo XIX*, t. I, II, III. Palma de Mallorca.
- LLADÓ FERRAGUT, Jaime (1973): *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*. Ediciones Cort. Palma de Mallorca.
- MARTINENA RUIZ, Juan José (1997): *Guía del Archivo General de Navarra*. Departamento de Educación y Cultura. Gobierno de Navarra. Pamplona.
- MAS VIVES, Joan (1994): *Josep de Togores i Sanglada. Comte d'Aiamans (1767-1831)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

- MENDEZ ALVARO, Francisco (1883): *Breves apuntes para la historia del periodismo médico y farmacéutico en España*. Enrique Teodoro, Impresor. Madrid.
- MOLL BLANES, Isabel (1993): *La fiebre amarilla de 1821 en Palma. (Separata d'Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver)*. Palma.
- MULET CERDÀ, Pere (1982): «Algaida l'any 1800. Algaida», a *Es Saig*, núm 21. Algaida, pàg. 7-11.
- MULET CERDÀ, Pere (1986): «Algaida l'any 1801», a *Es Saig*, núm. 70. Algaida, pàg.11-13.
- MULET CERDÀ, Pere (1987): «L'enseyament a Algaida (segles XVII-XVIII)», a *Es Saig*, núm. 77. Algaida, pàg.14-16.
- MULET CERDÀ, Pere (1989): «Batlles d'Algaida (1577-1988)», a *Es Saig*, núm. 100, Algaida, pàg. 9-16.
- MUNAR OLIVER, Gaspar (1979): *Història de Porreres*. Ajuntament de Porreres. Palma.
- OLIVER JAUME, Jaume (1992): *L'higienisme escolar a Mallorca*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. Palma.
- OLIVER TOLRÀ, Miquel dels Sants (1901): *Mallorca durante la primera revolució (1808-1814)*, Impremta Amengual Muntaner, Palma.
- ORTA RUBIO, Esteban (1984): *El cólera: La epidemia de 1834 en la Ribera de Navarra*. Institución Príncipe de Viana. Separata. Año. XLV. Pamplona.
- PALOMEQUE TORRES, Antonio (1979): *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*. Ediciones de la Universidad de Barcelona. Barcelona.
- PANIAGUA ARELLANO, Juan Antonio (1963): *Proyección en Navarra de los Reales colegios de cirugía*. Actas del I Congreso Español de Historia de la Medicina. Madrid-Toledo.
- PÉREZ RAMOS, Antonio (1968): *El obispo Salvà*. Colección Ángel. Palma.

- POMAR FUSTER, Jaume (1904): *Assaig històric sobre el desenvolupament de la Instrucció pública a Mallorca*, ed. de 1990. Conselleria de Cultura Educació i Esports.
- RODRÍGUEZ TEJERINA, José María (1984): *Historia de la medicina en Mallorca. (Del barroco a la Ilustración)*. Caja de Baleares. Palma.
- RODRÍGUEZ TEJERINA, José María (1986): *Historia de la medicina en Mallorca. (El siglo XIX)*. Caja de Baleares. Palma.
- SALVÀ MUNAR, Miguel (1822): *Oración que dijo Don Miguel Salvà presbítero el 29 de Mayo del presente año en las ecsequias que el batallón de la milicia nacional activa de esta isla celebró en la iglesia de Santa Magdalena por el eterno descanso de sus compañeros de armas víctimas de su celo en la epidemia de la ciudad Palma del año 1821*. Imprenta de Felipe Guasp. Palma.
- SANCHEZ ALVAREZ, Julio (1990): *El promedicato navarro*. Pamplona. Tesi doctoral inèdita. Facultad de medicina de la Universidad de Navarra.
- SOLDEVILLA, Ferran (1938): *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- SUREDA BLANES, Josep (1969): *Orfila i la seva època 1787-1819*. Edicions 62. Barcelona.
- SUREDA GARCIA, Bernat (1998): *L'educació a les balears en el segle XIX*. Edicions Documenta Balear. Palma.
- SUREDA TRUJILLO, Joana (1993): *La pesta de 1820. (A Son Servera, Artà i Capdepera)*. El Tall. Palma.
- TEN, Antonio E.; ARAGÓN M. Celi (1996): *Catálogo de las revistas científicas y técnicas publicadas en España durante el siglo XIX*.
- TRIAS MERCANT, Sebastià (1985): *Història del pensament a Mallorca*. Editorial Moll, t. I. Palma.
- TRIAS MERCANT, Sebastià (1995): *Història del pensament a Mallorca*. Editorial Moll, t. II. Palma.

- TUÑÓN DE LARA, Manuel (1977): *La España del siglo XIX*. 11a. ed. t. I. Editorial Laia Barcelona.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (1980): *Historia de España T. 7. Centralismo, Ilustración y Agonía del antiguo régimen. (1715-1833)*. Editorial Labor. Barcelona.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (1981): *Historia de España. T. 8. (Revolución burguesa oligarquía y constitucionalismo. (1834-1923)*. Editorial Labor. Barcelona.
- URECH I CIFRE, Casimiro (1878): *Hospital General de las Islas Baleares*. Imprenta de Pedro José Gelabert. Palma.
- USANDIZAGA SORALUCE, Manuel (1956): *Juntas Literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*. Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona. Barcelona.
- USANDIZAGA SORALUCE, Manuel (1964): *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona*. Ajuntamiento de Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Barcelona.
- WEATHERALL, D. J.; LEDINGHAM, J. G. G.; WARELL, D. A. (1993): *Oxford Tratado de Medicina Interna*. Oxford University Press. Traduït per Editorial Médica Panamericana, SA. Nueva York, t. I a VIII.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

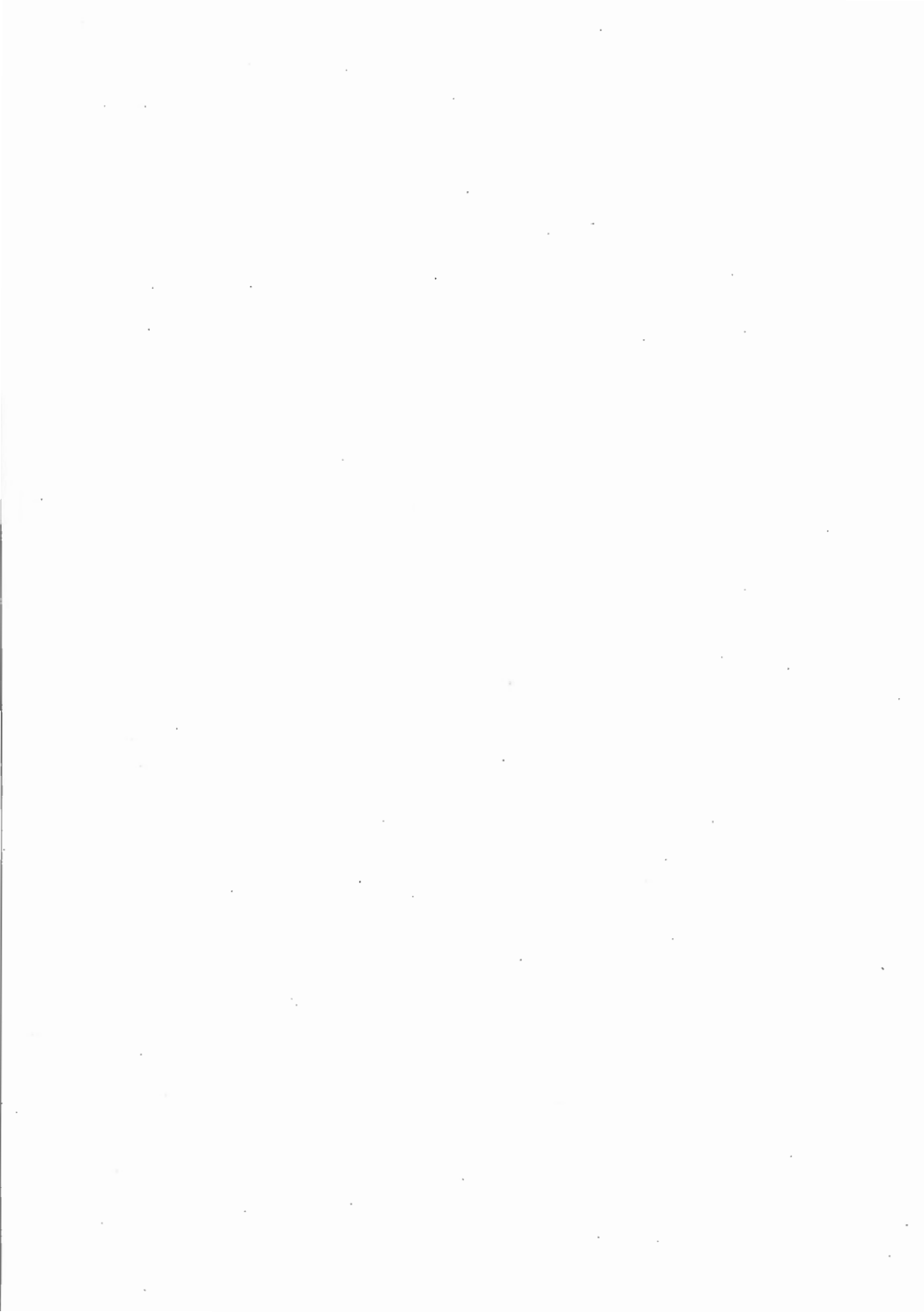
- Alaro 77
- Albertí, Santiago ... 16, 17, 18, 21, 22, 23, 28,
39, 49, 53, 61, 70
- Alcántara, Pedro 60
- Alegret, Magín 53
- Alemaný, Francesc 18
- Almodóvar y Ruiz-Bravo, Antonio ... 8, **17**
29, 30, 56
- Almodóvar y Ruiz del Campo, Antonio 31
32, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 107, 108,
118, 123
- Álvarez Guerra, Juan 35
- Ametller, Joan 49, 51, 91
- Antillón, Isidor de 26
- Arabí, Pere Josep / Pedro José.. **23**, 33, 42,
47, 76, 107
- Aragón, M. Celi 132
- Arbona, Antoni 27
- Argüelles, Agustín 35
- Artola, Miguel 23, 27, 86, 89, 91, 93, 128
- Asuero, Vicente 99
- Ballano, Antonio 128
- Bally, M. M. 44
- Barceló, Rafel 24, 42
- Begin, Louis Jacques 22
- Bernard, Claude 60
- Boisseau, François-Gabriel 77, 79
- Borbó, Maria Cristina de 62, 63, 64, 84
- Borràs, Francisco 53
- Bosch Juan, M. del Carme 48, 128
- Bover de Rosselló, Joaquim Maria 16, 17
18, 21, 22, 23, 32, 53, 76, 128
- Bover, Bartomeu 27, 28, 35, 40, 47, 48
- Broussais, François **79**, 107
- Bujosa i Homar, Francesc 11, 16, 18, 43, 128
- Bravo, Gonzalo 93
- Caballero y Morgay, Fermín 68, **89**
- Calbet i Camarasa, J. M. ... 16, 17, 18, 21, 22,
23, 28, 32, 39, 49, 53, 57, 68, 70, 76, 91,
112, 128
- Campo, Luis del 60, 128
- Carles III 14, 15, 52, 53, 62
- Carles IV 15, 23
- Casassas, Oriol 30, 36, 60, 77, 79, 128
- Castellà, Mateu 24
- Castelló i Ginesta, Pere .. 24, **54**, 55, 59, 63,
68, 76
- Cénac, Arnaud 68, 76
- Cerdó Martorell, Rafel 47, 48, **76**
- Chastel, Claude 128
- Chinchilla Piqueras, Anastasio 21, 22, 37
39, 53, 54, 60, 79, 89, 91, 93, 108, 119,
128
- Chomel, Auguste François 77
- Cibat, Antoni 16
- Colom Cañellas, Antoni 27, 91, 93, 128
- Contreras Mas, Antoni 11, 17, 18, 19, 44,
77, 128
- Corbella Corbella, J. 57, 68
- Dameto, Juan 34
- Desault, Pedro José 53

Descartes, René	111	González de la Riva Lamana, José M. ...	54, 57, 68, 129
Desgeneter	77	González Vallejo, Pedro	35, 50
Double	77	Goyeneche, Javier	113
Dulieu, Luis	128	Grangel, Luis S.	72, 111
Duportès	77	Grangel, Mercedes	129
Dupuytren, Guillaume	49, 55, 77, 87	Grau Sancho, Paula	129
Emeri	77	Hernández Mora, Juan	49, 130
Escalas Adrover, Jaime	17, 18, 34, 37, 128	Hormaechea López, Julia	60, 104
Espartero, Baldomero	89, 93	Ibáñez, Faustino	67
Espoz y Mina, Francisco José	39, 56, 85, 86 , 117	Iribarren, José María	44, 85, 87, 130
Estades, Mateu	95	Isabel II	64, 77, 88, 95
Evinent i Muntaner, Rafel	16 , 26	Istúriz. Francisco Javier	93
Faura, José	70, 113, 116, 120	Jaquotot, Joaquim	18
Fayol, Agnédél	49, 129	Jovellanos Ramírez, Gaspar de	27
Feijoo, Jerónimo Benito	111	Kitasato, Shibasaburo	30
Ferran IV	53	Koch, Robert	77
Ferran VII	39, 54, 59, 62, 67, 76, 84	Lacomba, Joan	53
Ferraz, Joaquín	101	Lafuente, Modesto	23, 27, 39, 53, 79, 86, 89, 91, 93, 130
Fiol i Jaume, Bernat ...	16 , 22, 23, 27, 49, 91	Laín Entralgo, Pedro	7, 53, 60, 79, 86, 91, 130
Floriana i Ferrer, Gabriel ..	8 , 22 , 25, 26, 27, 42, 49, 50, 76, 107, 122, 123, 127	Lallemand, François	49, 55, 56, 87
Floridablanca, conde de, José Moñino	4	Landa Albizu, Rufino ...	68 , 85, 86, 114, 115, 116, 117
Frau i Armendáriz, Ramon	8 , 22 , 23, 28, 32, 38, 42, 44, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 88, 91, 94, 97, 99, 102, 104, 107, 122, 123, 127	Larregla Noguerras, Santiago	23, 44, 57, 68, 70, 79, 86, 87, 108, 130
Fuente, Marián de la	27	Ledingham, J. G. G.	133
Furió, Antoni	88	Lizarraga Sainz, Pedro M.	72
Fullana Puigserver, Pere	11, 23, 27, 128	Lizarraga, Saturnino	116
García de la Vega	70, 79	Llabrés Bernal, Joan	16, 17, 18, 22, 23, 27, 28, 31, 45, 88, 130
García Perez, Jesús	54, 89, 129	Lladó Ferragut, Jaime	16, 17, 21, 22, 28, 130
Gelabert, Sebastià	18	Lliteres, Joan	34
Gil y Zárate, Antonio	39, 91 , 92, 93, 97, 98, 99, 103	López Piñero, José María	8, 39, 52, 53, 54, 60, 79, 89, 91, 93, 98, 119, 121, 130
Gimbernat, Antoni de	53	López, Joaquín M.	89
Godoy, Manuel	23	Magendie, François	23, 59
González Bravo, Luis	93		

Marimon Riutort, Antoni	129	Peset, Mariano	52
Martinena Ruiz, Juan José	130	Picó, Francisco María	111
Martínez, Martín	110, 111, 118	Pidal, Pedro José	39, 87, 91, 93, 97
Mas Vives, Joan	23, 27, 32, 130	Pineda, Mariana	63
Méndez Álvaro, Francisco	99, 107, 131	Pius V	16
Mendizábal, Juan Álvarez	87	Pomar Fuster, Jaume .. 16, 17, 18, 21, 22, 27, 28, 53, 61, 91, 93, 132	
Moll Blanes, Isabel	17, 34, 37, 131	Pons i Guimerà, Miquel	121
Montis, Guillem Ignasi de	26	Pou Camps, Joan	68 , 75
Mulet Cerdà, Pere	14, 24, 131	Pou i Camps, Josep Maria/José María	94, 116
Mulet, Jaume	24	Puget, Esteve	94
Munar Hormaechea, Melcior	61	Puig, Francesc	16, 21 , 26
Munar Oliver, Gaspar	23, 131	Rerandron	77
Munar, Maria	13	Ribas, Juan	54
Muntaner, Sebastià	16, 21, 26	Riego, Rafael de	29, 39, 50
Nadal Crespí, Bernat	23, 26	Ripoll Salvà, Agustí	25, 60, 70, 98, 125
Narváez, Ramon	89, 91, 93	Robert, L. J. M.	77, 119
Nicolau Capó, Joan	47, 48, 76	Rodríguez Tejerina, José María	16, 17, 18 21, 22, 23, 27, 28, 32, 53, 54, 60, 132
Noguera de Superna Bauzà, Miquel 17, 28 32, 33, 42, 50, 76, 107		Rosselló Garau, Rafel	32 , 33, 40, 42, 69
Obrador, Bartomeu	99, 124	Salvà Hormaechea, Melcior .	13, 14, 60, 61
Oléo Estade, Miquel	28, 47, 48, 76, 107	Salvà Hormaechea, M ^a de la Pau	60
Oléo y Carrió, Francesc	8, 17 , 26, 32, 33, 36, 40, 42, 43, 47, 48, 76, 77, 107	Salvà Hormaechea, Consol.....	60
Oliver Jaume, Jaume	131	Salvà i Campillo, Francesc	39
Oliver Miquel	23, 91, 93	Salvà i Munar, Jaume/Jaime ...	8, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 129
Oliver Tolrà, Miquel dels Sants	26, 131	Salvà i Munar, Josep/José	13, 94, 97, 106
Orfila Rotger, Mateu	8, 16, 49 , 70, 71, 72	Salvà i Munar, Miquel/Miguel	13, 31, 35 46, 47, 50, 63, 94, 97, 99, 106, 132
Ramón, Orfila	91	Salvà, Melcior	98, 125
Orta Rubio, Esteban	131	Sánchez Álvarez, Julio	132
Pages, Peregrín	82, 127		
Palomeque Torres, Antonio	22, 39, 53, 54 89, 91, 93, 131		
Paniagua Arellano, Juan Antonio	11, 131		
Periset, Esteban de	44 , 131		
Pascual, Miquel	26, 43		
Pelletier, Pierre Joseph	77		
Pérez Ramos, Antonio	24, 27, 131		
Peset, José Luis	52		

Sánchez Toca, Melchor	99	Trias Sampol, Joan 8, 23 , 28, 32, 42, 43, 44, 60, 76, 107, 118, 123,
Sarrà i Frau, Ignacio	15, 16	Tuñón de Lara, Manuel 23, 27, 53, 86, 89, 91, 93, 133
Sastre, Francesc	14	Urech i Cifre, Casimiro
Saura, Rafael	104	133
Seoane Sobral, Mateo	39 , 99	Uribarri, Cipriano Mariano . 57 , 61, 67, 68, 75, 85, 86, 89, 90, 91, 94, 113, 114, 115, 116
Soldevilla, Ferran	53, 54, 89, 132	Usandizaga Soraluze, Manuel .. 21, 22, 53 , 54, 55, 89, 93, 112, 133
Soler, Josep	51, 52, 54, 56, 112	Valera, Juan
Storch Pla, Josep .. 68 , 75, 85, 86, 92, 94, 113 114, 115, 116, 120, 122		130
Sureda Blanes, Josep	48, 91, 132	Vega, Juana de la
Sureda García, Bernat	132	86
Sureda Trujillo, Joana	17, 18, 132	Verdera, Mateu
Ten, Antonio E.	132	19
Terrada Ferrandis, María Luz	118, 121	Verger, Damián
Terrers, Antoni	18, 27	33
Terrers, Josep	27	Verí, Tomàs de
Terrers, Valentí	18, 27	32
Terrés, Antoni	40	Victorica, Miguel de
Togores i Sanglada, Josep, comte d'Aiamans	27, 32, 33, 43	26
Tomàs, Catalina	23	Vieta Gibert, Pere
Trias Mercant, Sebastià 16, 17, 21, 23, 27, 132		49, 91 , 127
		Virgili i Bellvé, Pere
		52 , 53
		Warell, D. A.
		133
		Weatherall, D. J. 30, 36, 77, 133
		Yersin, Alexandre
		30

El treball d'investigació que presenta aquest
volum, setè de la col·lecció Pere Capellà,
titulat *Jaume Salvà i el mallorquinisme
científic* de Joan March Noguera,
fou guardonat amb un accèsit
a l'apartat d'Investigació
del Certamen Literari
de Castelltix
de 1998.

Francesc Salvo

7

edicions
pere
capellà

GOVERN
DE LES ILLES BALEARS

AIUNTAMENT D'ALGAIDA